

ब्रह्मामृतम्

श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यसर्वेश्वरानन्दतीर्थशिष्य-
श्रीमज्जयकृष्णब्रह्मतीर्थविरचितम् ।

काशिकराजकीयप्रधानसंस्कृतपाठशालायाम्
साहित्यशास्त्राध्यापकेन मानवल्ल्युपाख्य-
तैलङ्गरामशास्त्रिणा
संशोधितम् ।

यह पुस्तक ब्रजभूषणदास और कम्पनी के
पुस्तकालय में मिलेगी ।

बनारस ।

Published
by
BRAJ B. DAS & CO.
BENARES.
VIDYAVILAS PRESS.
1904.

ब्रह्माऽमृतम् ।

श्रीपरमात्मने नमः ।

अविक्रियाय पूताय सखाय परमात्मने ।
श्रीकृष्णपरमाऽऽनन्दसन्दोहायाऽऽत्मने नमः ॥ १ ॥
यत्रेदं विश्वमखिलं गन्धर्वनगरोपमम् ।
भाति तत्परमं धाम दैशिकेन्द्राख्यमस्म्यहम् ॥ २ ॥
यद्वक्त्रचन्द्रस्मितचन्द्रिकांश-
मापीय शिष्या वयमाप्तकामाः ।
स्मो दक्षिणाशामुखसंज्ञकांस्तान्
नताः स्म सर्वेश्वरतीर्थपादान् ॥ ३ ॥
परमात्मसुखं प्रकटं दिशतः
करमुद्रिकया चितिसंज्ञिकया ।
वटमूलपदप्रणतान्ननु तान्
प्रणमामि सदाशिवतीर्थगुरुन् ॥ ४ ॥
यतिकुमुद्रतीचन्द्रसंनिभान्
श्रितपदाम्बुजान् शिष्यपङ्क्तद्वैः ।
उपशमोन्नतान् बोधदानं सदा-
शिवगुरुन् भजे बोधकौस्तुभान् ॥ ५ ॥
अर्धेन्दुचूडाऽपरविग्रहान् य-
दानन्दलेशेन विधीन्द्रमुख्याः ।
सुनिवृताः पङ्कजवक्त्रराम-
ब्रह्मेन्द्रपादानहमाश्रये तान् ॥ ६ ॥

आर्यैः कैश्चित् सर्वलिङ्गसंन्यासः क्रियते कथम् । इति
 पृष्ठो यमी को ऽपि स्वाऽऽनन्दाऽऽस्वादलालसः ॥ ७ ॥ तू-
 षणीभूतो जगच्छून्यं पश्यन्नन्धवदात्मदृक् । निरन्तरं निर्वि-
 कल्पममाश्रिमगमत् स्फुटम् ॥ ८ ॥ कदा चित् परमाऽऽनन्द-
 विश्रान्तेः स्वान्तउत्थिते । स्मृत्वा यतिवरैः पृष्ठं मुनिना मननं
 कृतम् ॥ ९ ॥ अनेन ज्ञानिनः किं स्यात् कुर्याद्वासनया हि
 तत् । का वृद्धिः कः क्षयस्तस्य जीवन्मुक्तस्य तेन तु ॥ १० ॥
 मुक्तनोपलवत् स्थेयमिषेतदसमञ्जसम् । परन्तु द्वैतशान्त्यर्थं क-
 र्त्तव्यं मननं ध्रुवम् ॥ ११ ॥ ब्रह्माऽऽत्मैकत्वविज्ञानात्सर्वद्वैते लयं
 गते । भूयो यत्नस्तत्कृते कस्तद्धेतुर्मननं कथम् ॥ १२ ॥ समाधौ
 न द्वैतदृष्टिर्व्यवहारे घटेत सा । जीवन्मुक्तिसुखं न स्याद्
 द्वैतदृष्ट्या ततो मयि ॥ १३ ॥ तद्विरोधिद्वैतशान्त्यै मननं ह्यनु-
 वर्त्तते । चिह्नत्यागमुत ज्ञात्वा ऽज्ञात्वा वा कृतवानयम् ॥ १४ ॥
 आद्ये तं प्रति वक्ष्यामो ज्ञात्वा चैतदथ स्वयम् । एवं प्रश्वस्य
 तात्पर्यं वक्तुमारभते मुनिः ॥ १५ ॥ आत्मा ब्रह्माऽयमित्ये-
 वमुपदिष्टे महात्मभिः । श्रीसर्वेश्वरतीर्थार्यैः स्वत एव गतं ज-
 गत् ॥ १६ ॥ प्रकृसा सह भूतानि भौतिकं च चराऽचरम् ।
 स एकः पुंसि सूर्ये च स आत्मा तत्त्वमस्यपि ॥ १७ ॥ सू-
 क्ष्मात्सूक्ष्मतरे नित्यं तत्त्वमेव त्वमेव तत् । प्रज्ञाप्रतिष्ठा प्रज्ञानं
 ब्रह्म त्वं तदसीति च ॥ १८ ॥ एष तआत्मा यत्साक्षान्नेह
 नाना ऽस्ति किं चन । ईशावास्यमिदं सर्वं चिन्मात्रो ऽहं सदा-
 शिवः ॥ १९ ॥ तथा प्राणोऽस्मि प्रज्ञात्मा नो न वेदेति वेद
 चेत् । एवमादिमहावाक्यैरुपदिष्टे परात्मनि ॥ २० ॥ दृष्टे स-
 र्वामिदं विश्वं नाऽऽसीदस्ति भविष्यति । प्रपञ्चोपशमं शान्तं
 शिवमद्वैतमिषयम् ॥ २१ ॥ श्रुत्वा विमुह्यते लोको गुरोर-

श्रद्धयैव सः । श्रद्धाभक्तिध्यानयोगादेवे हीति श्रुति बहु ॥ २२ ॥
 विश्वस्य दृश्यमात्रस्य त्यागेन ध्यायतः परम् । तत्त्वं महा-
 ऽऽग्रहेणैव निष्पन्नपरमात्मनः ॥ २३ ॥ आविर्भावं समुद्रतम-
 चिराद् गुर्वनुग्रहात् । तन्न जानाति मूढो ऽयं विषयाऽऽस-
 क्तभीर्जनः ॥ २४ ॥ प्रबले प्रतिबन्धे ऽपि स्वधर्मत्वाद्धि न च्यु-
 तितः । स्वधर्मे निधनं श्रेयः स्वधर्ममपि चेति वा ॥ २५ ॥
 न हि कल्याणकृत्कश्चिदित्येवमवदद्गिरिः । अत्रा ऽलसो यतिः
 कश्चिद्धारणादिपराङ्मुखः ॥ २६ ॥ स्वाऽभीष्टमेव वदति न शा-
 स्त्रोक्तं तदुच्यते । एका लिङ्गे यतीनां तु चतुर्गुणमिति स्मृ-
 तेः ॥ २७ ॥ मृदादिभिर्घर्षयित्वा गुदं स्नानैः कलेवरम् । अ-
 न्नसौख्यं यत्र तत्र श्रवणं करवाण्यहम् ॥ २८ ॥ ब्रह्मज्ञं यो-
 गिवर्यं च न याम्यालोकये ऽपि वा । ज्ञानं हि दुर्लभं लोके
 साधनान्यपि तस्य च ॥ २९ ॥ अनुष्ठातुं न शक्यन्ते गतिः का
 वा भविष्यति । तथापि कार्यं धर्मत्वाद्देवान्तश्रवणं मया ॥ ३० ॥
 न च ध्यानं समधि वा दुष्करत्वात्करोम्यहम् । अन्ते गतिं
 न जाने ऽहमिति चेन्मन्द वच्मि ते ॥ ३१ ॥ शूद्रयागसमो ध-
 र्मस्तव स्याद्बहुयत्रतः । कृतः शमादिकं चैव त्यजतो नियत-
 क्रियाः ॥ ३२ ॥ ते गतिं तु न जानामि प्रत्युक्तिस्तत्र दीयते ।
 अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत् ॥ ३३ ॥ असदि-
 त्याह भगवान् देवकीनन्दनः स्वयम् । अन्नसौख्यमतस्त्यक्त्वा
 श्रद्धाशान्त्यादिसंयुतः ॥ ३४ ॥ श्रवणं मननं ध्यानं समधि
 ज्ञानसिद्धये । कुर्याद्वनन्द्रितश्चैवमाह तुश्च श्रुतिस्मृती ॥ ३५ ॥
 तपःश्रद्धे ये ह्युपवसन्त्यरण्ये शान्ता विद्रांसो भैक्षचर्यं चरन्तः ।
 परीक्ष्य लोकान् कर्मचितान् ब्राह्मणो निर्वेदमायान्नास्त्यकृतः
 कृतेन । तद्विज्ञानार्थं स गुरुमेवाऽभिगच्छेत् समित्पाणिः श्रो-

त्रियं ब्रह्मनिष्ठम् ॥ ३६ ॥ तस्मै स विद्वानुपमन्नाय सम्यक्
 प्रशान्तचित्ताय शमाऽन्विताय । येनाऽक्षरं पुरुषं वेद सत्यं प्रो-
 वाच तां तत्त्वतो ब्रह्मविद्याम् ॥ ३७ ॥ ज्ञानैरनन्यमतिभि-
 र्मधुरस्वभावैरेकत्वनिश्चितमनोभिरपेतमोहैः । सार्द्धं वनेषु प-
 रमार्थपदस्वरूपं शास्त्रेषु सम्यगनिशं विमृशन्ति धीराः ॥ ३८ ॥
 मुञ्चन्नङ्ग तदङ्गसङ्गमनिशं त्वामेव सञ्चिन्तयन् सन्तः सन्ति यतो
 यतो गतमदास्तानाश्रमानावसन् । नित्यं तन्मुखपङ्कजाद्विग-
 लितत्वत्पुण्यगाथाऽमृतप्रोतस्रोतसि संप्लुतो नरहरे न
 स्यामहं देहभृत् ॥ ३९ ॥ ते सन्तस्तानि तीर्थानि स गुरुः सा
 च देवता । प्रसीदति यदभ्यासैः शरदीवोदकं मनः ॥ ४० ॥
 तस्मात्प्रकृत्या लोको ऽयं विष्णोर्मायाविमोहितः । यथा
 रुचिस्तथा तिष्ठेत् किं छिन्नं तेन मे चितः ॥ ४१ ॥
 नैवास्ति वस्तुतो दृश्यं प्रतीतिः सापि मा ऽस्त्विति । स्थितः
 स्थाणोर्महेशस्य समाधौ निकटे सति ॥ ४२ ॥ सदेवेसादि-
 वाक्यार्थब्रह्मस्मरणपूर्वकम् । स्वे महिम्नि स्थितेनैव यद् दृष्टं यो-
 गनिद्रया ॥ ४३ ॥ वितण्डाजल्पवादोक्तिप्रसङ्गाऽनुप्रसक्ति-
 तः । भक्तिवैतृष्यविज्ञानजविन्मुक्तिफलोदयम् ॥ ४४ ॥
 वर्ण्यते तदशेषेण यथावृत्तं मया ऽधुना । अद्वितीयं परानन्दं
 ध्यायन्तं मौनिनं प्रति ॥ ४५ ॥ पप्रच्छ हैतुकः कश्चिदीशा-
 ऽनुग्रहवर्जितः । नन्वणुव्योमकालानां वर्तनं मानतो भवेत् ॥ ४६ ॥
 न्यायोपबृंहितं तच्च मानानां प्रबलं मनम् । दौर्बल्यमितरेषां
 हि तद्विरोधे हि दृश्यते ॥ ४७ ॥ मन्यते ऽतो ऽद्वैत आत्मा
 शिष्येतेति भवान् खलु । श्रुत्याभासैकशरणे भीतो ऽन्यस्यापि
 दर्शने ॥ ४८ ॥ तस्मादकोविदो नेत्रे सुखभ्रान्त्या निमीलति ।
 हितं वक्ष्यामि ते सो ऽहं नैयायिकशिरोमणिः ॥ ४९ ॥ दुःख-

ध्वंसाय यत्रः स्यान्मुक्तिस्ते नाऽन्यथा भवेत् । मानादीनां प-
दार्थानां न्यायोक्तानां विचारणात् ॥ ५० ॥ ईश्वराऽनुग्र-
हेणैव ज्ञानान्मोक्षो भवेत्तत्र । संक्षेपेण जगत्सृष्टिप्रलयौ व-
र्णयाम्यहम् ॥ ५१ ॥ नित्याश्चतुर्विधाः सूक्ष्मा अणवः पार्थि-
वादयः । तत्र द्वयोर्द्वयोरणवोः क्रिया स्यादीश्वरेच्छया ॥ ५२ ॥
द्वयोर्द्वयोस्तु संयोगः क्रियया जायते ततः । व्यणुके तु म-
हत्त्वं स्याद् व्यणुकत्रित्वसङ्ख्यया ॥ ५३ ॥ न क्वापि पारिमा-
ण्डल्यं परिमाणं तु कारणम् । पारिमाण्डल्यभिन्ना ये पर-
माणुगता गुणाः ॥ ५४ ॥ आरभन्ते सजातीयान् गुणान्
व्यणुकसंश्रयान् । व्यणुकादिक्रमेणैव जायते परमेश्वरात् ॥ ५५ ॥
महती भूमहत्तोयं महत्तेजो महाऽनिलः । एवं ब्रह्माण्डमखिलं
प्राणिनां भोगसिद्धये ॥ ५६ ॥ भोगप्रदाऽदृष्टनाशाज्जगतः
प्रलयो भवेत् । ईशस्य सञ्जिहीर्षातो द्वयोरणवोः क्रिया भवे-
त् ॥ ५७ ॥ तथा विभागे सञ्जाते संयोगो नश्यते तयोः ।
तेन व्यणुकनाशः स्यात्तन्नाशे व्यणुकस्य च ॥ ५८ ॥ एवं प्र-
णाड्या क्षित्यादि सर्वं कार्यं विनश्यति । स्थितिकाले प्र-
पञ्चस्य सदसद्योनिजन्मसु ॥ ५९ ॥ जीवेषु दुःखितेष्वेकः स्व-
कर्माऽऽराधितेश्वरात् । पदार्थतत्त्वज्ञानेन मुच्यते भवबन्ध-
नात् ॥ ६० ॥ दुःखजन्मप्रवृत्तीनामुत्तरोत्तरनाशतः । अपवर्गो
भवेद् ज्ञानादिसेवं गौतमो ऽब्रवीत् ॥ ६१ ॥ त्वमेवं मोक्षसिद्धय-
र्थमुत्तिष्ठोत्तिष्ठ भो यते । तस्मात्परं ब्रह्ममात्रं परिशिष्टमिति श्र-
मः ॥ ६२ ॥ इति प्रबोधितो योगी परमानन्दवारिधौ । समाधौ ली-
नचित्तः स ईषदुन्मील्य लोचने ॥ ६३ ॥ अपश्यत्तं सुखाकृष्टो
निद्रया ऽऽकृष्टबालवत् । किं चित् प्रोच्य स्वाऽक्षिणी
तु निमील्य स्तम्भवत् स्थितः ॥ ६४ ॥ पुनः पुनः समाधातुं गते

तस्मिन् स दुर्मतिः । शिक्षार्थं पाणिना पाणिं गृहीत्वा ऽऽकृ-
 ष्ट्वान्यतिम् ॥ ६५ ॥ चुकोप शप्तमुद्युक्तः सहसा धृतिमान्
 हृदि । शापं ददौ च कोपाय भस्मीभूतो भवेति सः ॥ ६६ ॥
 अहो वत महापापी पूर्वशत्रुरिहाऽऽगतः । नष्टश्च विप्रियं तेन
 कृतं स्म रहसि स्वयम् ॥ ६७ ॥ काम एष क्रोध एष रजोगुण-
 समुद्भवः । महाशनो महापाप्मा विद्ध्येनमिह वैरिणम् ॥ ६८ ॥
 धूमेनाऽऽव्रियते बन्धिर्ह्यथा ऽऽदर्शो मलेन च । यथोल्बेनावृते-
 त्यादिदुष्पूरेणाऽनलेन च ॥ ६९ ॥ त्रिविधं नरकस्येदं द्वारं
 नाशनमात्मनः । कामः क्रोधस्तथा लोभस्तस्मादेतत् त्रयं त्य-
 जेत् ॥ ७० ॥ एवं कोपकृतं स्मृत्वा विप्रियं योगिराट् पुनः ।
 तच्छान्त्युपायमधुना स्मरते सुखदं महत् ॥ ७१ ॥ क्रुद्धयन्तं न
 प्रतिकृध्येदाकुष्टः कुशलं वदेत् । सप्तद्वारविकीर्णाश्च न वा-
 चमनृतां वदेत् ॥ ७२ ॥ नमोस्तु तुभ्यं कोपाय स्वाऽऽश्रय-
 ज्वालिते भृशम् । कोप्यस्य मम वैराग्यदायिने दोषबोधिने ॥ ७३ ॥
 अपराधिनि कोपश्चेत्कोपे कोपः कथं न जायेत । धर्मार्थका-
 ममोक्षप्राणयशोहारिणि स्वैरे ॥ ७४ ॥ सततसुलभदैर्न्ये-
 निःसुखे जीवलोके यदि मम परिवादात् प्रीतिमाप्नोति क-
 श्चित् । परिवदतु यथेष्टं मत्समक्षं तिरो वा जगति हि बहुदुःखे
 दुर्लभः प्रीतियोगः ॥ ७५ ॥

सुबालोपनिषदि—“महत्पदं ज्ञात्वा वृक्षमूले वसेत्कु-
 चैलो ऽसहाय एकाकी समाधिस्थ आत्मकामो नि-
 ष्कामो जीर्णकामो वृक्ष इव तिष्ठासेत् छिद्यमानो न कुप्येत
 न कम्पेतोपलमिव तिष्ठासेच्छिद्यमानो न कुप्येत न कम्पेत
 आकाशमिव तिष्ठासेच्छिद्यमानो न कुप्येत न कम्पेत सखेन
 तिष्ठासेत्” । भिक्षूपनिषदि—“सर्वसहाः सर्वसमाः समालोष्टाऽश्म-

काञ्चनाः” । परमहंसोपनिषदि—“कामक्रोधलोभमोहहर्षाऽसू-
याऽहङ्कारादींश्च हित्वा स्ववपुः कुणपमिव दृश्यते” । आरु-
णिकोपनिषदि—“ कामक्रोधलोभमोहहर्षाऽसूयाऽहङ्कारादींश्च
हित्वा” । स्मृतिश्च—

“क्रोधाद्भवति संमोहः संमोहात्स्मृतिविभ्रमः । स्मृ-
तिभ्रंशाद् बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति” ॥ ७६ ॥

“क्रुद्धो हन्याद् गुरूनापि” इति च ।

देहः किमन्नदातुर्वा निषेक्तुर्मातुरेव वा । मातुः
पितुर्वा क्रेतुर्वा बलिनो ऽग्नेः शुनो ऽपि वा ॥ ७७ ॥
एवं साधारणं देहमव्यक्तप्रभवाप्ययम् । को विद्वानात्मसा-
त्कृत्य हन्ति जन्तून्ते ऽसतः ॥ ७८ ॥ तापत्रयेणाऽभिहतं य-
दैतदाखलं जगत् । तदा शोच्येषु भूतेषु द्वेषं प्राज्ञः करो-
ति कः ॥ ७९ ॥ अथ भद्राणि भूतानि हीनशक्तिरहं परम् । मुदं
तथापि कुर्वीत हानिद्वेषफलं यतः ॥ ८० ॥ बद्धवैराणि भूतानि
द्वेषं कुर्वन्ति चेत्ततः । शोच्यान्यहो ऽतिमोहेन व्याप्तानीति
मनीषिणाम् ॥ ८१ ॥ इति सञ्चिन्त्य सर्वात्मा ह्यागतं शाप-
कारणात् । कोपं तत्याज येनाऽयं संसारः परिवर्त्तते ॥ ८२ ॥
नष्टसंसारिणो मेपि ह्याभासो हृदयं गतः । याज्ञवल्क्यादि-
वत्कार्यं न मां कारयितुं क्षमः ॥ ८३ ॥ शापो विदग्धशाकल्ये याज्ञ-
वल्क्यस्य धीमतः । यथा तथा तवाप्यस्तु कोयं कं शपसे व-
द ॥ ८४ ॥ आरब्धकर्मनानात्वाद् ज्ञानिनामन्यथा ऽन्यथा ।
वर्त्तनं हेतुके तस्मिन् शापो ऽयं न प्रवर्त्तते ॥ ८५ ॥ याज्ञव-
ल्क्यस्य शाकल्ये शापस्तत्कर्मणा ऽभवत् । एवं चेत् पापसंश्लेषो
मैवमश्लेषसंश्रयात् ॥ ८६ ॥ एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य न वर्द्धते
कर्मणा नो कनीयान् । तस्यैव स्यात् पदचित्तं विदित्वा नलि-
प्यते कर्मणा पापकेन ॥ ८७ ॥ इति ।

“ प्रनर्दनो ह वा इन्द्रस्य प्रियं धामोपजगाम त्रिशी-
र्षाणं त्वाष्ट्रमहनम् । अरुन्मुखान् यतीन् सालावृकेभ्यः
प्रायच्छुत्तमेकेन चर्मणा लोमो मीयते न मातृवधेन
न पितृवधेन न स्तेयेन न भ्रूणहत्याया एवं मां यो वेद न तस्य
केन च कर्मणा लोमो मीयते न मातृवधेन न पितृवधेन न स्ते-
येन न भ्रूणहत्याया तद्यथा पुष्करपलाशआपो न श्लिष्यन्तएव-
मेवंविदि पापं कर्म न श्लिष्यते” । “ तदुत्तरपूर्वाऽघयोरश्लेषवि-
नाशौ तद्दर्शनात्” ।

तेन मोहो न कर्तव्यः शास्त्रं मानं मनीषिभिः । पश्य-
न्नुपनिषद्दृष्ट्या ज्ञानिनां स्थितिमुत्तमाम् ॥ ८८ ॥ प्रायेण
वर्तनं तेषां यथाशास्त्रं च कस्य चित् । कोपादिकं भवेल्लो-
करक्षार्थं पूत एव सः ॥ ८९ ॥ किं मद्यसेवया तस्य ब्रह्मह-
त्यादिना च किम् । यस्य चिन्तं परे लीनं शुद्धे ब्रह्मण्यभेद-
तः ॥ ९० ॥ ब्रह्मैव तत्त्वविच्छुद्धस्तत्त्वविद्ब्रह्म तत्परम् । व्यो-
मवत्पूर्वभावेन तिष्ठते मोदते सदा ॥ ९१ ॥ अन्यद्यद्यस्ति त-
द्वात्मा नास्ति चेन्नरशृङ्गवत् । प्रतीतिमात्रं मायैव स्वाप्नमा-
यापदार्थवत् ॥ ९२ ॥ एवंद्रष्टुः कुत्र पापं पुण्यं वा नरको
ऽपि वा । ब्रह्मादिलोको नास्त्येव सर्वं भ्रान्तेन कल्पित-
म् ॥ ९३ ॥ तद्भ्रान्तिनाशेनोत्पन्नं न नष्टं नाऽपि च स्थितम् ।
व्योम्नि नैल्यस्य सम्बन्धमन्धाः पश्यन्ति नेतरे ॥ ९४ ॥ तद्ब्रह्म
विद् भ्रान्ताः पश्येयुस्तांस्तु को रुदेत् । अश्रद्धधानाः शा-
स्त्रेषु गुरौ विष्णौ परात्मनि ॥ ९५ ॥ प्रपञ्चं न विदुर्घोरमन्धैर्नी-
ताऽन्धवद्भृशम् । भवकूपे पतन्सङ्गा अहो कष्टमिति स्थितिः ॥ ९६ ॥
तस्मादलं प्रसङ्गेन भवशेषमुखे स्थितम् । विमोक्तकामस्तं
वीक्ष्य तस्य पापमचिन्तयत् ॥ ९७ ॥ त्यजन् वेदान्ततात्पर्यं

वेदमार्गस्य कण्टकः ॥ ९८ ॥ सृतिपान्थान् भवाऽर्केण तप्ता-
 श्छुवादिवाञ्जितान् । भीसा शिथिलकौपीनानन्नपानादिक-
 पितात् ॥ ९९ ॥ साधून् मुक्तग्रहान् शान्तान् निगमाऽरण्यगान्
 भयात् । भेदवादिमृगादिभ्यः स्मरतो गुरुपादुके ॥ १०० ॥
 मन्त्रांस्तदुपदिष्टांश्च तुदन्नाशीविषोपमः । स्थितो भूयो ऽपि
 मन्दात्मा विघ्नकृद्येन चालिताः ॥ १०१ ॥ मुनयोपि कृतात्मानो
 विश्रान्तेस्तमसा किमु । यदि न्यायरुचेस्तस्य पापं चिन्त-
 यसे तदा ॥ १०२ ॥ केषां चिद्ब्रह्मनिष्ठानां कथं तर्कादिपाठ-
 नम् । तर्कादिषु रतिस्तेषां लोकदृष्ट्या न तु स्वतः ॥ १०३ ॥
 प्रारब्धादीश्वरायत्तादवस्थानमर्कितम् । अथ वा कृतकृत्यो-
 पि लोकाऽनुग्रहकाम्यया ॥ १०४ ॥ शास्त्रीयेणैव मार्गेण वर्त्ते
 ऽहं का मम क्षतिः । सदृशं चेष्टते स्वस्याः प्रकृतेर्ज्ञानवान-
 पि ॥ १०५ ॥ प्रकृतिं यान्ति भूतानि निग्रहः किं करिष्य-
 ति । गुणा गुणेषु वर्त्तन्तइति मत्वा न सज्जते ॥ १०६ ॥ ज-
 नकादेः कथं राज्यमिति चेद् दृढबोधतः । तथा तवापि चेत्तर्के
 पठ यद्वा कृपिं कुरु ॥ १०७ ॥ निद्राभिक्षे स्नानशौचे नेच्छामि
 न करोमि च । द्रष्टारश्चेत्कल्पयन्ति किं मे स्यादन्यकल्प-
 नात् ॥ १०८ ॥ समाधिमथ कर्माणि मा करोतु करोतु वा । हृद-
 येनाऽस्तसर्वाऽऽस्थो मुक्त एव न संशयः ॥ १०९ ॥ देवाऽर्चनस्नान-
 शौचभिक्षादौ वर्त्ततां पुनः । तारं जपतु वा तद्रूपतत्त्वान्नायम-
 स्तकम् ॥ ११० ॥ विष्णुं ध्यायतु धीर्यद्वा ब्रह्माऽऽनन्दे विलीयताम् ।
 साक्षयहं किञ्चिदप्यत्र न कुर्वे नापि कारये ॥ १११ ॥ मुमुक्षुः स-
 र्ववेदान्तश्रवणादिपरो भवेत् । तर्कादिशास्त्रपठनं वर्जये-
 च्छ्रुतिशासनात् ॥ ११२ ॥ अनन्यप्रोक्ते गतिरत्र नास्त्यणी-
 यानिह तर्कमणुप्रमाणात् । नैषा तर्केण मतिरापनेया प्रोक्ता

ऽन्येनैव सुज्ञानाय प्रेष्ठ ॥ ११३ ॥ स्मृतिश्च-

अचिन्त्याः खलु ये भावा न तांस्तकेण योजयेत् ।
नाऽप्रतिष्ठिततर्केण गम्भीराऽर्थस्य निश्चयः । प्रकृतिभ्यः
परं यच्च तदचिन्त्यस्य लक्षणम् ॥ ११४ ॥

“तर्काऽप्रतिष्ठाना”दिति च ।

बुद्धयारोहाय तर्कश्चेदपेक्षेत तथा सति । स्वाऽनुभूत्य-
नुसारेण तर्कतां मा कुतर्कताम् ॥ ११५ ॥ स्वाऽनुभू-
तावविश्वासे तर्कस्याप्यव्यवस्थितेः । कथं वा तीर्ककं-
मन्यस्तत्त्वनिश्चयमाप्नुयात् ॥ ११६ ॥ तस्मात्किञ्चिन्न व-
क्तव्यमात्मज्ञानात्मरूपतः । यद्युच्यते तदा स्वस्मिन्नापतेत्परम-
प्रियम् ॥ ११७ ॥ एवं पापं तार्किकस्य चिन्तयित्वा भवा-
म्बुधेः । भवपारं तारयितुं दीनमेवं विचिन्वते ॥ ११८ ॥ यो-
गिने भगवान् कृष्ण आविरासीत्स्वलंकृतः । स दूरागमनं वीक्ष्य
तुलसीवायुना ऽश्रुमुक् ॥ ११९ ॥ सुखवारां निधौ मग्नो प-
पात धरणीतले । हरिः पद्मपलाशाभ्यां पाणिभ्यां भक्तवश्य-
ताम् ॥ १२० ॥ प्रकुटीकर्तुंमालिङ्ग्य वक्त्रं चाऽऽघ्राय भूरि-
शः । मुनिं स्वाऽङ्गे समारोप्य मेघगम्भीरया गिरा ॥ १२१ ॥
पप्रच्छ पुत्र दास्यामि सर्वान् कामान् यथेप्सितान् । सर्वमे-
तन्न जानाति भक्तः पाषाणवत् स्थितः ॥ १२२ ॥ शङ्खं दध्मा-
वपि हरिस्तं बोधयितुमक्षमः । संसारस्मारणेनैव प्रबोधयति
गायति ॥ १२३ ॥ शब्दस्पर्शादयो दिव्या नृत्यगीतादयस्तथा ।
मत्प्रसादाद् भविष्यन्ति भोगार्थं भुवि दुर्लभाः ॥ १२४ ॥
भुक्त्वा तानद्य विमलानुत्तिष्ठोत्तिष्ठ भो यते । स तु प्रबुद्धः स-
हसा पलायन् भववार्त्तया ॥ १२५ ॥ उड्डीयोड्डीय कुल्या-

दीन् लङ्घयन् याति योगिराद् । अग्रतः पृष्ठतो ऽपीशो दया-
 लुप्तं वनाद् वनम् ॥ १२६ ॥ अन्वगाद्विस्मितो भो भो कृष्णो
 ऽहं तव देवता । इति भूयो वदन् वार्णीं कौशेयं च प्रदर्श-
 यन् ॥ १२७ ॥ श्रुत्वा तां मधुरां पश्चात् दृष्ट्वा कनकवास-
 सम् । अभ्यधावत्पदाऽम्भोजमभिषिञ्चयाऽश्रुवारिभिः ॥ १२८ ॥
 पीत्वा पावनमस्यर्थं शूद्रस्तुष्यति सर्वदा । गङ्गोदकस्थं रथ्या-
 म्बु जगत्पावयति क्षणात् ॥ १२९ ॥ साक्षाद्भगवतः पादस-
 रोजार्त्तिकं पुनः स्तुतम् । भवदुःखाऽम्बुधेः पारमहमेव परः पुमा-
 न् । पुरुषान्न परं किं चित्सा काष्ठेत्यवदद्भरिः ॥ १३० ॥
 इन्द्रनीलनवनीरदच्छविं पद्मसम्भवसुरेन्द्रविभाव्यम् । मल्लिका-
 मुकुलराजिभिर्वृतं नौमि पुष्पशरमानमर्दकम् ॥ १३१ ॥ का-
 लधूमजतमालभास्वरं कामविद्विडपराङ्गमीश्वरम् । कामिता-
 र्थदपदाम्बुजयुग्मं कंसविद्विषमुपास्महे वयम् ॥ १३२ ॥ गो-
 पगोगणचकोरकदम्बैः पीयमानवदनाऽमृततरश्मिम् । वक्रकु-
 न्तलविलोलशिखण्डं कलभगामिनमाकलये हरिम् ॥ १३३ ॥
 कुमुदनीलतनुद्युतिधिवकृतद्युमणिकान्तिकदम्बकमार्यम् । ज-
 गतिं वस्तु किमप्यतिभासुरं त्वदितरन्न भवानहमस्मि
 किम् ॥ १३४ ॥ लावण्यसीमा कमला ऽङ्गनासु श्रीरामचन्द्रो
 ऽधिकसुन्दरेषु । एतद् द्रव्यं तन्मिलितं तवाङ्गे को वा पुमान् व-
 र्णयितुं समर्थः ॥ १३५ ॥ तथापि मे बालकभाषणं ते जग-
 त्पितुः प्रीणनमातनोति । त्वं तुल्यनिन्दास्तुतिरीश्वरोपि वि-
 श्वस्य रक्षार्थमिदं गृणीहि ॥ १३६ ॥ यो मे पुरा संसृतिशृ-
 ङ्खलौघं संछिद्य कर्णे प्रणवं दिदेश । प्लुतं च सार्धं परिरभ्य
 दोभ्यां स्वप्ने समां रक्षतु शेषशायी ॥ १३७ ॥ तदनु कनक-
 मूर्तिः स्वात्मतत्त्वाऽवबोधात् प्रचलितमनसो मे कैश्चिदाश-

क्लृप्तस्य । सपदि दिविजगन्धस्त्रिभुवादिभूषे घननिनद-
 निनादैः स्वप्नगो गायति स्म ॥ १३८ ॥ विद्युच्चैलो नटवर-
 वपुः श्रोत्रयोः कर्णिकारी मुष्णन् गोप्या दधि मधु पयः शि-
 क्यभाण्डस्थमश्नन् । स्तोकाभ्योसौ स्वयमपि तथा भोजयन्ना-
 गताया स्तद्वण्डूपैर्नयनयुगले पूरयन् विद्रुतस्तान् ॥ १३९ ॥ श-
 क्रातिथ्यं शिखरिवपुषा भक्षयन्तं रूपं यो मेधैर्घोरैर्भजति वरुणे
 गोकुले व्याकुले च । धृत्वा शैलं करजलरुहे लीलया सप्तरात्रं
 गोष्ठं रक्षन् नतसुरपतिर्धेनुभिः पूजितस्तु ॥ १४० ॥ एवं लो-
 कान् रक्षसे त्वं भक्तानर्भकलीलया । ज्ञानिनो ब्रह्मरूपेण दै-
 स्यान् विद्विद्स्वरूपतः ॥ १४१ ॥ नीलनीरजमङ्काशः कर्णाल-
 म्बितकेसरः । मणिकुण्डलगण्डाभो विद्रुमाऽधरपल्लवः ॥ १४२ ॥
 मन्दस्मितमुखाऽम्भोजच्युतसारप्रदः श्रियै । वनमालां कौस्तु-
 भादिकान्त्या संस्पर्द्धयन् मुदा ॥ १४३ ॥ वेणुगानमिषेणैव
 मामपाङ्गेन वीक्षयन् । करेणैकेन कालीयपुच्छन् गृह्णन् पदाम्बुज-
 म् ॥ १४४ ॥ उद्धृत्य दक्षिणं सव्यपादाङ्गुष्ठेन पञ्चके । फणानां
 रत्नदीपैश्च नीराजितपदाम्बुजः ॥ १४५ ॥ नागस्त्रीभिरधस्तात्तु
 देवगन्धर्वकिन्नरैः । उपरिष्ठाद्विमानस्थैः कोटिचन्द्रोपमै-
 र्वृतः ॥ १४६ ॥ वितानमिव कुर्वद्भिर्विमानं पुण्डरीकवत् । आन-
 तास्यैः करे रत्नमुक्ताफलविभूषितैः ॥ १४७ ॥ मिद्धैर्विमानसम्ब-
 द्धैरिव मौक्तिकमण्डितैः । भेरीदुन्दुभिघोषाद्यैर्गोपगोपीभिर-
 चितः । ननर्त च परानन्दो यो गोपालः स मे गतिः ॥ १४८ ॥
 इति स्तुतस्तु भगवान् मुनिना बहु पूजितः । कृच्छ्रात्तं स्व-
 यमालिङ्ग्य वैकुण्ठभुवनं ययौ ॥ १४९ ॥ गते तु तस्मिन् गोविन्दे
 स्मृत्वा स्मृत्वा च तदयाम् । मोदंस्तं तार्किकं दृष्ट्वा ह्युद्धर्तुं स-
 मचिन्तयत् ॥ १५० ॥ विना ज्ञानेन नोद्धारो ज्ञानं च श्रव-

णादिकम् । श्रवणादिः साधनानां चतुष्कं न विना भवेत् ॥ १५१ ॥
साधनानाञ्च संपत्तिश्चित्तशुद्धिं विना न सा । अनुष्ठानादृते नि-
त्यकर्मादेर्नैव सम्भवेत् ॥ १५२ ॥

“ तमेतं वेदाऽनुवचनेन ब्राह्मणा विविदिषन्ति यज्ञेन
दानेन तपसानाशकेन । तपांसि सर्वाणि च यद्वदन्ति ” ।

तपसा कल्मषं हन्ति ततो ज्ञानं प्रवर्त्तते । कर्मणैव हि
संसिद्धिमास्थिता जनकादयः ॥ १५३ ॥ योगिनः कर्मकुर्वन्ति
सङ्गं त्यक्त्वा ऽऽत्मशुद्धये । कुरु कर्मैव तस्मात्त्वं पूर्वंः पूर्वतरं कृत-
म् ॥ १५४ ॥ अत आदौ कर्मभेदश्चित्तशुद्धयै निरूप्यते । वि-
हितं प्रतिषिद्धं च द्विविधं कर्म तूच्यते ॥ १५५ ॥ विहितं त्रि-
विधं नित्यं काम्यं नैमित्तिकं मतम् । यावज्जीवमग्निहोत्रं जुहु-
यादिति चोदना ॥ १५६ ॥ नित्यं विधत्ते ऽग्निहोत्रमुपरागे
निमज्जनम् । नैमित्तिकं तूपरागे स्नायादिसादिचोदितम् ॥ १५७ ॥
स्वर्गकामो यजेतेति चोदना काम्यकर्मणः । काम्याऽनुष्ठा-
नतः स्वर्गमनिसफलमाप्नुयुः ॥ १५८ ॥ अतः काम्यं परित्यज्य
नित्यनैमित्तिकक्रिये । ईश्वराऽर्पणबुद्धयैव ह्यनुतिष्ठन् सदा भ-
वेत् ॥ १५९ ॥ न हन्तव्यो ब्राह्मणस्तु निषिद्धं कर्म वर्जयेत् ।
स चित्तशुद्धिं लभते चित्तपापक्षयात्मिकाम् ॥ १६० ॥ नि-
त्याऽनित्यविवेको ऽयं चित्तशुद्धया नृणां भवेत् । कार्यत्वा-
द्विमतं सर्वमनित्यमिति तूच्यते ॥ १६१ ॥ जन्म बाह्यं ततः
सर्वो जन्तुः प्राप्नोति यौवनम् । अव्याहतैव भवति ततो ऽनु-
दिवसं जरा ॥ १६२ ॥ ततश्च मृत्युमभ्येति जन्तुर्द्वैश्वरा-
त्मजाः । प्रत्यक्षं दृश्यते चैतदस्माकं भवतां तथा ॥ १६३ ॥
मृतस्य च पुनर्जन्म भवत्येतच्च नाऽन्यथा । आगमोयं विना
तच्च नोपादानं विनोद्भवः ॥ १६४ ॥ गर्भवासादि यावत्तु पुनर्ज-

न्मोपपादनम् । समस्ताऽवस्थकं तावद् दुःखमेवाऽवगम्यते ॥ १६५ ॥
 एवं सर्वाणि भूतानि जायन्ते च मुहुर्मुहुः । विनश्यति तथा ण्डं
 च नामरूपं चराऽचरम् ॥ १६६ ॥ सर्वे लोका अनिताः
 स्युर्दृश्यत्वाच्च घटादिवत् । दृश्यं यत्तदनित्यं स्याल्लोकादेश्या-
 स्तथा सति ॥ १६७ ॥ अनिता स्युस्तच्चात्मा तु नित्य आ-
 नन्दचिद्रूपः । यद्यनित्यस्तदा नाशः स्यात्कृतस्याऽकृतस्य
 च ॥ १६८ ॥ एवमभ्यागमश्च स्याद्विरोधः स्यात्तदा श्रुतेः ।
 निरुपाधिप्रेमदृष्टेः सुखमस्वाप्समित्यतः ॥ १६९ ॥ परामर्शा-
 त्परानन्दरूपश्चैतन्यविग्रहः । तद्भिन्नत्वे जडत्वं स्यात् तथा
 ऽनित्यत्वमापतेत् ॥ १७० ॥ नित्याऽनित्यविवेके तु विषये
 दोषदर्शनात् । ब्रह्मलोकान्तभोगेषु वैराग्यं लभते चिरम् ।
 अतो ऽहं श्रावयाम्येतं दोषं वैराग्यकारणम् ॥ १७१ ॥

श्रुतिः—“भगवन्नस्थिचर्मस्नायुमज्जामांसशुक्रशोणितश्ले-
 ष्माऽश्रुदूषिते विण्मूत्रवातपित्तसंघाते दुर्गन्धे ऽस्मिन् श-
 रीरे किं कामोपभोगैरिति” । “शरीरमिदं मैथुनादेवोद्भू-
 तं संविध्यपेतं निरय एव मूत्रद्वारेण निष्क्रान्तमस्थि-
 भिश्रितं मांसेनाऽनुलिप्तं चर्मणा ऽवबद्धं विण्मूत्रपि-
 त्तकफमज्जामेदोवसादिभिरन्यैश्च मलैर्वहुभिः परिपूर्णं कोश
 इव वसुने”ति । “न वा अरे पत्युः कामाय पतिः प्रियो
 भवत्यात्मनस्तु कामाय पतिः प्रियो भवति, न वा ऽरे जायायै
 कामाय जाया प्रिया भवत्यात्मनस्तु कामाय जाया प्रिया
 भवति, न वा ऽरे पुत्राणां कामाय पुत्राः प्रिया भवन्ति
 आत्मनस्तु कामाय पुत्राः प्रिया भवन्ति, न वा ऽरे वित्तस्य
 कामाय वित्तं प्रियं भवत्यात्मनस्तु कामाय वित्तं प्रियं भवति,
 न वा ऽरे सर्वस्य कामाय सर्वं प्रियं भवत्यात्मनस्तु कामाय

सर्वं प्रियं भवति” । स्मृतिः—

“अस्थिस्थूणं स्नायुवद्धं मांसशोणितलेपितम् । चर्माऽव-
नद्धं दुर्गन्धि पूर्णं मूत्रपुरीषयोः ॥१७२॥ जराशोकसमाविष्टं रो-
गायतनमातुरम् । रजस्वलमनित्यं च भृतावाममिमं त्यजेत्” ॥१७३॥
मांसाऽसृक्पूयविण्मूत्रस्नायुमज्जाऽस्थिसंहतौ । देहे चेत् प्री-
तिमान् मूढो भविता नरके ऽपि सः ॥ १७४ ॥ सा काल-
सूत्रपदवी सा महाऽवीचिवागुरा । सा ऽसिपत्रवनश्रेणी देहे
ऽहमिति या स्थितिः ॥१७५॥ सा त्याज्या सर्वयत्नेन सर्वनाशे
ऽप्युपस्थिते । स्पष्टव्या सा न भव्येन सश्वमांसेव पुलकसी ॥१७६॥
त्वङ्मांसरुधिरस्नायुपेदोमज्जाऽस्थिसंहतौ । विण्मूत्रपूये र-
मतां क्रिमीणां कियदन्तरम् ॥ १७७ ॥ चर्मखण्डं द्विधा छि-
न्नमपानोद्धारधूपितम् । ये रमन्ति नमस्तेभ्यः साहसं किमतः
परम् ॥ १७८ ॥ त्वङ्मांसरक्तवाष्पाम्बु पृथक् कृत्वा विलो-
चने । समालोक्य रम्यं चेत्किं मुधा परिमुह्यसि ॥ १७९ ॥ वि-
दन्ति मर्त्याः प्रायेण विषयान् पदमापदाम् । अथापि भुञ्जते
कृष्ण तत्कथं श्वखराऽजवत् ॥ १८० ॥ श्रीभगवानुवाच । अह-
मित्पन्यथाबुद्धिः प्रमत्तस्य यदा हृदि । उत्सर्पति रजो घोरं
ततो वैकारिकं मनः ॥ १८१ ॥ रजोयुक्तस्य तमसः सङ्कल्पः
सविकल्पकः । ततः कामो गुणध्यानाद् दुर्धरः स्याद्धि दुर्म-
तेः ॥ १८२ ॥ करोति कामवशगः कर्माण्यविजितेन्द्रियः । दुः-
खोदकर्माणं संपश्यन् रजोवेगविमोहितः ॥ १८३ ॥ अहो मे
पश्यतः पापमल्पपुरयस्य दुर्मतेः । अतृप्तस्याऽकृतार्थस्य ग्रह-
स्त्रैर्वर्गिको हतः ॥ १८४ ॥ अनुकूला ऽनुरूपा च यस्य मे प-
तिदेवता । शून्ये गृहे मां संत्यज्य पुत्रैः स्वर्याति साधुभिः ॥१८५॥
सो ऽहं शून्ये गृहे किं नु मृतदारो मृतप्रजाः । जिजीविषे

किमर्थं वा विधुरो दुःखपीडितः ॥ १८६ ॥ तांस्तु तत्राऽऽदृतान् स-
 द्भिर्मृत्युग्रस्तान्विचेतसः । स्वयं च कृपणो भिक्षुः पश्यन्नप्यबुधो
 ऽपतत् ॥ १८७ ॥ एवं कुटुम्ब्यशान्तात्मा द्वन्द्वारामः पवित्रव-
 त् । पुष्पेन कुटुम्बं कृपणः साऽनुबन्धो ऽवसीदति ॥ १८८ ॥
 यः प्राप्य मानुषं लोकं मुक्तिद्वारमपावृतम् । गृहेषु खरवत्सक्त-
 स्तमारूढच्युतं विदुः ॥ १८९ ॥ दण्ड्या स्त्रियं देवमायां तद्भावै-
 रजितेन्द्रियः । प्रलोभितः पतत्यन्धे तमस्यग्नौ पतद्भवत् ॥ १९० ॥
 योषिद्विरण्याऽऽभरणाऽम्बरादिद्रव्येषु मायारचितेषु मूढः ।
 प्रलोभितात्मा ह्युपभोगबुद्ध्या पतद्भवन्नश्यति नष्टदृष्टिः ॥ १९१ ॥
 योगिनो योगविभ्रंशः सङ्गतः सम्भवेदिति । सर्वथा तन्निवृत्त्य-
 र्थमैलगीतं वितन्यते ॥ १९२ ॥ सङ्गं न कुर्यादसतः शिश्रो-
 दरभृतः क्वचित् । तस्याऽनुगः पतत्यन्धे तमस्यन्धाऽनुगाऽन्ध-
 वत् ॥ १९३ ॥ अहो मे मोहविस्तारः कामकश्मलचेतसः ।
 देव्या गृहीतकण्ठस्य स्नायुखण्डा इमे स्मृताः ॥ १९४ ॥ नाऽहं
 वेदाऽभिनिर्मुक्तः सूर्यो वा ऽभ्युदितो मुधा । मिषतो वर्षपू-
 गाणां वताऽहानि गतान्युत ॥ १९५ ॥ अहो मे आत्म-
 संमोहो येनात्मा योषिता कृतः । क्रीडासूत्रश्चक्रवत्तु नरदेव-
 शिखामणिः ॥ १९६ ॥ सपरिच्छदमात्मानं हित्वा तृणमिवे-
 श्वरम् । यान्तीं स्त्रियं चाऽन्वगमं नग्न उन्मत्तवद्बुद्धन् ॥ १९७ ॥
 कुतस्तस्याऽनुभावः स्यात्तेज ईशित्वमेव वा । यो ऽन्वगच्छं-
 स्त्रियं यान्तीं खरवत्पादताडितः ॥ १९८ ॥ किं विद्यया किं
 तपसा किं दानेन श्रुतेन वा । किं विविक्तेन मौनेन स्त्रीभिर्यस्य
 मनो हृतम् ॥ १९९ ॥ पित्रतो वर्षपूगान्मे ऊर्ध्वश्या अधरा-
 ऽऽसवम् । न तृप्यसात्मभूः कामो बन्धिराहुतिभिर्यथा ॥ २०० ॥
 न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति । हविषा कृष्ण-

वर्त्मैव भूय एवाऽभिवर्धते ॥ २०१ ॥ यत्पृथिव्यां ब्रीहि-
यवं हिरण्यं पशवः स्त्रियः । नाऽलमेकस्य तत्सर्वमिति मत्वा
शमं व्रजेत् ॥ २०२ ॥ पुंश्चल्या ऽपहृतं चिन्तं को
ऽन्यो मोचीयतुं प्रभुः । आत्मारामेश्वरमृते भगवन्तमधो-
क्षजम् ॥ २०३ ॥ काममाश्रित्य दुष्पूरं दम्भमानमदाऽन्विताः ।
मोहाद् गृहीत्वा ऽसद्भाहान् प्रवर्तन्ते ऽशुचित्रताः ॥ २०४ ॥ चि-
न्तामपरिमेयां च प्रलयान्तामुपाश्रिताः । क्षिपाम्यजस्रमशु-
भानासुरीष्वेव योनिषु ॥ २०५ ॥ आसुरीं योनिमापन्ना मू-
ढा जन्मनि जन्मनि । मामप्राप्यैव कौन्तेय ततो या-
न्त्यधमां गतिम् ॥ २०६ ॥ ततो विरक्तो भोगेभ्यः शान्ति-
दान्त्यादिमान्भवेत् । अन्तरिन्द्रियचित्तस्य विषयेभ्यो निव-
र्तनम् ॥ २०७ ॥ शान्तिरित्युच्यते सद्भिः वैराग्यं तस्य कारणम् ।
श्रोत्रादेरिन्द्रियस्यापि विषयेभ्यो ऽथ वारणम् ॥ २०८ ॥ दम
इत्युच्यते सद्भिः शान्तिस्तस्यैव कारणम् । अनन्तरञ्चोपरतिः
पारहंस्याऽभिधा भवेत् ॥ २०९ ॥ सैव ज्ञानस्य हेतुः स्यात्सं-
न्यासो ऽन्यो न कारणम् । सजतैव हि तद्धेयं त्यक्तुः प्रत्यक्
परं पदम् ॥ २१० ॥

वेदान्तविज्ञानमुनिश्चितार्थाः संन्यासयोगाद्यतयः शु-
द्धसत्त्वाः । शान्तो दान्त उपरतस्तिथिः समाहितो भूत्वा
ऽऽत्मन्येवाऽऽत्मानं पश्येत् । त्यागेनैके अमृतत्वमानशुः । न्यास
एवात्यरेचयत् तस्मान्न्यासमेपां तमसामतिरिक्तमाहुः । न्यास
इति ब्रह्म ब्रह्मा हि परः परो हि ब्रह्मा तानि वा एतान्यवराणि
तमांसि संन्यासे न विधीयन्ते । न त्रिदण्ड्यादिसंन्यासः । ननु

नोपतिष्ठेत् यः पूर्वा नोपास्ते यस्तु पश्चिमाम् । स शूद्रवद्बहि-
ष्कार्य इत्यादिश्रुतिशासनात् ॥ २११ ॥ शिखोपवीतत्यागी च

ब्राह्मणः पतितो भवेत् । तस्मान्निदण्डसंन्यासः श्रुत्युक्तो नाऽन्य
इत्यसत् ॥ २१२ ॥ सशिखं वपनं कृत्वा बहिः सूत्रं त्यजेद्बुधः ।
अग्रेरिव शिखा नाऽन्या यस्य ज्ञानमयी शिखा । स शिखीत्यु-
च्यते विद्वानितरे केशधारिणः ॥ २१३ ॥

अथ परिब्राह्म विवर्णवासा मुण्डो ऽपरिग्रहः शु-
चिरद्रोही भैक्षमाणो ब्रह्मभूयाय भवति । तत्र परमहं-
सा नाम संवर्त्ताऽऽरुणिश्वेतकेतुर्वासोरुभुनिदाघजडभरत-
दत्तात्रेयप्रभृतय अव्यक्तलिङ्गा अव्यक्ताऽऽचारा उन्मत्ता
उन्मत्तवदाचरन्तः । त्रिदण्डं कमण्डलुं शिष्यं पात्रं प-
वित्रं जलपवित्रं शिखां यज्ञोपवितं चेत्येतत् सर्वं भूः स्वाहेत्यप्सु
परित्यज्य आत्मानमन्विच्छेत् । यथाजातरूपधरो निर्द्वन्द्वो नि-
ष्परिग्रहस्तत्त्वब्रह्ममार्गे सम्यक् संपन्नः शुद्धमानसः प्राणसंधार-
णार्थं यथोक्तकाले विमुक्तो भैक्षमाचरन् उदुम्बरपात्रेण ला-
भाऽलाभसमो भूत्वा शून्याऽगारदेवगृहतृणकूटवल्मीकवृक्षमूल-
कुलालशालाऽग्निहोत्रगृहनदीपुलिनगिरिगह्वरकन्दरकोटरनिर्जन-
स्थण्डिलेष्वनिकेतवानप्रयत्नो निर्ममः शुक्लध्यानपरायणो ऽध्या-
त्मनिष्ठः शुभाऽशुभकर्मनिर्मूलनपरः संन्यासेन देहत्यागं करोति
स परमहंसो नामेति ।

बहिःसूत्रं त्यजेद्विद्वान् योगमुत्तममास्थितः । ब्रह्मभावमिदं
सूत्रं धारयेद्यः सचेतनः ॥ २१४ ॥ धारणात्तस्य सूत्रस्य नो-
च्छिष्टो नाऽशुचिर्भवेत् । सूत्रमन्तर्गतं येषां ज्ञानयज्ञोपवीतिनाम् ।
ते वै सूत्रधरा लोके ते च यज्ञोपवीतिनः ॥ २१५ ॥ ज्ञान-
शिखिनो ज्ञाननिष्ठा ज्ञानयज्ञोपवीतिनः । ज्ञानमेव परं तेषां
पवित्रं ज्ञानमुच्यते ॥ २१६ ॥

अयज्ञोपवीती कथं ब्राह्मणः स्यात् इदमेवाऽस्य तद्यज्ञोपवी-
तं य आत्मा ।

वाग्दण्डः कर्मदण्डश्च मनोदण्डश्च ते त्रयः । यस्यैते नियता दण्डाः
स त्रिदण्डी महामतिः ॥ २१७ ॥ तस्मात् शिखादित्यागोपि श्रुति-
स्मृत्यादिचोदितः । यावज्जीवमग्निहोत्रं जुहुयादिति चोदना ॥ २१८ ॥
यावज्जीवं दर्शपूर्णमासाभ्यामिति च श्रुतिः । वीरहा वा एष
इति जरामर्यादिगीस्तथा ॥ २१९ ॥ दृश्यते ऽतस्तद्विरोधाच्छि-
खादित्यागबोधकम् । अतः परं ततो न्यासः परहंसो न वि-
द्यते ॥ २२० ॥ तेनाऽविरक्तविषयाः श्रुतयस्त्वदुदाहृताः । ना-
ऽन्धपङ्गवादिविषयाः संन्यासश्रुतयस्तव ॥ २२१ ॥ तन्नाऽवि-
शेषश्रवणाद् गृहाद्वेति श्रुतेस्तथा । कर्माऽनधिकृतां पुंसां पृथग्
न्यासविधिश्चुतेः ॥ २२२ ॥ अथ पुनरब्रवीति प्रभृत्याद्याः
श्रुताः श्रुतौ । तस्मात्कर्मस्वधिकृतां परहंसो विधीयते ॥ २२३ ॥
अस्मिन्पुरुषधौरेयः संन्यासे विकृतो भवेत् । सो ऽयं पुरुषधौ-
रेयो ह्यद्वेष्टेत्यादिकर्मवान् ॥ २२४ ॥ अव्यक्तलिङ्गा इत्यत्र श्रुतं
लिङ्गादिवर्जनम् । परहंसयतेस्तच्च कथं विविदिषोर्भवेत् ॥ २२५ ॥
परहंसयतेरात्मश्रवणाद्यधिकारिणः । व्यक्तलिङ्गस्य तस्यैव
श्रवणाद्यधिकारिता ॥ २२६ ॥ तथैवाऽव्यक्तलिङ्गस्य शुकादे-
रधिकारिता । जनकस्याऽन्तिके ब्रह्मविचारे श्रूयते खलु ॥ २२७ ॥
तत्रादौ व्यासपुत्रस्तु स्वयं शास्त्रं महामतिः । ज्ञात्वा सामान्यतो
ब्रह्मसंशयाऽऽविष्टमानसः ॥ २२८ ॥ पितुः समीपं संप्राप्य
श्रुत्वा तत्रापि संशयात् । पश्चादासाद्य निकटं जनकस्य गृहं
प्रति ॥ २२९ ॥ स्थितं विदेहराजेन द्वारपालेन वेदिते । ज्ञात्वा
विविदुषं ह्येनं पौष्कल्यं साधनस्य तु ॥ २३० ॥ शोधयित्वा
ऽवमानैस्तमानीयाऽन्तःपुरे च तम् । संमाननैश्च योषिर्द्विर्ज्ञात्वा
मुख्याऽधिकारिताम् ॥ २३१ ॥ उपदिश्य ब्रह्मविद्यां शुक्रं वि-
गतसंशयम् । उक्तं ब्रह्माऽपरोक्षेण ज्ञातं ब्रह्म त्वया ऽनघ ॥ २३२ ॥

अभावाच्चित्तविश्रान्तेश्चित्तं त्वां क्षोभयत्यलम् । तेन यत्र
 कुरु ब्रह्मन् तद्विश्रान्त्यै समाधिना ॥ २३३ ॥ इत्युक्तः
 सो ऽपि तं प्राह जनकं देशिकं प्रति । यथा ऽयं स्वविकल्पो-
 त्थः स्वविकल्पपरिक्षयात् । क्षीयते दग्धसंसारो निःसार इति-
 निश्चयः ॥ २३४ ॥ एवमुक्त्वा गुरोराज्ञां गृहीत्वा ब्रह्मविन्म-
 हान् । समाध्यर्थं गत इति प्रसिद्धिर्भारते तथा ॥ २३५ ॥
 श्रीदुर्वासःसमीपेपि यतयो भूरिशः श्रुताः । व्यक्तलिङ्गाऽव्य-
 क्तलिङ्गा वेदान्तश्रवणे रताः ॥ २३६ ॥ तर्कनिश्चिततत्त्वार्थ-
 ज्ञाननिर्मलचेतसः । हंसाः परमहंसाश्च शिष्या दुर्वाससः
 प्रभोः ॥ २३७ ॥ नन्वयुक्तमलिङ्गत्वं दण्डादेर्विहितस्ततः । परि-
 त्यागो ऽन्यथा व्यर्थो विधिः स्यात्तत्प्रमापकः ॥ २३८ ॥ मैवं
 मन्दाधिकाराणां विधिस्तत्प्रापको भवेत् । तीव्रवैराग्ययु-
 क्तानां मुख्यानामधिकारिणाम् । न दण्डादेर्ग्रहस्तस्य न मुख्यो
 ऽस्ति श्रुतेर्वशात् ॥ २३९ ॥ न चैतत्सिद्धविषयं साधकस्तत्परिग्र-
 हात् । इति वाक्यं वाक्यशेषे ध्यात्वा ऽऽदौ श्रूयते विधिः ॥ २४० ॥
 विधेर्न सिद्धो विषयो विश्रान्तहृदयो महान् । विरक्तो ब्रह्म-
 जिज्ञासुः साधको विषयो विधेः ॥ २४१ ॥ तथापि विदुषो
 ब्रह्म यदिच्छेदिति वाक्यतः । श्रूयते परहंसस्य दण्डादेरपरिग्र-
 हः ॥ २४२ ॥ अशक्तस्य तदन्यस्य दण्डादेश्च परिग्रहः । एक-
 दण्डत्वतच्छून्यबोधकाऽनेकवाक्यतः ॥ २४३ ॥ परहंसे दण्ड-
 वस्त्रस्वीकारो ऽतो विकल्प्यते । एवं सिद्धे च स्मृतिषु श्रवणा-
 दिविधौ स्मृतः ॥ २४४ ॥ आच्छादनादिनियमो वस्त्रवत्येव यु-
 ज्यते । सङ्कोचयेत्तं नियमं यदिच्छेदिति वेदगीः ॥ २४५ ॥
 विना वस्त्रावृतिं शान्तिं पठित्वा श्रवणादिकम् । भवेद्दिग्वाससो
 ऽप्येवं महद्भिः प्रतिपादितम् ॥ २४६ ॥

स्वाहेत्यप्सु वस्त्रं कटिमूत्रमपि विसृज्य सर्वकर्मनिवृत्तः को ऽहमिति स्मृत्वा यथाजातरूपधरो भूत्वा स्वरूपाऽनुसन्धान-
पूर्वकमूर्ध्वबाहुर्दुर्दीचीं दिशं गच्छेत् पूर्वसंन्यासिगुरोः प्रणवम-
हावाक्यपञ्चीकरणोपदेशं प्राप्य यथासुखं विहरन्नित्याद्याः ।

एवं विभागे संसिद्धे खिद्यन्ते ते वृथा जनाः । एतेनेदं
कथं ग्रन्थान् पठेद्वा पाठयेत् च ॥ २४७ ॥ वस्त्रेणाच्छाद्यानखा-
ग्रमानाभि शृणुयादिति । स्मर्यते घटवस्त्रादेस्त्यागे शौचादि-
लोपतः ॥ २४८ ॥ एवमादि वचस्तेषां परास्तं न्यायवर्तिनाम् ।
किंचाऽयं बाह्यशौचादौ प्रष्टव्यः श्रद्धया ऽन्वितः ॥ २४९ ॥
शौचे परमहंसानां बाह्यं मुख्यं न वा ऽग्रिमः । न युज्यते कृते
तस्मिन् शरीरं नैव शुध्यति ॥ २५० ॥ पूर्णो विण्मूत्ररुधिरैर्मा-
समेदोऽस्थिसंहतः । श्लेष्मादिभिश्च यो रोमकूपे क्रिमिभिरावृ-
तः ॥ २५१ ॥ यद्दुर्गन्धेन गव्यूतिर्विष्वग्गन्तुं न शक्येत
तमात्मत्वेन मत्वा यः पवित्रीकर्तुमिच्छति ॥ २५२ ॥ उत्सहे-
ता ऽपि विष्ठां च शुद्धं कर्तुमलं हि सः । उदाजद्गुरुः प्रमा-
णानि तज्जुगुप्सां कलेवरे ॥ २५३ ॥ मलमूत्रभाण्डमेतद्वात्र-
महोरात्रमत्र दृष्ट्वापि । गोत्रकुलसूत्रवादी नेत्रविहीनो न सन्दे-
हः ॥ २५४ ॥ अमेध्यपूर्णं क्रिमिजालसंकुलमतीव दुर्गन्धम-
शौचमध्रुवम् । कलेवरं मूत्रपुरीषभाजनं रमन्ति मूढा न रम-
न्ति पण्डिताः ॥ २५५ ॥ नवच्छिद्रकृता देहाः स्रवन्ति घटिका
इव । बाह्यशौचैर्न शुध्यन्ति नाऽन्तःशौचं च विद्यते ॥ २५६ ॥
अहं ममेति विण्मूत्रलेपगन्धादिमोचनम् । शुद्धशौचमिति प्रोक्तं
मृज्जलाभ्यां तु लौकिकम् । शौचात्स्वाऽङ्गजुगुप्सेति दृष्टं फल-
मसूत्रयत् ॥ २५७ ॥ क शरीरमशेषाणां श्लेष्मादीनां महाच-
यः । क चाऽङ्गशोभासौरभ्यकमनीयादयो गुणाः ॥ २५८ ॥ स्व-

देहाऽशुचिगन्धेन न विरज्येत यः पुमान् । विरागकारणं
तस्य किमन्यदुपदिश्यताम् ॥ २५९ ॥ परहंसाऽऽश्रमस्थस्य स्ना-
नादेरविधानतः । अशेषचित्तवृत्तीनां त्यागं केवलमा-
चरेत् ॥ २६० ॥ स्नानं त्रिषवणं प्रोक्तं बहूदकवनस्थयोः । हंसे
तु सकृदेव स्यात् परहंसे न विद्यते ॥ २६१ ॥ अयाचितं यथाला-
भं भोजनाऽऽच्छादनं भवेत् । परेच्छया च दिग्वासाः स्नानं
कुर्यात्परेच्छया ॥ २६२ ॥ न स्नानं न जपः पूजा न होमो नैव
साधनम् । नाऽग्निकार्यादिकार्यं च तस्यास्ति हि महे-
श्वरि । परहंसयतेः स्नानं नास्तीति श्रुतिराह च ॥ २६३ ॥

परमहंसस्य मानसस्नानं तुरीयाऽतीतस्य भस्मस्नानमवधूत-
स्य वायव्यस्नानमूर्ध्वपुण्ड्रं त्रिपुण्ड्रं हंसस्य भस्मोद्धूलनं पर-
महंसस्य तुर्याऽतीतस्य न तिलकं न पुण्ड्रमवधूतस्य न किञ्चन ।

पुमान् सेवेत सततं न नित्यनियमान् बुधः । यमान् पत-
त्यकुर्वाणो नियमान् केवलान् भजन् ॥ २६४ ॥ पतति नियम-
वान् यमेष्वसक्तो न तु यमवान् नियमाऽलसो ऽवसीदेत् । इति
यमनियमौ समीक्ष्य बुद्ध्या यमबहुलेष्वनुसंदधीत बुद्धिम् ॥ २६५ ॥
मनोनिग्रहशौचस्य नोत्सहे गदितुं फलम् । इति शास्त्रोक्तशौचे
तु ह्यश्रद्धालव आग्रहात् ॥ २६६ ॥ अमुख्येनैव बाह्येन शुध्य-
न्त्वन्ये बहिर्मुखाः । प्रत्यङ्मुखानां शौचं तु मुख्यमान्तरमिष्य-
ते ॥ २६७ ॥ अभ्यासिनो बाह्यशौचमशुद्धस्यापि युज्यते । अ-
रन्निमात्रमुत्सृज्य कुर्याच्छौचमनुद्धतैः ॥ २६८ ॥ पश्चात्तु शो-
धयेत्तीरमन्यथा त्वशुचिर्भवेत् । वापीकूपतटाकेषु नाऽऽहरे-
द्बाह्यमृत्तिकाम् । अरन्निमात्रादन्तःस्थात्पङ्कादप्याहरेन्मृ-
दम् ॥ २६९ ॥ तस्मादव्यक्तलिङ्गानां यतीनां श्रवणादिषु । वैधे-
ष्वस्त्यधिकारित्वमुत्तरत्रापि वक्ष्यते ॥ २७० ॥ त्यक्तसर्वेषणस्याऽस्य

शरीरस्थितिसिद्धये । द्रव्यादिसङ्ग्रहे प्राप्ते भिक्षा भिक्षो-
नियम्यते ॥२७१॥ सा भिक्षा पञ्चधा प्रोक्ता तत्रापि नियमो
ऽपरः । शरीरस्थितिनिर्वाहमात्रमन्नादिभक्षणम् ॥ २७२ ॥
न तु क्षीरघृताऽपूपफलदध्यादिभक्षणम् । रेतोवृद्धिकरं हेतुद् ज्ञान-
निष्ठाऽपहारकम् ॥ २७३ ॥ अतस्तु वर्जनं तेषां प्रयत्नेन नि-
यम्यते । रसादिवर्जनेनाऽन्नं परिव्राजः श्रुतिर्जगौ ॥ २७४ ॥

स्वव्यतिरिक्तं सर्वं त्यक्त्वा मधुकरवृत्त्या ऽहारमाहरन् कृशो
भूत्वा मेदोवृद्धिमकुर्वन्नाज्यं रुधिरमिव त्यजेदेकत्राऽन्नं पलाहा-
रमिव गन्धलेपनमशुद्धलेपनमिव क्षारमन्त्यजमिव वस्त्रमुच्छिष्टपा-
त्रमिवाऽभ्यङ्गं स्त्रीसङ्गममिवोष्णोदकं मूत्रमिव शवपिण्डमिवैकत्रा-
ऽन्नमिति ।

शब्दादीन् विषयान् त्यक्त्वा रागद्वेषौ व्युदस्य च । एतद्दी-
ताभाष्यकारा मिष्टान्नस्य विवर्जनम् । श्रीमदानन्दगिरयः प्राहुर-
र्थविचक्षणाः ॥ २७५ ॥ किं चाऽन्यद्धर्मशास्त्रेषु यतिधर्माऽव-
भासकान् । श्लोकान् संग्राहके ग्रन्थे विश्वेशस्मृतिनामके ।
प्रोक्तो ऽयमर्थो विद्वद्भिरार्तव्यो महात्मभिः ॥ २७६ ॥ हितं
मितं तदश्नीयाद्यत्सुखेनैव जीर्यति । धातुः प्रकुप्यते येन तदन्नं
वर्जयेद्यतिः ॥ २७७ ॥ नाख्यानां प्रेक्षणं द्यूतं प्रमदाः सुहृदस्तथा ।
भक्ष्यं भोज्यमुदक्यां च नैव पश्येत्कदा चन ॥ २७८ ॥ रसस्या-
ऽनर्थहेतुत्वमब्रवीद् भगवानपि । जिह्वया ऽतिप्रमाथिन्या जनो
रसविमोहितः । मृत्युमिच्छत्यसद्बुद्धिर्मनस्तु बडिशैर्य-
था ॥ २७९ ॥ इन्द्रियाणि जयन्त्याशु निराहारा मनीषिणः । व-
र्जयित्वा तु रसनं निरन्नस्य विवर्धते ॥ २८० ॥ तावज्जितेन्द्रियो न
स्याद् विजिताऽन्येन्द्रियः पुमान् । न जयेद्रसनं यावज्जितं
सर्वं जिते रसे ॥ २८१ ॥ सक्तव्यं चेद्रसोपेतमन्नं देहस्थितिः

कथम् । इत्थं कृष्णोक्तरीत्यैव देहस्य स्थितिरिष्यते ॥ २८२ ॥
 सुखमैन्द्रियकं राजन् स्वर्गो नरक एव च । देहिनः स्याद्यथा
 दुःखं तस्मान्नेच्छेत्तु तद्बुधः ॥ २८३ ॥ शयीताऽहानि भृ-
 रीणि निराहारो ऽनुपक्रमः । यदि नोपनमेद्भासो म-
 हाहिरिव दिष्टभुक् । किं शयीताऽपि बलवानोमित्याह
 हरिः स्वयम् ॥ २८४ ॥ ग्रासं सुमृष्टं विरसं महान्तं स्तो-
 कमेव वा । यदृच्छयैवाऽऽपतितं ग्रसेदागतमस्पृहः ॥ २८५ ॥
 ओजस्सहोबलयुतं विश्रद्देहमकर्मकम् । शयानो वीतनिद्रश्च
 नेहेतेन्द्रियवानपि ॥ २८६ ॥ यो मे गर्भगतस्यापि वृत्तिं
 कल्पितवान् प्रभुः । शेषवृत्तिविधानाय किं सुप्तः सो ऽथ
 वा मृतः ॥ २८७ ॥ न शक्यते तथा स्थातुमिति चेत्प्राण-
 धारणम् । अभ्यनुज्ञातमाम्नायवाक्येन क्रियतां भवान् ॥ २८८ ॥
 तोयमात्रात्प्राणमात्रं तिष्ठेन्नपिबतश्चुतेः । अशक्तश्चेत्कणैस्साकं
 पिवेदम्बूनि भूरिशः ॥ २८९ ॥ फलपत्रोदकाहारः पर्वतादि-
 ष्विति श्रुतेः । कणानि तानि चाऽन्यानि स्मृतौ प्रोक्तानि
 योगिभिः ॥ २९० ॥ भैक्षं यवागुं तक्रं वा कणापिण्याकसक्तवः ।
 त्वङ्मूलपत्रपुष्पाणि कणा यवकमित्यपि ॥ २९१ ॥ एवमादि
 स्मृतिततीः संस्मृत्यैवं समूचिरे । इत्ये ते वै शुभाऽऽहारा यो-
 गिनां सिद्धिदायकाः ॥ २९२ ॥ मातर्लक्ष्मि भजस्व कं चिद-
 परं मत्काङ्क्षिणी मा स्मभूर्भोगेषु स्पृहयालवो न हि वयं
 का निःस्पृहाणामसि । सद्यःस्यूतपलाशपत्रपुटिकापात्रे पवित्री-
 कृते भिक्षासक्तुभिरेव संप्रति वयं वृत्तिं समीहामहे ॥ २९३ ॥
 नन्वेतेष्वेकमाश्रित्याऽवस्थातुं नैव शक्यते । अशक्तेन मया ब्र-
 ह्मन्निति चेदथ वा शृणु । नात्यश्नतस्तु योगो ऽस्तीत्यत्र भा-
 ष्यकृदब्रवीत् ॥ २९४ ॥

“तस्माद्योगी नात्मसम्पितादन्नादधिकं तथा न्यूनं
वे”ति । एवमानन्दगिर्याचार्यैरुदीरितम् । ‘आत्मसंमि-
तमन्नमष्टौ ग्रासा’इत्यादि ।

अष्टौ ग्रासा मुनेर्भक्ष्याः षोडशाऽरण्यवासिनः ।
द्वात्रिंशत्तु गृहस्थस्य यथेष्टं ब्रह्मचारिणः ॥ २९५ ॥
अर्द्धं सव्यञ्जनाऽन्नस्य तृतीयमुदकस्य च । वायोः सं-
चरणार्थं च चतुर्थमवशेषयेत् ॥ २९६ ॥ पूरयेदशनेनाऽर्द्धं तृ-
तीयमुदकेन तु । वायोः संचरणार्थाय चतुर्थमवशेषयेत् ॥ २९७ ॥
अयाचितमसंकलृप्तमुपपन्नं यदृच्छया । जोषयेत् सदा भोज्यं ग्रा-
समागतमस्पृहः ॥ २९८ ॥ माधूकरमथैकान्नं परहंसः समाच-
रेत् । अशक्तः प्राक्प्रणीतादौ शक्त आद्येन वर्तयेत् ॥ २९९ ॥
माधूकरं चरेद्भैक्षं करपात्रं तदुत्तमम् । तदुत्कृष्टं फलाहारः
सर्वोत्कृष्टं तु गोमुखम् ॥ ३०० ॥ गौतमः पाणिपात्रस्य विशेषं
प्राऽब्रवीन्मुनिः । हविः प्राश्य तथा ऽऽचम्य निराहारो भ-
वेद् गृही ॥ ३०१ ॥ प्राश्याऽऽचम्य तथा भिक्षुर्निराहारो
गृहे गृहे । पात्रमत्र भवेत्पाणिस्तेन नित्यं गृहानटेत् ॥ ३०२ ॥
पाणिपात्रं चरन्योगी नाऽसत्कृद् भैक्षमाचरेत् । तिष्ठन् भुञ्ज्या-
च्चरन् भुञ्ज्याद् मध्ये नाऽऽचमनं तथा ॥ ३०३ ॥ आस्येन तु
यदा ऽऽहारं गोवन्मृगयते मुनिः । तदा समः स्यात्सर्वेषु सो ऽमृ-
तत्वाय कल्पते ॥ ३०४ ॥ एतेषां सर्ववाक्यानां मूलभूतश्रुतौ
तथा । स्फुटीकृतो ऽयं नियमः कर्त्तव्यो ऽथ मनीषिभिः ॥ ३०५ ॥

कुटीचकस्यैकत्र भिक्षा, बहूदकस्याऽक्लृप्तमधूकरं, हंसस्य
अष्टगृहेषु अष्टकवलं, परमहंसस्य पञ्चगृहेषु करपात्रं फलाहारं,
गोमुखं तुर्याऽतीतस्य, अन्नाहारी चेत् गृहत्रये, अवधूतस्या-
ऽजगरवृत्तिः सर्ववर्णेषु, यतिर्नैकत्र वसेत्, न कस्यापि नमेत्,

वैशिकस्यापि न नमेत् । तुर्याऽतीताऽवधूतयोर्न ज्येष्ठो, यो न
स्वरूपज्ञः स ज्येष्ठो ऽपि कनिष्ठः । आत्मानमेवं ध्यात्वा ऽनपे-
क्षमाणः प्राचीमुदीचीं वा दिशं प्रव्रजेत् चतुर्षु वर्णेषु भैक्षचर्यां
चरेत्, पाणिपात्रेणाऽशनं कुर्यादौषधवदशनमाचरेत्, अश्रीया-
त्प्राणसन्धारणार्थं तथा यथा मेदोवृद्धिर्न जायते, कृशो भूत्वा
ग्रामे एकरात्रं नगरे पञ्चरात्रं चतुरो मासान् ग्रामे वा नगरे वा
ऽपि वसेत् । पक्षा वै मासा इति द्वौ वा वसेत् । विशीर्णखण्डवस्त्रं
वल्कलं वा प्रतिगृह्य नाऽन्यत्प्रतिगृह्णीयात् । यदा ऽशक्तो भवति
वर्षासु ध्रुवशीलो ऽष्टौ मासानेकाकी यतिश्चरेद्, द्वावेवाऽऽचरे-
द् द्वावेवाचरेत् । यतयो भिक्षार्थं ग्रामं प्रविशन्ति पाणिपात्रमुदु-
म्बरपात्रं वा गेहे गेहे विशेषकवलपात्रेण नाऽपरं गृह्णीयात्, पदे
पदे भुञ्जन् गच्छेत् ।

अथाऽयं ज्ञानविषय इति चेदितरस्य तु । अष्टौ ग्रासा
मुनेर्भक्ष्या इति शास्त्रान्मुनिर्यतिः ॥ ३०६ ॥ सर्वत्रेश्वरबुद्ध्यापि
भक्षयेत्कवलाष्टकम् । किं चाऽऽरुणिश्रुतिरपि विधाय साधका-
न्प्रति ॥ ३०७ ॥ संन्यासं श्रवणाद्यर्थं द्वावेवैसव्रवीत्ततः ।
पाणिपात्रादिकं वक्ति तेनाऽङ्गस्य च चोदितम् ॥ ३०८ ॥
भैक्षे प्रसक्तो हि यतिर्विषयेष्वपि मज्जते । भक्षणान्मलिन-
चित्ते मलाद्रागो हि वर्धते ॥ ३०९ ॥ रागात्क्रोधादयो दृष्टास्त-
द्वतां ज्ञानवार्त्तया । अलं तेषां तु विज्ञानं दूरे दूरे पलायते ॥ ३१० ॥
गृहिभिर्ब्रह्मनिबुद्ध्या भक्ष्यभोज्यैस्तु पूजितः । अज्ञो ऽयं नरकं
याति श्रुतिरप्येवमाह हि ॥ ३११ ॥ तितिक्षाज्ञानवैराग्यशमा-
दिगुणवर्जितः । भिक्षामात्रेण यो जीवेत्स पापी यतिवृत्ति-
हा ॥ ३१२ ॥ स याति नरकान् घोरान् महारौरवमंज्ञकान् ।
आहारशुद्धौ सत्त्वशुद्धिः सत्त्वशुद्धौ ध्रुवा स्मृतिः ॥ ३१३ ॥

स्मृतिं लभेत सर्वासां ग्रन्थीनां विप्रमोक्षतः । सहस्रवारं नभसः
 पतित्वा वा न संभवि ॥ ३१४ ॥ ज्ञानं तु चित्तशुद्ध्या स्यात्
 सा च लघ्वशनादिभिः । अलभेताद्विचारेण प्रकृतं वर्णयाम्यह-
 म् ॥ ३१५ ॥ तितिक्षा द्वन्द्वमहनं श्रद्धा वेदगुरुक्तिषु । निमृही-
 तस्य चित्तस्य प्रसक्त्वावयमुच्यते ॥ ३१६ ॥ समाधानं सु-
 मुक्षा च कैवल्यैच्छा भवेत्ततः । प्रसक्यगृह्यैक्याजिज्ञासा विचारे
 कारणं भवेत् ॥ ३१७ ॥ अनन्तरं ब्रह्मनिष्ठं श्रोत्रियं विजि-
 तेन्द्रियम् । जीवन्मुक्तं कारुणिकं परहंसधुरन्धरम् ॥ ३१८ ॥
 उपगच्छेत्समित्पाणिर्यथाशास्त्रमतन्द्रितः । तस्मै योग्याय शि-
 ष्याय गुरुः कारुणिकोत्तमः ॥ ३१९ ॥ जीवाऽभेदब्रह्मविद्यां
 प्रब्रूयात्सद्गिरादताम् । श्रुत्वा गुरुमुखाच्छृण्व आत्मनो ब्रह्म-
 रूपताम् ॥ ३२० ॥ अयुक्तां मन्यमानस्तां गुरुं पृच्छति साद-
 रम् । भगवन् श्रीगुरो विष्णो ब्रह्मात्मैक्यं कथं भवेत् ॥ ३२१ ॥
 संसार्यहमसंसारि ब्रह्मैक्यं स्यात्कथं तयोः । किं चाऽन्यद्वादिनां
 जीवे विवादो दृश्यते महान् ॥ ३२२ ॥ अहं मनुष्य इत्येवं
 प्रतीतिः सर्वजन्तुषु । सत्त्वाच्छरीरमेवाऽऽत्मा तस्यैक्यं ब्रह्मणा
 कथम् ॥ ३२३ ॥ मैत्रं देहो मम स्थूल इत्येवं भेददर्शनात् ।
 कृतहानादिदोषाच्च भिन्न आत्मा ततो भवेत् ॥ ३२४ ॥ न-
 न्वेवमस्तिवन्द्रियाणि द्रष्टेयादिप्रतीतितः । आत्मा, मैवं किमे-
 कैकं समुदायो ऽथ वा मतः ॥ ३२५ ॥ आद्ये घटे पुरा ऽद्राक्षं
 तमिदानीं स्पृशाम्यहम् । बाध्येत प्रसभिज्ञेयं शरीरस्य च नाशन-
 म् ॥ ३२६ ॥ विरुद्धमतिशालित्वाद्भ्रामणीभिर्यथाक्रमम् । द्वितीये
 चक्षुरादीनामेकस्यापि विनाशने ॥ ३२७ ॥ तत्तमूहस्य नष्टत्वा-
 त्कथमात्मस्थितिर्भवेत् । पिपासितो ऽहं क्षुधित इति प्रसयद-
 र्शनात् ॥ ३२८ ॥ प्राण एव भवेदात्मा देहादेः स स्थितिप्र-

दः । नैवं प्राणो भवेदात्मा वायुत्वात्तन्निरोधनात् ॥ ३२९ ॥
 प्राणायामेन मनसा, तर्ह्यस्तु मन एव सः । संक-
 ल्पादेराश्रयत्वाद्, मैवं बुद्ध्या निरोधनात् ॥ ३३० ॥
 मनस,स्तर्हि बुद्धिः स्यादात्मा कर्माऽऽश्रयत्वतः ।
 विज्ञानं तनुते यज्ञमित्यादिश्रुतिवाक्यतः ॥ ३३१ ॥ न, सु-
 पुप्तौ विनष्टत्वाद् मितत्वाच्च घटादिवत् । सदोदयं निरन्तं च
 विज्ञानं जीव इष्यताम् ॥ ३३२ ॥ प्रत्यभिज्ञादिबाधेन मत्त-
 मेतन्न युज्यते । सुषुप्त्यादौ सर्वनाशा,ज्जीवात्मा शून्यमिष्य-
 ताम् ॥ ३३३ ॥ मैव,मात्मास्तिता सर्वैरहमस्मीति दृश्यते । किं
 च शून्यं दृश्यते वा न वादृश्यं तया ऽग्रिमे ॥ ३३४ ॥ भवा-
 नेव हि तज्ज्ञाता जगतः सत्त्वमापतेत् । शून्यं द्वितीये ना-
 स्येव मानाऽभावात् खपुष्पवत् ॥ ३३५ ॥ अस्तु ज्ञाता कर्म-
 कर्ता प्रतिदेहं विभागवान् । विभुर्नित्यो ब्रह्मणैक्यं कथं सं-
 सारिणो भवेत् ॥ ३३६ ॥ मैवं, जीवस्य कर्तृत्वे कथं मोक्षो घटेत
 तत् । स्वाभाविके तु कर्तृत्वे विकारित्वं भवेद् ध्रुवम् ॥ ३३७ ॥
 विकारिणस्तु निस्त्वं न दृष्टं युज्यते ऽपि वा । वास्यहस्ते
 यथा तक्षिण कर्तृत्वं दृश्यते तथा ॥ ३३८ ॥ देहेन्द्रियादिक-
 रणे कर्तृत्वं जीवआत्मनि । न्यस्तवास्ये यथा तक्षिण कर्तृत्वं
 नैव दृश्यते ॥ ३३९ ॥ न्यस्तेन्द्रियादिकरणे सुषुप्तौ जीवआ-
 त्मनि । सर्वकर्तृत्वविरहो दृश्यते तेन चात्मनि ॥ ३४० ॥ क-
 र्तृत्वं वास्तवं जीवे कर्त्ता नाऽऽत्मा भवेत्ततः । नन्वकर्त्तापि
 भोक्ता ऽऽत्मा दृष्टु सुखदुःखयोः ॥ ३४१ ॥ मैवं, कर्तृत्व-
 हीनस्य भोक्तृत्वं सम्भवेत्कथम् । अहं कर्त्ता ऽस्मि सर्वासां
 क्रियाणामिति धीस्तदा ॥ ३४२ ॥ स्वर्गकामो यजेतेति श्रुति-
 श्चापि विरुध्यते । अकर्त्ता वस्तुतो ऽथात्मा भोक्तृत्वं प्रतिप-

द्यते ॥ ३४३ ॥ औपाधिकं पुष्पयोगाल्लौहिसं स्फटिके यथा ।
तस्मात्कर्तृव भोक्ता ऽऽत्मा प्रमाणादवगम्यताम् ॥ ३४४ ॥
नन्वेवं सति जीवस्य कर्तृभोक्तृशरीरिणः । संसारिणः परं
ब्रह्म स्वरूपेणैकता कथम् ॥ ३४५ ॥ अत्रोच्यते, वत्स सौम्य
सावधानमनाः शृणु । जीवो नाम ब्रह्मणो ऽन्यद्वस्तु किं चिन्न
हीष्यते ॥ ३४६ ॥ शुद्धचैतन्यमेवैकमज्ञाने प्रतिबिम्बिते । प्रति-
बिम्बस्ततो जीवो बिम्बस्त्वीश्वर उच्यते ॥ ३४७ ॥ अविद्यया त्व-
वच्छिन्नं चैतन्यं जीव उच्यते । अविद्याविषयं ब्रह्मैवेश इत्यु-
च्यते बुधैः ॥ ३४८ ॥ जीवे ऽप्यविद्यया कोशचतुष्टयमभुत्त-
या । देहे ऽध्यस्ते मनुष्योऽहं स्थूलोऽहमिति मन्यते ॥ ३४९ ॥
क्षुधितो ऽहमिति प्राज्ञो मन्यते कल्पिते तथा । अध्यस्ते-
ष्विन्द्रियेष्व्वात्मा श्रोता स्पृष्टेति मन्यते ॥ ३५० ॥ द्रष्टा ऽऽस्वाव-
यिता ऽऽघ्राता मूको वधिर इत्यपि । अध्यस्ते मनसि स्वस्मिन्
कर्त्ता भोक्ता सुखी तथा ॥ ३५१ ॥ दुःखी कामी स्पृ-
हीत्येवं मन्यते तद्विपर्यात् । नैव स्थूलो न क्षुधितः श्रोता
वस्तु च नो तथा ॥ ३५२ ॥ न सुखी नापि दुःखी वा
न कामी वा कदा चन । न कर्त्ता नापि भोक्ता ऽऽत्मा
संसारी वा न वस्तुतः ॥ ३५३ ॥ शरीरस्थो ऽपि
कौन्तेय न करोति न लिप्यते । तत्रैवं सति कर्त्तारिमात्मानं
केवलं तु यः ॥ ३५४ ॥ पश्यत्यकृतबुद्धित्वान्न स पश्यति दु-
र्मतिः । यस्य नाऽहंकृतो भावो बुद्धिर्यस्य न लिप्यते ॥ ३५५ ॥
हत्वा ऽपि स इमान् लोकान्न हन्ति न निबध्यते । तस्मा-
दात्मा सर्वसाक्षी नित्यज्ञानसुखात्मकः ॥ ३५६ ॥ अहम-
स्मीति जीवो ऽयमात्मास्तित्वं प्रपद्यते । नन्वात्मानमनात्मानं
जानामीति प्रतीतितः ॥ ३५७ ॥ ज्ञानाश्रयः स्वयं ज्ञानस्व-

रूपत्वात्कथं भवेत् । ज्ञानाऽऽश्रयस्य मनसो जीवे ऽध्यासव-
 शादयम् ॥ ३५८ ॥ अयस्येव यथा वन्हेर्दग्धृत्वमुपचर्यते ।
 भूस्थे तोये यथा ऽर्को वा भूधर्मप्रतिविम्बितः ॥ ३५९ ॥ प्र-
 तीयते तथा ज्ञानं मनःस्थं धर्म आत्मनः । ज्ञानरूपस्य जी-
 वस्य ज्ञातृत्वमुपचर्यते ॥ ३६० ॥ नन्वस्तु ज्ञानरूपत्वं निस-
 ज्ञानस्वरूपता । कथं ज्ञानस्य सर्वस्य विनाशित्वं विनिश्चि-
 तम् ॥ ३६१ ॥ अस्मिन्नर्थे ऽधुना ज्ञानं ममोत्पन्नं गतं त्वि-
 ति । एतावन्तमहं कालं परमेश्वरविग्रहम् ॥ ३६२ ॥ पश्य-
 नेवाऽऽसमित्येव सर्वप्राणिषु संमतम् । अनुसन्धानमस्तीदं नि-
 त्यज्ञानं विना कथम् ॥ ३६३ ॥ लोके ज्ञाते ऽनुसन्धानमज्ञाते
 न कथं चन । धारागतानां ज्ञानानां ज्ञानं यदि न विद्य-
 ते ॥ ३६४ ॥ तेषामप्यनुसन्धानमज्ञातानां कथं भवेत् । य-
 द्यस्ति धारासमये न तज्जन्यं तथा सति ॥ ३६५ ॥ धाराभङ्गः
 प्रमज्जेत यदि नित्यं तदिष्यते । स एवाऽऽत्मा सर्वसाक्षी नि-
 त्यज्ञानैकलक्षणम् ॥ ३६६ ॥ सर्वदा स्यामहमिति परमप्रेमद-
 र्शनात् । सुखस्वरूप आत्मा स्याद् विषयास्तस्य व्यञ्जकाः ॥ ३६७ ॥
 सुखमस्वाप्समित्येवं सुखस्य स्मरणे सति । तन्मूलभूत आ-
 नन्दप्रकाशो जीव इष्यते ॥ ३६८ ॥ नित्यानन्दः स्वप्रकाशो
 भवेदात्मा न चेतः । ननु सर्वसुखं जन्यपुण्यकर्मफलत्व-
 तः ॥ ३६९ ॥ मैवं, व्यञ्जकवृत्तिनां जन्यत्वेनोपचर्यते । ननु
 सच्चित्सुखस्यापि जीवस्य ब्रह्मणा सह ॥ ३७० ॥ सर्वज्ञेन
 जगत्कर्ता कथमैक्यं तथा सति । मुक्तिकाले ऽपि जीवस्य
 सर्वज्ञत्वादिकं भवेत् ॥ ३७१ ॥ सर्वज्ञत्वादिकं तस्य ब्रह्मणः
 कथमुच्यते । अज्ञानविषयाऽऽधारं जगज्जन्मादिकारणम् ॥ ३७२ ॥
 जगज्जन्मस्थितिध्वंसत्रिष्वेकैकस्य हेतुता । प्रत्येकं ब्रह्मलिङ्ग-

त्वाल्लक्षणं ब्रह्मणो जगुः । उत्पत्तिस्थितिहेतुत्वं निमित्तस्यापि
सम्भवेत् ॥ ३७३ ॥ उपादानत्वमिद्वयर्थं ध्वंसो ब्रह्मणि द-
र्शितः । एतावति कृते तस्मिन्निमित्तत्वं न सिध्यति ॥ ३७४ ॥
उपादाननिमित्तत्वब्रह्माऽद्वैतत्वसिद्ध्ये । एकं लक्षणमेवेदमि-
त्येवं के चिदूचिरे ॥ ३७५ ॥ जगत्कर्तृत्वमीशस्य कीदृशं तत्र
के चन । कार्याऽनुकूलज्ञानेच्छाकृतिमत्त्वं तदिष्यते ॥ ३७६ ॥
कार्याऽनुकूलज्ञानत्वं कर्तृत्वमिति चापरे । सर्वज्ञत्वमथाऽज्ञस्य
कीदृशं तत्र के चन ॥ ३७७ ॥ जीवो यथा मनोवृत्त्या ज्ञा-
तेति परिगीयते । मायावृत्त्या तथा ब्रह्म सर्वज्ञ इति वर्ण्य-
ते ॥ ३७८ ॥ अथ वा ब्रह्मणः स्वाऽऽत्मचैतन्येनैव केवलम् ।
स्वनिष्ठसर्वभासित्वात्सर्वज्ञं ब्रह्म कथ्यते ॥ ३७९ ॥ अविद्यायां
चित्रभित्तावतीतं चाऽप्यनागतम् । मृष्टाऽनुन्मीलिताऽऽकार-
चित्रवद्रामनात्मना ॥ ३८० ॥ वर्त्ततइति तद्योगात्तयोरप्य-
वभासिता । एवं चेद् ब्रह्मणः सर्वविषयज्ञानरूपता ॥ ३८१ ॥
मिद्धा न सर्वज्ञातृत्वमिति चेत्तत्र सिध्यतु । सर्वज्ञं नाम सर्वार्थ-
ज्ञानरूपत्वमेव तत् ॥ ३८२ ॥ यद्वा स्वरूपचैतन्यं दृश्यकार्या-
ऽभियोगतः । उपैति कार्यतां तच्च ज्ञानं तेनैव सर्ववित् ॥ ३८३ ॥
ननु जीवो मनोवृत्तिमनपेक्ष्यैव चिद्धनः । स्वरूपबोधेनैवाऽर्थान्
जानीयाद् ब्रह्मवत्तदा ॥ ३८४ ॥ उपादानतया ब्रह्म स्वसंसृष्टमिदं
जगत् । वेत्ति जीवो ऽनुपादानतया सर्वगतो ऽपि सन् ॥ ३८५ ॥
जगत्संसर्गरहितः कथं वेत्तीश्वरो यथा । गोत्वजातिः सर्वगापि
नोष्ट्राश्वादिषु सङ्गिनी ॥ ३८६ ॥ किं तु सास्त्रादिम-
ध्यक्तिमङ्गिनी स्यात्स्वभावतः । एवं जीवो ऽपि स्वाभाव्याद्
घटकुड्याद्यसङ्गवान् ॥ ३८७ ॥ किं त्वविद्यामनौधर्मैः स्वभा-
वादेव चोच्यते । जीवोपाधिर्मनो ऽन्तःस्थं यदैवाऽक्षयादितो

बहिः ॥ ३८८ ॥ निर्गत्य चक्षुषो रश्मीनेव दीर्घप्रभात्मना ।
 परिणाम्याऽर्थमाप्नोति भोगाऽदृष्टे समुत्थिते ॥ ३८९ ॥ तदा
 तदाश्रितो जीवस्तं तमर्थं प्रकाशयेत् । यद्वा ऽन्तःकरणोपा-
 धिर्न जीवः सर्वगो मतः ॥ ३९० ॥ परिच्छिन्नघटाद्यर्थमसं-
 सृष्टं न भासयेत् । घटाऽधिष्ठानचैतन्यब्रह्माऽभिन्नतया प्र-
 दा ॥ ३९१ ॥ वृत्तिद्वारा त्वभिव्यक्तस्तमर्थं भासयेत्तदा ।
 जीवः सर्वगतो यद्वा स्वाऽज्ञानेनावृतः स्वयम् ॥ ३९२ ॥ कथं
 घटादिकं सर्वं भासयेदावृत्तिक्षये । वृत्त्या घटादिकं सर्वं भा-
 सयेद्दीपिका यथा ॥ ३९३ ॥ तदलं चिन्तया ऽमुष्य प्रसक्ता-
 ऽनुप्रसक्तया । कार्याऽभिन्नमुपादानकारणं ब्रह्म गीयते ॥ ३९४ ॥
 उपादानं प्रपञ्चस्य प्रधानं त्रिगुणात्मकम् । परिणामितया
 युक्तं कार्यैश्च सदृशं मतम् ॥ ३९५ ॥ ब्रह्मकार्यैर्विसदृशमेकं
 कूटस्थमिष्यते । तत्कथं जगदाकारपरिणामीति युज्यते ॥ ३९६ ॥
 सृष्ट्यादावीक्षणमपि प्रधानस्यैव युज्यते ॥ ३९७ ॥ सत्त्वा-
 त्सञ्जायते ज्ञानं प्रधानं सत्त्वमुच्यते । अत्रोच्यते जडं लोके
 चेतनप्रेरितं क्षमम् ॥ ३९८ ॥ कार्याऽऽकारेण भवितुं दृश्यते
 युज्यते ऽपि वा । चेतनेन प्रधानस्य प्रेरणं न हि दृश्यते ॥ ३९९ ॥
 अचेतनस्येक्षितृत्वं गौणं मुख्येक्षणे सति । न युज्यते सत्त्व-
 वृत्तिर्न ज्ञानं साक्ष्यसङ्गतौ ॥ ४०० ॥ सत्त्ववृत्तिर्महामायब्रह्म-
 ण्यस्तूपपद्यते । ससाक्षिका सृष्टिकाले स्रष्टव्या ऽर्थाऽवलम्बि-
 नी ॥ ४०१ ॥ अनभिव्यक्तरूपादिसंसृष्टा चित्तरेव वा । स-
 र्गादावीक्षणं विश्वनिर्मातुर्ब्रह्मणो भवेत् ॥ ४०२ ॥ तस्माद्
 ब्रह्म महामायमुपादानं श्रुतेर्मतम् । मन्यते स तु नानात्वमात्म-
 नामप्यसङ्गतम् ॥ ४०३ ॥ चिद्रूपत्वं विभुत्वं च प्रकृतेः पुरु-
 षस्य च । अवित्रेकात्संसृतिं च विवेकात्स्वात्मना स्थितिम् ॥ ४०४ ॥

मुक्तिं चैतत्सर्वसिद्धयै प्रधानं चेशवर्जितम् । इदं युक्त्याऽऽभा-
ससिद्धं न श्रुत्यैवेति मे मतिः ॥ ४०५ ॥ विहीनत्वात्प्रमा-
णैस्तु विरुद्धत्वाच्च तैः पुनः । अनुमानं तदीयं सत्प्रैतिपक्षा-
द्विदूषितम् ॥ ४०६ ॥ सर्ववेदैरधिगते त्वीश्वरे फलदातरि ।
विश्वमूर्तौ विश्वहेतौ कथमीशविवर्जितम् ॥ ४०७ ॥ आत्म-
भेदोऽपि दुःखादेरसाङ्कर्याय चेन्न सः । साङ्कर्यायापि भवति
तथा हि व्यापकात्मनाम् ॥ ४०८ ॥ सर्वात्मनां सर्वगत्या-
ज्जातं तत्सर्वसन्निधौ । दुःखादिकं तु नाऽन्यस्यैकस्यैवेति कथं
भवेत् ॥ ४०९ ॥ एतत्कर्मफलत्वाच्चेत् कर्मणाऽप्येतदीयता ।
कुतस्तत्साधनेष्वेवमभिसंध्यादिषूच्यताम् ॥ ४१० ॥ एवं स-
त्यक्षचित्तेषु प्राणेषु स्वीयता कुतः । अन्योन्याश्रयतापत्तिर-
नवस्था तथाऽऽपतेत् ॥ ४११ ॥ स्वकीयाऽदृष्टजन्यत्वे दे-
हादेः स्वीयता भवेत् । स्वीयत्वे तेन जन्यस्याऽदृष्टादेः स्वी-
यता भवेत् ॥ ४१२ ॥ पूर्वाऽदृष्टेन जन्यत्वाद्देहादेः स्वीयता
यदि । तस्य पूर्वस्तस्य तस्येत्यनवस्था भवेत्तदा ॥ ४१३ ॥
तस्मादात्मा त्वेक एव वैचित्र्यं सुखदुःखयोः । भवत्युपाधिभेदेन
यथेन्द्रोश्चलनादिकम् ॥ ४१४ ॥ वेदान्ते राजमार्गोयमेक आत्मा
परः पुमान् । ससचिन्मात्रमानन्दो न द्वितीयोऽस्ति कश्च-
न ॥ ४१५ ॥ तस्मात्सर्वगतादीशाद् महामायादिदं जगत् ।
जायते न जडादीशवर्जितादानुमानिकात् ॥ ४१६ ॥ एकैव
मायाऽविद्या च सदसद्रूपवर्जिता । अनादिभावरूपा च ज्ञा-
ननाश्या श्रुता श्रुतौ ॥ ४१७ ॥ विवर्तते ब्रह्म तत्र माया तु
परिणामिनी । स्वाऽभिन्नकार्यहेतुत्वमुपादानस्य लक्षणा-
म् ॥ ४१८ ॥ तच्चोभयोरपि समं सन्न पटोऽयं जडो घटः ।
इति प्रतीयते तस्मादुपादानं द्वयं मतम् ॥ ४१९ ॥ परिणा-

मस्तत्त्वतो ऽन्यथाभावः परिकथ्यते । अतत्त्वतो ऽन्यथाभावो
 विवर्त इति गीयते ॥ ४२० ॥ प्रपञ्चो यदि मायायाः प-
 रिणामो विवक्ष्यते । तदा मिथ्या प्रपञ्चः स्यात् स्वाप्नमाया-
 गजादिवत् ॥ ४२१ ॥ अस्त्वेवं ब्रह्मनिष्ठत्वान्निषिद्धत्वाच्च रू-
 प्यवत् । एवं सन् घट इत्यादिप्रत्यक्षं बाध्यतामियात् ॥ ४२२ ॥
 न चैतदिष्टं प्रत्यक्षं मानं निर्विषयं भवेत् । उपादानगतं तत्त्वं
 प्रपञ्चे भाति नाऽपरम् ॥ ४२३ ॥ व्यावहारिकसत्यत्वं चा-
 ऽध्यक्षस्यास्तु गोचरः । पारमार्थिकसत्यत्वं श्रुत्या तस्य नि-
 षिध्यते ॥ ४२४ ॥ मिथ्याप्याकाशप्रमुखं जायते ब्रह्मणः
 क्रमात् । ननु विश्वस्य मिथ्यात्वं वर्णितं तस्य कः क्रमः ॥ ४२५ ॥
 सृष्ट्यादीनां यथा स्वप्ने रथादेर्नेक्ष्यते क्रिया । कापि कापि
 श्रुतौ तस्य विगानं दृश्यते क्रमे ॥ ४२६ ॥ तथा ऽऽत्माका-
 शप्रमुखा सृष्टिरेकत्र कथ्यते । अन्यत्र तेजःप्रमुखा प्राणाद्या
 ऽन्यत्र वर्णिता ॥ ४२७ ॥ अक्रमेण श्रुता ऽन्यत्र तस्मात्सृष्टिर्न
 युज्यते । निष्फलत्वाच्छ्रुतेः सृष्टौ तात्पर्यं नैव विद्यते ॥ ४२८ ॥
 सृष्टये चाऽद्वये तस्मिन् तात्पर्यं सफलं भवेत् । यद्वा खल्व-
 न्यथासिद्धा नीयन्ते श्रुतयो ऽखिलाः ॥ ४२९ ॥ अनन्यसि-
 द्ध्या श्रुत्या तैत्तिरिश्रुतया ऽनया । आकाशवायुसृष्टयैव छा-
 न्दोग्ये तेजआदिकम् ॥ ४३० ॥ तत्तेजो ऽसृजतेत्याद्या श्रु-
 त्तिर्नेतुं हि शक्यते । भूतानि सृष्ट्वा स प्राणमसृजतेत्यादिका
 तथा ॥ ४३१ ॥ कुलालः कुशलो मृत्तां खनितुं साधनं
 पुरा । कृत्वा भूमिममत्रार्थं खनित्वा विविधानि च ॥ ४३२ ॥
 कृत्वा ऽमत्राप्युपरतस्तं वदन्ति मनीषिणः । यदिदं दृश्यते ऽमत्रं
 तत्सर्वमकरोदिति ॥ ४३३ ॥ क्रमेणेदं ब्रह्मसृष्टं युगपद्ब्रूदति
 श्रुतिः । मिथ्यात्मवस्तुनः सृष्टिलोके वेदे च दृश्यते ॥ ४३४ ॥

क्रमेणैव प्रपञ्चस्य विरोधः को ऽत्र सम्भवेत् । नन्वाकाशो
नित्य एव कारणत्रयवर्जनात् ॥ ४३५ ॥ जनिश्रुतेस्तु गौण-
त्वात् सृष्ट्यादौ नैव जायते । एकज्ञानात्सर्वबुद्धेर्विभुत्वाज्जनि-
विश्रुतेः ॥ ४३६ ॥ विवर्तकारणे कृत्वा ब्रह्मणो व्योम जायते ।
जायतां खं मातरिश्वा ह्यान्दोग्ये तदकीर्त्तनात् ॥ ४३७ ॥
सैषा ऽनस्तमिता देवतेत्युक्तेश्च न जायते । श्रुत्यन्तरोपसंहार-
गौण्यनस्तमयश्रुतिः ॥ ४३८ ॥ वियद्वज्जायते वायुः खगं ब्र-
ह्मैव कारणम् । तत्तेजो ऽमृजतेत्युक्ते ब्रह्मजं तेज इष्यते ॥ ४३९ ॥
वायोरग्निरिति श्रुत्या स्याद्वायोर्ब्रह्मसंयुतात् । लोके सर्वज-
नेर्दृष्टेर्न बन्हेरुदकोद्भवः ॥ ४४० ॥ विरुद्धत्वाद्वापां जन्म
ब्रह्मणः सर्वकारणात् । अग्रेराप इति श्रुत्या ब्रह्मणो बन्धुपा-
धिकात् ॥ ४४१ ॥ अपां जन्मविरोधस्तु सूक्ष्मयोर्नाऽग्निनी-
रयोः । ता अन्नममृजन्तेति श्रुतमन्नं यवादिकम् ॥ ४४२ ॥ न
भूमेर्जायते त्वेवं व्रीह्याद्यन्नं जलाद्भवेत् । भूताऽधिकारात्कृ-
ष्णादिरूपस्य श्रवणादपि ॥ ४४३ ॥ तथा ऽदृश्यः पृथिवीत्यु-
क्ते पृथिव्यन्नमभेदतः । क्लृप्तः कल्प्याद्वरं तेन लये सृष्टि-
क्रमो भवेत् ॥ ४४४ ॥ हेतावसति कार्यस्य न सत्त्वं यु-
ज्यते ततः । पृथिव्यप्स्विति चोक्तत्वाद्विपरीतक्रमो लये ॥ ४४५ ॥
श्रोत्रादीनीन्द्रियाण्येवं वागादीनि तथा मनः । सृष्टेः प्रागृषिणा
ऽन्येषां सद्भावोक्तेरनादरः ॥ ४४६ ॥ एकबुद्ध्या सर्वबुद्धेर्भौ-
तिकत्वाज्जनिश्रुतेः । उत्पद्यते ऽस्तिता तेषां प्रागत्रान्तरमृ-
ष्टितः ॥ ४४७ ॥ भौतिकत्वादिन्द्रियाणां स्वादेः पश्चात्स-
मुद्भवः । शब्दादिपञ्चके तत्र यस्य यस्याऽवभासकम् ॥ ४४८ ॥
तत्तद्गुणवद्वारब्धं तत्तज्ज्ञानेन्द्रियं मतम् । अपञ्चीकृतभूतानां
मात्स्विकांशैर्यथाक्रमम् ॥ ४४९ ॥ ज्ञानेन्द्रियाणि जायन्ते

श्रोत्रादीनि तथैव च । वागादीनि रजोऽशैस्तु पञ्चकर्मेन्द्रिया-
 णि च ॥ ४५० ॥ अपञ्चीकृतभूतानां सर्वेषां सात्त्विकांशतः ।
 समष्टिव्यष्टिभेदेन भिन्नमुत्पद्यते मनः ॥ ४५१ ॥ मनस्सु व्य-
 ष्टिभूतेषु समष्ट्यनुगतं भवेत् । श्रोत्रत्वङ्मयनं जिह्वा घ्राणं धी-
 न्द्रियपञ्चकम् ॥ ४५२ ॥ वाक्पाणिपादपायूपस्थाः कर्मेन्द्रि-
 यपञ्चकम् । मनो बुद्धिरहङ्कारश्चित्तं चेति चतुष्टयम् ॥ ४५३ ॥
 अन्तःकरणमेवैकं भिद्यते वृत्तिभेदतः । शब्दस्पर्शौ रूपरसग-
 न्धाः पञ्चकबुद्ध्यः ॥ ४५४ ॥ वचनाऽऽदानगमनविसर्गा-
 ऽऽनन्दलक्षणम् । भूतभव्यार्थविषयं स्मरणं चाऽपरं मत-
 म् ॥ ४५५ ॥ एकादशैव कार्याणि तावन्सेवेन्द्रियाण्यपि ।
 वृत्तिलाभस्तत्र तत्र देहे कर्मवशादसौः ॥ ४५६ ॥ इन्द्रियाणि
 प्राणवृत्तिरित्याहुः कापिला जनाः । देहस्थवृत्तिसद्भागेष्वेवा-
 ऽक्षत्वं समाप्यताम् ॥ ४५७ ॥ व्यवहारस्तावतैव सिध्येदुत्क्रा-
 न्तिर्कीर्तनात् । परिच्छिन्नानि तान्येव न विभृतीति मे
 र्मतः ॥ ४५८ ॥ अतः प्राणादीन्द्रियाणि विरूपाणीति नि-
 श्चयः । मुख्यः प्राणः पञ्चवृत्तिः सृष्ट्यादौ नैव जायते ॥ ४५९ ॥
 आसीदिति प्राणचेष्टा प्राक् सृष्टेः श्रूयते यतः । आसीदिति
 ब्रह्मसत्त्वं प्रोक्तं वा तन्निषेधनात् ॥ ४६० ॥ एतस्माज्जायते
 प्राण इत्युक्तेरेव जायते । समष्टिव्यष्टिभेदेन प्राणोपि द्विविधो
 मतः ॥ ४६१ ॥ अपञ्चीकृतभूतानां रजोऽशैरखिलैश्च सः । जायते
 तत्र सूत्रात्मा समष्टिरभिधीयते ॥ ४६२ ॥ अस्माकं व्यष्टयः
 प्राणा विभागो ऽयं प्रकीर्तितः । बाह्यो वायुस्तनाविष्टः प्राण
 इत्यसमञ्जसम् ॥ ४६३ ॥ वायुना ज्योतिषा प्राण इति श्रुत्या
 पृथक् श्रुतः । वयसां पञ्जरस्थानां चेष्टया पञ्जरे यथा ॥ ४६४ ॥
 चेष्टा यथैव देहे ऽक्षचेष्टया चेष्टलक्षणा । साधारिणी क्रिया

प्राण इत्याहुः कापिला जनाः ॥ ४६५ ॥ मैत्रिमिन्द्रियजज्ञानदे-
हस्यक्रिययोर्महत् । वैलक्षण्यं भवेदेतद् दृष्टान्ते नैव दृश्यते ॥ ४६६ ॥
प्राण एष पञ्चवृत्तिर्विभुः स्यात्तु व्युपक्रमे । हिरण्यगर्भपर्यन्त-
सर्वदेहसमोक्तितः ॥ ४६७ ॥ समष्टिव्यष्टिरूपेण विभुतैषा
ऽऽधिदैविकी । आध्यात्मिको ऽल्पः प्राणो ऽसावुत्क्रान्त्या-
दिश्रुतेर्भवेत् ॥ ४६८ ॥ स्वतन्त्राण्येव चेष्टन्ते न देवैश्चक्षुरा-
दयः । नो चेदक्ष्यादिजो भोगो देवानां स्यान्न चाऽऽत्म-
नः ॥ ४६९ ॥ श्रुतमग्न्यादितन्त्रत्वं भोगो ऽग्न्यादेस्तु नो-
चितः । देवदेहेषु भोगो ऽस्तु जीवो भुङ्क्ते स्वकर्मणा ॥ ४७० ॥
मुख्यप्राणस्य देहस्यसर्वाऽक्षस्थानगामिनः । भवन्ति वृत्तयो
ऽक्षाणि न भिद्यन्ते ततः कुतः ॥ ४७१ ॥ इरूपत्वश्रुतेः प्राणना-
म्नोक्तत्वाच्च तन्मृषा । श्रमाऽश्रमादिभेदोक्तेर्गौणे तद्रूपनाम-
नी ॥ ४७२ ॥ आलोचकत्वेनाऽन्यानि प्राणो नेता ऽक्षदेहयोः ।
नामरूपव्याकरणो न कर्त्तेशो न तु स्वयम् ॥ ४७३ ॥ अनेन
जीवेनेत्युक्तेर्व्याकर्त्ता जीव इष्यते । जीवाऽन्वयः प्रवेशेन स-
न्निधेः सर्वसर्जने ॥ ४७४ ॥ जीवो ऽशक्तः शक्त ईश उत्तमो-
क्तिस्तथेशितुः । एवं लोका लोकपाला लोकान्तर्वर्त्तिनस्त-
था ॥ ४७५ ॥ ब्रह्माण्डं च जगत्सर्वं सृष्टं तेन महात्मना ।
महामायाविना सर्वं यदा केवललीलया ॥ ४७६ ॥ एवं स-
र्वज्ञसर्वेशस्तत्पदार्थो निरूपितः । एवं सिद्धस्येश्वरस्य सर्व-
ज्ञस्य महात्मनः ॥ ४७७ ॥ तद्विलक्षणजीवस्य कथमैक्यं भ-
वेच्छुणु । जगत्कृतृत्वमीशत्वं सर्वज्ञत्वादिकं तथा ॥ ४७८ ॥
अन्यच्च सकलं धर्मजातं ब्रह्मणि कल्पितम् । मायया तलमा-
लिन्यमाकाशे कल्पितं यथा ॥ ४७९ ॥ सगुणश्रुतयः सर्वाः
साऽवकाशा उपासने । नोपासने साऽवकाशा निर्गुणश्रुतयो

ऽखिलाः ॥ ४८० ॥ निर्गुणश्रुतयः सर्वाः प्रबलास्तेन संप-
 ताः । सगुणश्रुतयः सर्वा बाधितास्तद्विरोधतः ॥ ४८१ ॥ व्या-
 वहारिकधर्मेषु स्थास्यन्ति ब्रह्मणस्ततः । सच्चिदानन्दमद्वैतं नि-
 रवद्यं निरञ्जनम् ॥ ४८२ ॥ विशुद्धं गम्यते ब्रह्म ससमित्या-
 दिवाक्यतः । अकर्तृत्वमभोक्तृत्वं सच्चिदानन्दरूपता ॥ ४८३ ॥
 जीवस्य पूर्वमेवोक्ता तादृशोर्जीवकेशयोः । ऐक्यं वदन्ति वे-
 दान्तास्तत्त्वमस्यादयो ऽखिलाः ॥ ४८४ ॥ कर्मकर्तृस्तुतिद्वारा
 कर्मस्तुतिपरा मताः । वेदान्ता जीवपरयोर्नाऽभेदप्रतिपाद-
 काः ॥ ४८५ ॥ स्वर्गकामो यजेतेति ज्योतिष्टोमादिसाधनम् ।
 विहितं कर्म तत्कर्ता यदि देहः कथं फलम् ॥ ४८६ ॥ का-
 लान्तरोपभोग्यं स्यादतो देहाऽतिरिक्तता । आत्मनो गम्यते
 तद्रच्छुद्धत्वादिगुणास्तथा ॥ ४८७ ॥ कर्तृस्तुत्या कर्मणां ते
 स्तावका नैक्यबोधकाः । प्ररोचना त्वाद्गतयोपयुज्यतइतिरिणा-
 त् ॥ ४८८ ॥ वेदान्तो न पृथक् शास्त्रं लिङ्गलोदृतव्यादिचो-
 दनाः । क्रियार्थास्तदभावाच्च श्रुत्यन्तस्याऽर्थवादता ॥ ४८९ ॥
 आम्नायस्य क्रियार्थत्वादानर्थक्यमिति स्फुटम् । अतदर्थस्य
 विधिना त्वेकवाक्यत्वमुच्यते ॥ ४९० ॥ स्तुत्यर्थत्वेन मु-
 क्तिश्च नित्यकर्मादिभिर्भवेत् । नित्यानां करणात्पापकर्मसञ्च-
 यनाशनम् ॥ ४९१ ॥ काम्यत्यागात्तत्फलाय न देहो जायते
 तथा । निषिद्धाऽऽचरणाऽभावान्नरको ऽपि न जायते ॥ ४९२ ॥
 प्रारब्धकर्मणां भोगात् क्षयात्सर्वस्य कर्मणः । अभावाद्भावि-
 देहानामुत्पत्तिः केन सम्भवेत् ॥ ४९३ ॥ अशरीरत्वमोक्षो
 ऽयं विना ज्ञानेन सिध्यति । स्यादेतदेवं वेदस्य सर्वस्याऽप्या-
 शयो यदि ॥ ४९४ ॥ तत्र स्यान्न तथा ऽस्त्येव तथा ह्येत-
 त्प्रकाशयते । वेदान्तो न पृथक् शास्त्रं वदन् वादी स कर्म-

टः ॥ ४९५ ॥ प्रष्टव्यो विषयाऽभावात् फलाऽभावान्न चाऽग्रिमः । उपक्रमादिभिर्लिङ्गैस्तात्पर्यं ब्रह्मणि स्फुटम् ॥ ४९६ ॥ ब्रह्मैव वेदशिरसामखण्डाऽऽनन्दमद्वयम् । विषयो न द्वितीयोपि सुखप्राप्त्यादिसम्भवात् ॥ ४९७ ॥ किं च विप्रो न हन्तव्य इत्यादौ न हि चोद्यते । क्रिया तत्साधनं वापि न क्रियार्थेन मानता ॥ ४९८ ॥ तस्मात्कर्तृस्तुतिद्वारा न कर्मपरता भवेत् । कृतकं यदनित्यं तद् न्यायेनोद्बलिता सती ॥ ४९९ ॥ तद्यथेति श्रुतिः सोममपामेत्यादिकां श्रुतिम् । बाधते सत्त्वशुद्धयर्थं कर्म नानाविधं भवेत् ॥ ५०० ॥ कर्मकाण्डं ब्रह्मकाण्डशेषमेव स्वयं पुनः । शुद्धयर्थं कर्म विदधद् मुक्त्यर्थं न कदा चन ॥ ५०१ ॥ कृत्स्नेन वेदवृन्देन स्वाभाविक्या निरोधनम् । प्रवृत्तेः क्रियते तेन न तु कश्चित्प्रवर्त्तयते ॥ ५०२ ॥ प्रव्रजेद्ब्रह्मचार्येव रागी चेत्परयोषितः । न गृह्णीयात् परं त्वेकां कन्यामुद्राहयेदिति ॥ ५०३ ॥ उद्राहितायां कन्यायां यथाकालं कुरु क्रियाः । क्रियाकर्त्ता स्वदारेऽपि नित्यं मा गच्छ किं तु सः ॥ ५०४ ॥ ऋतौ भार्यामुपेयादित्येवं वर्णयति श्रुतिः । वृद्धस्त्वं कर्मणा मोक्षं विकल्पयसि कर्महः । निन्द्यन्ते कर्मठा वेदैश्चमसेनापि योगिना ॥ ५०५ ॥

“अविद्यायामन्तरे वर्त्तमानाः स्वयं धीराः परिडतं मन्यमानाः । जघन्यमानाः पर्यन्ति मूढा अन्धेनैव नीयमाना यथा ऽन्धाः । अविद्यायां बहुधा वर्त्तमाना वयं कृतार्था इति अभिनन्दन्ति वालाः । यत्कर्मिणो न प्रवेदयन्ति रागात्तेनातुराः क्षीणलोकाश्चयवन्ते । इष्टापृर्त्तं मन्यमाना वरिष्ठं नान्यच्छ्रेयो वेदयन्ते प्रमूढाः । नाकस्य पृष्ठे ते सुकृते तु भूत्वा इमं लोकं हीनतरं वा विशन्ति” ।

कर्मण्यकोविदाः स्तब्धा मूर्खाः पण्डितमानिनः । वद-
 न्ति चाटुकान् मूढा युता मायागिरोत्सुकाः ॥ ५०६ ॥ रजसा
 घोरसङ्कल्पाः कामुका अभिमन्यवः । दाम्भिका मानिनः
 पापा विहसन्त्यच्युतप्रियान् ॥ ५०७ ॥ वदन्ति चान्योन्य-
 मुपासितस्त्रियो गृहेषु मैथुन्यपरेषु चाशिषः । यजन्त्यसृष्टाऽन्नावि-
 धानदक्षिणा वृत्तै परं घ्नन्ति पशूनतद्विदः ॥ ५०८ ॥ लोके
 व्यववाऽऽमिपमद्यसेना नित्यास्तु जन्तोर्न हि तत्र चो-
 दना । व्यवस्थितिस्तेषु विवाहयज्ञसुराग्रहैरासु नि-
 वृत्तिरिष्टा ॥ ५०९ ॥ यदुक्तं कर्मणो ऽभावादशरीरत्वलक्ष-
 णः । मोक्षो भवेद्वेते ज्ञानात् तदेतन्नैव युज्यते ॥ ५१० ॥ न
 हि किञ्चित् क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् । कार्यते ह्यवशः कर्म
 सर्वः प्रकृतिर्जैर्गुणैः ॥ ५११ ॥ अतः सुनिपुणस्यापि ज्ञानशू-
 न्यस्य देहिनः । प्रसवायकरं कर्म भवत्येव न संशयः ॥ ५१२ ॥
 अज्ञस्य कामना नेति वदितुं केन शक्यते । अतः कामेन क-
 र्माणि कुरुते ह्यवशो ऽपि सः ॥ ५१३ ॥ नित्यानां करणा-
 त्केषां पापानां स्याद्विनाशनम् । नाऽशुद्धानां महापातकानां
 वा स्याद्विनाशनम् ॥ ५१४ ॥ प्रारब्धव्यतिरिक्तानां सञ्चितानां
 च कर्मणाम् । सद्भावाद्भाविदेहे ऽपि भवेन्मोक्षः कुतस्त-
 व ॥ ५१५ ॥ निरपेक्षादतो ज्ञानाद् मोक्षः स्यान्न तु कर्मभिः ।
 यदा रज्ज्वां फणिद्रष्टुः पुंसः कर्मशतैरपि ॥ ५१६ ॥ न ग-
 च्छेद्भयकम्पादि रज्जुज्ञानात्तु गच्छति । तद्वत्स्वात्माऽज्ञानबन्धः
 स्वज्ञानाद्विनिवर्तते ॥ ५१७ ॥ तस्मादखण्डविज्ञानान्मुक्तिः
 स्यान्न तु कर्मभिः । सप्तमिसादिकं वाक्यमखण्डार्थस्य बोध-
 कम् ॥ ५१८ ॥ स्वरूपलक्ष्यवाक्यत्वात्तथा प्रश्नोत्तरत्वतः ।
 तत्त्वमस्यादिकं वाक्यमखण्डार्थस्य बोधकम् ॥ ५१९ ॥ अ-

कार्यकारणं द्रव्यं समानाश्रयगीस्त्वतः । प्रकृष्टवाक्यवत्सोयं-
 वाक्यवच्चेष्ट्यते बुधैः ॥ ५२० ॥ संसर्गाऽसङ्गिसम्यग्धीहेतुता
 या गिरामियम् । उक्ताऽखण्डार्थना यद्वा तत्प्रातिपदिका-
 र्थता ॥ ५२१ ॥ सम्बन्धत्रयमादाय चाऽखण्डार्थस्य बोधकम् ।
 सामानाधिकरण्यं च विशेषणविशेष्यता ॥ ५२२ ॥ लक्ष्य-
 लक्षणसम्बन्धपदार्थः प्रसगात्मता । उक्तवाक्येषु सर्वत्र ल-
 क्षणा भागलक्षणा ॥ ५२३ ॥ अत्र जीवेशयोरैक्यं तादात्म्यं
 तु न संमतम् । भेदाऽभेदौ विरुद्धत्वात्कथं स्यातां परात्म-
 नाः ॥ ५२४ ॥ उक्ताऽऽत्मज्ञानसिद्ध्यर्थं श्रवणं मननं तथा ।
 ध्यानं समाधिः कर्तव्यं श्रवणादेर्विधानतः ॥ ५२५ ॥ वेदा-
 न्तानामद्वितीये तात्पर्यज्ञानसिद्ध्ये । ऊहाऽपोहात्मिका
 चित्तक्रियैव श्रवणं विधेः ॥ ५२६ ॥ अपूर्वः परिसङ्ख्या वा
 विधिर्नियम एव वा । मननं च श्रुताऽर्थानामूहाऽपोहविचिन्त-
 नम् ॥ ५२७ ॥ विजातीयतिरस्कारः सजातीयधियस्तथा ।
 प्रवाह उच्यते ध्यानं समाधिर्द्विविधः स्मृतः ॥ ५२८ ॥ स-
 विकल्पो निर्विकल्पः सविकल्पः स चोच्यते । ज्ञातृज्ञेय-
 विकल्पानामेको यत्र च विद्यते ॥ ५२९ ॥ निर्विकल्पसमा-
 धिस्तु ज्ञातृज्ञेयादिवर्जितः । अद्वितीयाऽऽकारमात्रचित्तसं-
 स्थितिरुच्यते ॥ ५३० ॥ एवं साधनसम्पन्नपुरुषस्य हि जा-
 यते । जीवब्रह्मैक्यविज्ञानं सर्वाऽनर्थनिवर्त्तनम् ॥ ५३१ ॥
 फलव्याप्यत्वमेवाऽस्य शास्त्रकृद्भिर्निवारितम् । ब्रह्मण्यज्ञानना-
 शाय वृत्तिव्याप्यत्वमिष्यते ॥ ५३२ ॥ निर्ममो निरहङ्कारः
 पूर्णबोधमुख्यात्मकः । कृतकृत्यः सर्वसाक्षी जीवन्मुक्तो न सं-
 शयः ॥ ५३३ ॥ तस्मादज्ञाननाशाय ब्रह्माऽऽत्मप्रतिपत्तये ।
 श्रुत्वा मत्वा ब्रह्मतत्त्वं सर्वसाधनसंयुतः ॥ ५३४ ॥ सर्वदा

संयमं कुर्याद् भोगाऽनासक्तधीः सुधीः । सर्वदा संयमं कुर्वन्
 यद्यत्तस्य विरोधि तत् ॥ ५३५ ॥ सकलं संन्यसेद्विद्वान् किं
 दण्डादिकर्मो कुतः । तस्यापि तद्विरोधित्वाद् गुहासु च स-
 रित्सु च ॥ ५३६ ॥ निधाय दण्डवस्त्रादीन् पुरतो ध्यायतः
 परम् । मनो दुष्टं चञ्चलं च ध्यायतस्तत्र योगिनः ॥ ५३७ ॥
 गच्छेद् गोपशुचौरेभ्यः शङ्कया नियतं चलम् । नास्तेवैकत्र
 वासो ऽस्य सञ्चारस्य विधानतः ॥ ५३८ ॥ एकाग्रत्ववि-
 रोधित्वात्तस्मादण्डादिकं त्यजेत् । परहंसयतेस्तस्य न मुख्यो
 ऽस्तीति च श्रुतेः ॥ ५३९ ॥ न चैतत्सिद्धविषयं साधकस्तु
 परिग्रहेत् । इति वाच्यं वाक्यशेषे ध्यानादौ श्रूयते विधिः ॥ ५४० ॥
 विधेर्न सिद्धो विषयो विश्रान्तहृदयो महान् । विविक्तं परमा-
 त्मानं प्रत्यक्षेन परीक्षतः ॥ ५४१ ॥ जानन् साक्षात्कर्तु-
 मिच्छुः साधको विषयो विधेः । कथं ननु गृहीतस्य दण्डा-
 देर्विधिपूर्वकम् ॥ ५४२ ॥ परित्यागो ऽन्यथा व्यर्थो विधिः
 स्यात्तत्प्रमापकः । मैवं मन्दाऽधिकाराणां विधिस्तत्प्रापको भ-
 वेत् ॥ ५४३ ॥ तीव्रवैराग्ययुक्तानां मुख्यानामधिकारिणाम् ।
 न दण्डादेर्ग्रहः सो ऽपि न मुख्यो ऽस्ति श्रुतेर्वशात् ॥ ५४४ ॥
 किं चाऽन्यदाग्रही दण्डे प्रष्टव्यो घटदण्डयोः । दण्डादेर्विद्य-
 मानत्वात्त्यागो न भवता मतः ॥ ५४५ ॥ संस्कृतत्वाद्वा
 भवता पक्षयुग्मं प्रणाशितम् । वस्त्रादेर्विद्यमानत्वात्त्यागो ऽपि
 च कथं तव ॥ ५४६ ॥ संस्कृतस्याऽग्निवेदादेस्त्याज्यता भ-
 विता कथम् । कथं महामन्त्रवृन्दैर्गृहीतामग्निसाक्षिकाम् ॥ ५४७ ॥
 उपभोग्यां धर्मपत्नीं मुक्ता प्रव्रजितो भवान् । भोगेच्छाविर-
 हात्तस्य रक्षणादिप्रयासतः ॥ ५४८ ॥ प्रतिबन्धकरत्वाच्च पु-
 रुषार्थस्य वेदद्वक् । त्यक्तवानस्मि तामेवं दण्डाक्षैस्त्यज भोग्य-

ताम् ॥ ५४९ ॥ सा वेददृष्टिस्ते कुत्र गतेदानीं यतेस्तथा ।
 सा विरक्तिस्तपश्चर्या युक्ता ऽऽहारादिरूपिणी ॥ ५५० ॥
 न मे भार्या ऽस्ति संन्यासं कृतवान् ब्रह्मचार्यहम् । अतो द-
 ण्डादिकं श्रुत्वा गृहीतमिति चेच्छृणु ॥ ५५१ ॥ गौरी वा
 वरयेत्कन्यां कन्यामुद्राहयेद्विरम् । प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सी-
 रितिप्रभृतिश्रुतेः ॥ ५५२ ॥ ऋणत्रयश्रुतेस्तद्रत्नाऽपुत्रस्येति च
 श्रुतेः । समन्त्रस्य विधेः सत्त्वादुद्राहं त्यक्तवान् कथम् ॥ ५५३ ॥
 विरक्तत्वान्मया त्यक्तो विवाह इति चेत्कथम् । दण्डादौ र-
 मसे भोग्यबुद्ध्या वैषयिकं सुखम् ॥ ५५४ ॥ अजानंस्तत्प्र-
 तिनिधिं कृत्वा किं रमसे तु तव । नाऽहमेवं विधो भ्रान्तो
 विना ज्ञानं न सिध्यति ॥ ५५५ ॥ दण्डचैलादिकमिति
 गृहीते विधितो मया । कश्चित्ककुत्पटः कं चन नत्वा ब्रह्मसं-
 विदम् ॥ ५५६ ॥ लब्धवानिति यद्यस्ति तथा कुर्यामहं
 पुरा । न चैवं दृश्यते काऽपि तस्मान्न करवाण्यहम् ॥ ५५७ ॥
 मैवं मंस्था न कुत्रापि श्रूयते दिक्पटो यतिः । उत्पन्नब्रह्म-
 विज्ञानश्रवणाधिऽकृतो ऽपि वा ॥ ५५८ ॥ नास्सेवेति वि-
 जिज्ञासुर्दिक्पटः कथितः पुरा । न्यायसाम्यात्परोक्षेण ब्रह्म-
 विज्ञानवांस्तथा ॥ ५५९ ॥ तस्मात्परोक्षविज्ञानः संयमं सर्वदा
 चरन् । विरोधि दण्डवस्त्रादि संत्यजेदत्र च श्रुतिः ॥ ५६० ॥

“परमहंसत्रयाणां न कटिमूत्रं न कौपीनं न वस्त्रं न दण्डो
 न कमण्डलुः, जातरूपधरत्वं विधिः । संन्यासकाले ऽप्यलंबुद्धि-
 पर्यन्तं धृत्वा तदनन्तरं कटिमूत्रं कौपीनं दण्डं वस्त्रं कम-
 ण्डलुं सर्वमप्यु विसृज्याऽथ जातरूपधरो भूत्वा सञ्चरेत् ” ।

अजानतामर्थमिमं मन्दानां भ्रामकं वचः । वदतां भ्रा-
 न्तिमाशङ्क्य किं चिदुत्तरमुच्यते ॥ ५६१ ॥ ननूक्तरात्या सं-

न्यस्य श्रुतवेदान्तवाक्यतः । उत्पन्नब्रह्मज्ञानस्य निर्ममत्वादिकं
 कथम् ॥ ५६२ ॥ विद्यारण्यादिगुरुभिरेवमेवोदितो यतेः । द-
 ण्डादेर्विद्यमानत्वाद्विहितत्वाच्च तत्र हि ॥ ५६३ ॥ अभिमानो
 यतेर्युक्तः स्वधर्मनिधनस्मृतेः । संत्यक्ते घटदण्डादावभिमानो
 निवर्तते ॥ ५६४ ॥ भूयस्त्यागस्तु देवादेर्नास्त्येव श्रूयते ऽपि
 न । इति चेत्स तु प्रष्टव्यः शृण्वतां वेदमस्तकम् ॥ ५६५ ॥
 यतीनां ब्रह्मबोधः किं जायते न, न चेत्तदा । भज्येत श्रवणा-
 दीनां श्रोतव्य इति चोदना ॥ ५६६ ॥ आद्ये तत्साधनैः
 सिद्धमुत नो नेति चेद्विधिः । शान्तो दान्त उपरत इति भग्नो
 भवेत्तव ॥ ५६७ ॥ अहेतुकत्वं चाऽस्य स्यात्साधने ब्रह्मधी-
 र्यदि । अमानित्वाऽनहन्ते तु ह्यप्रकम्पो गिरिर्यथा ॥ ५६८ ॥
 आपतेताममानित्वमदम्भित्वादिवाक्यतः । उत्पन्नज्ञानरक्षार्थं
 यतेत न यतेत वा ॥ ५६९ ॥ न चेद् ज्ञानं विनश्येत्तु सादि-
 त्वात्संसरेद् ध्रुवम् । सार्धको वरधातेति न्याय आपादित-
 स्त्वया ॥ ५७० ॥ आद्ये कामयतः कण्ठे विद्वत्संन्यास आप-
 तेव । तदङ्गत्वेन दण्डादेस्त्यागः श्रुत्यादिसंमतः ॥ ५७१ ॥
 खिन्नान् या मातृवद्वत्सान् निर्वन्धात्स्वैरचारिणः । भक्षणादौ
 तु विधिना प्रहृत्यापि नियोजयेत् ॥ ५७२ ॥ सद्यस्तृप्तिकर-
 त्वाय भ्रान्ता सा लौकिवी सुतान् । किं पुनर्लोकरक्षार्थं कोटि-
 मातृसमा श्रुतिः ॥ ५७३ ॥ परमानन्ददं साऽङ्गं विदध्याद् मु-
 ख्यमेव सा । सापेक्षं दण्डवस्त्रादिग्रहणं धीनिरोधने ॥ ५७४ ॥
 प्रतिबन्धं त्याजयित्वा परहंसादिलक्षणम् । विद्वन्न्यासमतस्तस्मि-
 न्कर्ता विद्वान् भवेद् ध्रुवम् ॥ ५७५ ॥ अथ कर्त्तव्यताऽभावाद्
 ज्ञानिनो मे कथं भवेत् । यत्रो न तत्साम्प्रतं किं कर्त्तव्याऽभावता
 बहिः ॥ ५७६ ॥ उताऽन्तर्दृश्यमानत्वात् प्रवृत्तेर्बाह्य एव ते ।

भूयः स्यात्सत्यमेतच्च वर्त्तन्तामिन्द्रियादयः ॥ ५७७ ॥ मम किं
 तावता ऽसङ्गचिद्बोद्धः सर्वसाक्षिणः । शास्त्रीये किमशास्त्रीये
 तत्र देहेन्द्रियादयः ॥ ५७८ ॥ प्रवर्तन्ते द्वितीये ते तेषां स्वाभा-
 वाविकत्वतः । प्रवर्तन्ते तथाधर्मशास्त्रादेरतिलङ्घिता ॥ ५७९ ॥
 ते प्रसज्येत मा काङ्क्षीर्विद्वराहादितुल्यताम् । न तावन्मात्रता
 किं तु स्वैरचारित्वमप्यतः ॥ ५८० ॥ चक्रुर्निन्दां जना नूनं
 शास्त्राणि च तथैव हि । बुद्धाऽद्वैतसत्तत्त्वस्य यथेष्टाऽऽचरणं
 यदि ॥ ५८१ ॥ शुनां तत्त्वदशां चैव को भेदो ऽशुचिभक्षणे ।
 तत्त्वं बुद्धा ऽपि कामादीन्निःशेषं न जहासि चेत् ॥ ५८२ ॥
 गच्छेस्त्वं नरकान् घोरान् महारौरवसंज्ञकान् । सर्वे ब्रह्म व-
 दिष्यन्ति साम्प्रतं तु कलौ युगे ॥ ५८३ ॥ नाऽनुतिष्ठन्ति मैत्रेय
 शिशोदरपरायणाः । नाऽविरेक्ता दुश्चरितो नाऽशान्तो नाऽस-
 माहितः ॥ ५८४ ॥ नाऽशान्तमानसो वा ऽपि प्रज्ञानं त्वेव-
 माप्नुयात् । यतिर्द्वयेन पतति ब्रह्मज्ञानरतो ऽपि सन् ॥ ५८५ ॥
 धीपूर्वं रैतसोत्सर्गात्तथा धातुप्रतिग्रहात् । दौषरेतैः प्राणवृ-
 त्तिर्न प्रसिध्यच्च ते ततः ॥ ५८६ ॥ शोकमोहादिभिश्चित्तं क्षो-
 भयेत्त्रामनारतम् । विवेकशून्यस्तत् क्षुब्धं मनो जेतुमशक्तिमा-
 न् ॥ ५८७ ॥ तदधीनो रौरवं च प्राप्स्यसे ऽज्ञानवार्त्तया ।
 श्रुतिस्मृती ममैवाऽऽज्ञा यस्ते उल्लङ्घ्य वर्तते ॥ ५८८ ॥ आ-
 ज्ञाच्छेदी मम द्वेषी मद्रक्तो ऽपि न वैष्णवः । यः शास्त्रविधि-
 मुत्सृज्य वर्त्तते कामचारतः ॥ ५८९ ॥ न स सिद्धिमवाप्नोति
 न सुखं न परां गतिम् । यएतदभ्यसूयन्तो नाऽनुतिष्ठन्ति
 मे मतम् ॥ ५९० ॥ सर्वज्ञानविमूढांस्तान्निद्धि नष्टानचेतसः ।
 आद्य एवाऽभ्यासवशाज्जन्मान्तरशतेष्वपि ॥ ५९१ ॥ शास्त्रीय-
 एव मे तत्र वर्त्तन्ते चेन्द्रियादयः । किमत्र कर्मण्यथ वा साधने

ब्रह्मसंविदः ॥ ५९२ ॥ तानि कानीह कर्माणि ब्रह्मदानादि वा
 ऽथ वा । स्नानशौचाऽर्चनादीनि षट्ककर्माण्यग्रिमो न हि ॥ ५९३ ॥
 त्यक्तत्वात्कर्मणां षण्णां स्नानादेरनपेक्षणात् । स्नानं त्रिषवणं
 प्रोक्तं कुटीचकवहूदयोः ॥ ५९४ ॥ हंसे तु सकृदेव स्यात्
 परहंसे न विद्यते । द्वितीये श्रवणे किं वा मननध्यानयोर-
 पि ॥ ५९५ ॥ प्रथमे संविदस्तस्य सिद्धत्वाच्छ्रवणे त्वया ।
 प्रवृत्तिहेतुर्वक्तव्यः किं ज्ञानाऽवगमेन वा ॥ ५९६ ॥ प्रतिष्ठा
 शिष्यभिक्षार्थं स्यादन्ते प्रकटीकृतम् । वैराग्यं शिष्यलोकानां
 संग्रहो निन्द्यते बुधैः ॥ ५९७ ॥ आशीर्युक्तानि कर्माणि हिं-
 सायुक्तानि यानि च । लोकाऽनुग्रहयुक्तानि नैव कुर्यान्न का-
 रयेत् ॥ ५९८ ॥ अहङ्कारो ममत्वं च चिकित्सा कर्म साह-
 सम् । प्रायश्चित्तं प्रवासश्च मन्त्रौषधगराशिषः ॥ ५९९ ॥ प्र-
 तिषिद्धानि चैतानि सेवमानो ब्रजेदधः । अशिल्पजीवी न गृ-
 हस्थश्च नित्यं जितेन्द्रियः सर्वतो मिप्रमुक्तः । अनेकस्थानी ल-
 घुरल्पाऽशनश्च चरन् देशानेकचरः स भिक्षुः ॥ ६०० ॥
 नाऽसच्छास्त्रेषु सज्जेत नोपजीवेत जीविकाम् । अतिवादान्
 त्यजेत्तर्कान् पक्षं कं चन नाऽऽश्रयेत् ॥ ६०१ ॥ न शिष्या-
 ननुवध्नीत ग्रन्थान् नैवाऽभ्यसेद्बहून् । न व्याख्यामुपयुञ्जी-
 त नाऽऽरम्भानारभेत् क्वचित् ॥ ६०२ ॥ संसृजेत्सर्वकर्माणि
 लोकाचारं च सर्वशः । ज्ञानरक्षेति चेदस्तु श्रवणे केवले
 कुतः ॥ ६०३ ॥ प्रवृत्तिः श्रवणे यद्वन्मतिसंयमयोरपि । सा
 ऽस्तु प्रवृत्तिर्देहादेः श्रवणे वासनावशात् ॥ ६०४ ॥ तदभा-
 वाच्च मत्सादौ प्रवृत्तिर्नैव जायते । साधनत्वाऽविशेषे ऽपि मन-
 नादेस्तु वासना ॥ ६०५ ॥ कथं नास्त्वप्रधानत्वाद् द्वयं त्यक्तं
 मयेति चेत् । नाऽऽग्नेयादेः प्रधानत्वात्समिद्यागादिकं वि-

ना ॥ ६०६ ॥ फलस्य जनकत्वं स्यादतो ऽङ्गत्वं तयोरपि । अनुष्ठानाद्रासना तु तयोरस्तु प्रवर्तिका ॥ ६०७ ॥ तस्माच्छ्रवणसंभूतात्परोक्षादेव नृत्यसे । अथाऽपरोक्षमेवादावुत्पन्नं ज्ञानमागमात् ॥ ६०८ ॥ तात्कालिके च मनमे समाधाने स्थिते सति । दशमस्त्वमसीत्यादौ प्रत्यक्षं जायते यथा ॥ ६०९ ॥ परं तु मनश्चादीनि श्रुत्यन्तर्जधियो ऽपि मे । क्षणमात्रं न तिष्ठन्ति विना पुस्तकमन्यथा ॥ ६१० ॥ कालक्षेपाय वर्तन्ते श्रवणे मे ऽनुवर्तिते । संस्कारात्तेन मे को ऽपि कर्त्तव्यांशो न विद्यते ॥ ६११ ॥ सत्यमुत्पद्यते ज्ञानं प्रत्यक्षं तत्त्वमादितः । नियमाद्यैरुपेतस्य संसारं प्रजिह्वासतः ॥ ६१२ ॥ तात्कालिके च मनने समाधाने स्थिते सति । कृतोपासनया लब्धचित्तैकाग्रस्य धीमतः ॥ ६१३ ॥ मुख्याऽधिकारिणाश्चित्ते सकृत्सौदामिनीनिभे । सविलासाऽज्ञाननाशनिदानं ब्रह्मवेदनम् ॥ ६१४ ॥ तस्याऽन्तरङ्गनियममदेरनुवर्त्तनम् । सिद्धस्य लक्षणान्येवं ह्यनुष्ठेयानि साधकैः ॥ ६१५ ॥ त्वयि सिद्धे स्युरेतानि न चेद्भज्येत सिद्धता । बादरायणसूत्रं च भज्येत विदुषामपि ॥ ६१६ ॥ चर्या तद्धोधिका तद्रच्छान्तो दान्त इति श्रुतिः । किं च पातञ्जलं सूत्रं नियमप्रतिपादकम् ॥ ६१७ ॥ भज्येत तद्योगिनां स्यान्नाऽस्माकमिति चेन्न तत् । योगित्वं परहंसानां परहंसश्रुतिर्जगौ ॥ ६१८ ॥ किं च सिद्धः कदा चित्तु कूतहलपरो यदि । रमते ऽध्यात्मशास्त्रे ऽसौ परानन्दे तु निःशयः ॥ ६१९ ॥ मुक्ता ग्रन्थादिकं चित्तं क्षणमात्रमसंस्थितम् । अशुद्धं तेन सिद्धं ते गता मुख्याऽधिकारिता ॥ ६२० ॥ मन्दाऽधिकारणो जातं परोक्षं ज्ञानमीदृशा । वार्त्तया भ्राम्यसे लोकानपरोक्षमतेर्भवान् ॥ ६२१ ॥ तस्माज्ज्ञानित्वमौचित्व-

साधनैः सहितो भवान् । संसृज्य विद्वत्संन्यासात् पूर्वत्यागप्र-
 योजनात् ॥ ६२२ ॥ विश्रान्तिफलकादन्यदण्डवस्त्रघटादिकम् ।
 अपरोक्षधियै बाल्यमौनित्वादिकमादरात् ॥ ६२३ ॥ कुरु
 यावच्छ्रुत्वावत्ते स्थितिः स्यात्परमे सुखे । सप्तमी भूमिका
 नाम्ना तावत्कर्त्तव्यता दृढा ॥ ६२४ ॥ कर्त्तव्यता स्वतो ग-
 च्छेत्पश्चाद्वातादिवाऽम्बरम् । आदावभ्यासकाले तु बहिर्विष-
 यिणी हि सा ॥ ६२५ ॥ वर्तते साधको ऽप्येवमकर्त्ता ऽस्मीति
 चिन्तयेत् । ततः परोक्षं निश्चित्य स्वात्मनो ब्रह्मरूपताम् ॥ ६२६ ॥
 संगृह्य सारविच्छास्त्रे मेधावी हृदि धारयेत् । ग्रन्थान् स-
 न्त्यज्य विज्ञानतत्परः स्यादतन्द्रितः ॥ ६२७ ॥ कर्त्तव्यतां त्य-
 जेद्विद्वानवाह्यविषयामपि । ग्रन्थमभ्यस्य मेधावी ज्ञानविज्ञान-
 तत्परः ॥ ६२८ ॥ पलालमिव धान्यार्थो त्यजेद्ग्रन्थमशेषतः ।
 पुस्तके यदि वाञ्छा स्यादवधूतस्य तच्छ्रुतम् ॥ ६२९ ॥ पुस्तकं
 हि मनोदण्डं करपात्रं दिगम्बरम् । धृत्वा परिव्रजेत्तूर्णमिति
 शास्त्रविनिश्चयः ॥ ६३० ॥ इति तार्किकं समुद्धर्तुं ब्रह्मज्ञानं
 ससाधनम् । संसृजेस्तारकं पूर्वं चिन्तितं यन्मया ऽधुना ॥ ६३१ ॥
 तज्ज्ञानमुपदेक्ष्यामि तार्किकं पुरतः स्थितम् । पूतं मत्त्वोक्त-
 रीत्या ऽसौ योगी त्वेवमन्यत ॥ ६३२ ॥ भवदोषधिया दृश्ये
 विरक्तिर्जायते ततः । शुद्धे चित्ते विविदिषा संन्यासः सर्व-
 कर्मणाम् ॥ ६३३ ॥ त्यागात्संजायते ज्ञानमिति स्थितं तथा-
 विधम् । भवशेषमुखग्रस्तं कुतर्कविषमस्तकम् ॥ ६३४ ॥ कृक-
 लासं यथा कृष्णो गजराजं यथा हरिः । स्वभक्तं तस्य भक्तो
 ऽहमभक्तमपि तारये ॥ ६३५ ॥ कथं भक्तिर्भगवति ह्यद्वितीयं
 विजानतः । भजनाद्भक्तिरित्युक्तिर्निर्गुणे सगुणे ऽपि च ॥ ६३६ ॥
 प्रवर्तन्ते ततो मोहस्त्यज्यतामज्ञतज्ज्ञयोः । अनुवृत्तिर्ज्ञानिनि स्यात्

क्षमादिवादिति श्रुतम् ॥ ६३७ ॥ सनकादेर्नारदस्य वैकुण्ठ-
 गमनादिकम् । शुकादीनां रतिः कृष्णकथायां विद्यते शुभ-
 म् ॥ ६३८ ॥ यावदायुस्त्रयो वन्द्या वेदान्ता गुरुरीश्वरः ।
 आदौ विद्याप्रसिद्धर्थं कृतघ्नत्वाऽपनुत्तये ॥ ६३९ ॥ आत्मा-
 रामाश्च मुनयो निर्ग्रन्था अप्युरुक्रमे । कुर्वन्त्यहैतुकीं भक्ति-
 मिथ्यम्भूतगुणो हरिः ॥ ६४० ॥ देहेन्द्रियं प्राणमनोधियां यो ज-
 न्माप्ययः क्षुद्रयतर्पकृच्छ्रैः । संसारधर्मेरविमुह्यमानः स्मृत्या हरे-
 र्भागवतप्रधानः ॥ ६४१ ॥ न कामकर्मबीजानां दृश्यते यत्र
 सम्भवः । वासुदेवैकनिलयः स वै भागवतोत्तमः ॥ ६४२ ॥
 शिवे च परमेशाने विष्णौ च परमात्मनि । समबुद्ध्या प्रव-
 र्त्तन्ते ये ते भागवतोत्तमाः ॥ ६४३ ॥ भुवनत्रिविवहेतवे
 ऽप्यकुण्ठस्मृतिरजितात्मसुरादिभिर्विस्मृग्यात् । न चलति
 भगवत्पदारविन्दाल्लवनिमिपार्धमसौ हि वैष्णवाग्र्यः ॥ ६४४ ॥
 अतः परमभक्तोऽहं विषयं स्मृतिसंमतम् । युक्त्यौपधश्च पथ्यं
 च वेदमन्त्राऽभिमन्त्रणम् ॥ ६४५ ॥ कुर्वे मुनिः क्षणादेवमुक्तो
 ऽस्त्विति तथा ऽकरोत् । सदेवाऽऽसीद्विदं सर्वं शुक्तिवद्रज्जु-
 सर्पवत् ॥ ६४६ ॥ विजृम्भते ते मूर्द्धा तु पतेन्न मनुपे यदि ।
 भगवंस्तत्र तत्राऽहं सभायां ताडनाद्गयात् ॥ ६४७ ॥ प-
 लायन्नागतो ऽत्रापि गुहायां वृश्चिकाद्यथा । नित्यमेवं मान-
 दोषात्सङ्गतो दर्शनाद्धि वः ॥ ६४८ ॥ कृतकृत्यो ऽस्मि
 शिष्यं मामनुशाधि यथाविधि । सन्त्यज्य दुर्मतं वेदशिरस्त्वं
 शरणं ब्रज ॥ ६४९ ॥ उपदिष्टो मया न्यायो गृह्यतां श्रुति-
 संमतः । भूयोपि वच्मि ते सृष्टिं सावधानमनाः शुणु ॥ ६५० ॥
 अद्वितीयपरानन्दपरमात्मा स्वमायया । युक्तो ऽसत्कल्पया
 योगी यथा व्याघ्रस्तथेश्वरः ॥ ६५१ ॥ सर्वप्रपञ्चरूपेण कूटस्थो

ऽभूत्स्वयंप्रभः । इममर्थमभिप्रेत्य बालेभ्यः श्रुतिरब्रवीत् ॥ ६५२ ॥
 सूक्ष्मात् स्थूलं समुत्पन्नमिति चेत्तूलपिण्डतः । तन्तुरज्ज्वोश्च
 वस्त्राणि विस्तृतानीक्षते न किम् ॥ ६५३ ॥ अतो मृग्यं प्र-
 माणं ते परमाण्वादिकल्पने । किं चाऽन्यत्परमाणूनां संयोगो
 निष्प्रयोजकः ॥ ६५४ ॥ तदभावे कुतो विश्वमीशश्चेत्सो
 ऽप्यसम्भवी । संसारी स्याच्चेतनश्चेत् कुलालवदचेतनः ॥ ६५५ ॥
 यदि तन्न प्रवर्त्तते जडत्वात्तर्हि कुम्भवत् । अनवस्था ऽप्यथे-
 शस्तु सर्वसंसारवर्जितः ॥ ६५६ ॥ सर्वज्ञः सम्भवत्येव कार्य-
 लिङ्गाऽनुमानतः । इदं विचित्रकार्यत्वात्प्रासादादिव मान-
 तः ॥ ६५७ ॥ नानाकर्तृत्वसिद्ध्या ऽसौ सर्वज्ञः स्यात्कथं
 तव । आगमादिति चेदीशः सर्वज्ञः सर्वकारणम् ॥ ६५८ ॥
 शोभते भवतः श्रद्धा कूटस्थे परमेश्वरे । अद्वितीयः परानन्दो
 महामायो महेश्वरः ॥ ६५९ ॥ विश्वकर्ता विश्वयोनिरागमा-
 देव गम्यते । किं च रूपस्पर्शवत्त्वान्मितत्वाच्च घटादिवत् ॥ ६६० ॥
 अणवः स्युरनित्यास्ते न ततो मूलकारणम् । किं च सांशेषु
 संयोगस्तन्त्वादिष्वेव दृश्यते ॥ ६६१ ॥ अव्याप्यवृत्तिरणुषु
 निरंशेषु कथं भवेत् । व्याप्यवृत्तौ तु संयोगे प्रथिमां व्यणु-
 कादिषु ॥ ६६२ ॥ कथं सङ्गच्छते तत्र स्थूलत्वाऽनुभवः क-
 थम् । गुणस्य गुणिना साकं समवायो ऽभिधीयते ॥ ६६३ ॥
 सो ऽपि सम्बन्धिना साकं सम्बन्धो यदि नेष्यते । तदा वि-
 शिष्टधीहेतुर्न स्यादेव खपुष्पवत् ॥ ६६४ ॥ सम्बन्ध्येत यदा
 तस्य सम्बन्धान्तरमिष्यताम् । तस्य तस्याऽन्यसम्बन्धो ह्यन-
 वस्थैवप्रापतेत् ॥ ६६५ ॥ संयोगस्य गुणत्वेन संबन्धान्तरमि-
 ष्यते । संबन्धः समवायस्य न स्यादेवाऽगुणत्वतः ॥ ६६६ ॥
 समवायो दीपवत्स्यात् स्वस्वेतरनियामकः । अतो विशिष्ट-

धीहेतुर्गुणस्य गुणिना सह ॥ ६६७ ॥ इत्येवं परिभाषेयं भ-
वता कुत्र शिक्षिता । किं चान्यज्जायते कुम्भ इत्यादौ दृ-
श्यते जनिः ॥ ६६८ ॥ सकर्तृका जनिः सेयमसत्कार्यं कथं
भवेत् । किं चाऽन्यद्रौतमस्यापि स्मृत्या ब्रह्मैव शिष्यते ॥ ६६९ ॥
यथोपनिषदस्तत्त्वप्रधाना न तथा मतम् । इदं शास्त्रं मतं न्या-
यप्रधानमिति भाष्यकृत् ॥ ६७० ॥ तस्माद्ब्रह्म माहामाये
जगतः कारणं ध्रुवम् । न्यायताऽऽलम्बने भग्नौ तत्त्ववित्कृष्ण-
लीलया ॥ ६७१ ॥ नैयायिकवरेणाऽथः पातितात्तालपा-
दपात् । षतेदन्यस्ततो ऽप्यन्य एवमन्योन्यताडनैः ॥ ६७२ ॥
अद्वैतफलमत्यर्थं यत्साक्षादपरोक्षतः । सिद्धं गोरक्षकं पूषं भु-
ञ्जता ऽनिशमादरात् ॥ ६७३ ॥ अतः सच्चित्सुखं ब्रह्म स्व-
प्रकाशं निरञ्जनम् । अद्वितीयं निर्विशेषं भवानेव न संश-
यः ॥ ६७४ ॥ न तु ब्रह्माऽहमस्म्येव तथापि मम चेतसि ।
विक्षेपा उद्भवन्त्येव तच्छान्तिः स्यात्कथं मम ॥ ६७५ ॥ यथा
चित्तं प्रशाम्येत भण्यतां यदि रोचते । सत्यं तत्त्वविदो-
ऽप्येवमविश्रान्तिनिबन्धनाः ॥ ६७६ ॥ विक्षेपा उद्भवन्त्येव
ब्रह्माऽऽत्मज्ञानिनामपि । योगसंस्काररहितं विकल्पैः स्वा-
श्रयं मनः ॥ ६७७ ॥ क्षोभयित्वा स्वप्रचारे नयेद्ब्रह्मान्निवा-
ऽनिलः । एवमेव शुको ब्रह्म ज्ञात्वा विक्षप्तचेतसा ॥ ६७८ ॥
चलितो जनकेनोक्तो विश्रान्त इति विश्रुतम् । तस्माद्विक्षेप-
शान्त्यर्थं जीवन्मुक्तिसुखाय च ॥ ६७९ ॥ जीवन्मुक्तेः साध-
नानि साधय त्वं प्रयत्नतः । जीवन्मुक्तिः केयमत्र किं प्रमाणं
कथं भवेत् ॥ ६८० ॥ तत्तिमद्भिः किं फलं तस्या इति चेदु-
च्यते शृणु । जीवतो विदुषश्चित्ते संभवेत्कर्तृतादिकम् ॥ ६८१ ॥
क्लेशरूपतया बन्धः कथ्यते ब्रह्मवादिभिः । तन्निवारणरूपात्मा

जीवन्मुक्तिः प्रकीर्त्यते ॥ ६८२ ॥ नन्वयं साक्षिणो बन्धो
 वार्यते मनसो ऽथ वा । नाऽऽद्यो ज्ञानेन तस्याऽयं वारित-
 त्वात्पुनः कथम् ॥ ६८३ ॥ नोत्तरश्चित्तधर्मत्वात् सति चित्ते
 न वारणम् । न ह्यग्रेरुष्णता तोयात् शैलं वा तेन वार्यते ॥ ६८४ ॥
 जलार्द्रता मृत्तिकाद्यैरग्न्यौष्ण्यं मणिमन्त्रतः । यथा ऽभिभू-
 यते तद्वच्चित्तधर्मो ऽभिभूयते ॥ ६८५ ॥ योगाऽभ्यासेन न-
 न्वेवं प्रारब्धं योगसिद्धये । चित्तवृत्तीरपेक्षेत कथं योगात्तद-
 स्यः ॥ ६८६ ॥ उक्ताऽभिभवसाध्याया जीवन्मुक्तेः सुख-
 त्वतः । प्रारब्ध फल एवाऽन्तर्भावाच्चङ्का न संभवेत् ॥ ६८७ ॥
 प्रारब्धमथ वा ज्ञानात्प्रबलं मनुषे यथा । प्रारब्धादपि यो-
 गस्तु प्रबलः स्यात्तथा सति ॥ ६८८ ॥ वीतहव्योद्दालकादे-
 र्देहसंत्यागदर्शनात् । स्वेच्छयैवोपपन्नं स्याद् यद्यप्यल्पायुषां
 नृणाम् ॥ ६८९ ॥ न चास्ति तादृशो योगस्तथा ऽप्येषा प्रय-
 त्ततः । कामादीनां निरोधाख्यमात्रं योगो ऽस्तु का क्ष-
 तिः ॥ ६९० ॥ तस्माद्योगाऽभ्यासवशात्कामाद्यभिभवे सति ।
 जीवन्मुक्तिर्भवेत्तत्र विवादो नैव विद्यते ॥ ६९१ ॥ जीवन्मुक्तौ
 प्रमाणानि श्रुतयः स्मृतयस्तथा । एवं सचक्षुरित्साद्याः श्रुत-
 यस्ते ऽत्र भूरिशः ॥ ६९२ ॥ जीवन्मुक्तिस्थितिः प्राज्ञब्राह्म-
 णाद्यभिधानतः । जीवन्मुक्तिस्तत्र तत्र वासिष्ठादौ निरूप्य-
 ते ॥ ६९३ ॥ तत्स्वरूपे मानमुक्तं तत्साधनमथोच्यते । प्रत्य-
 ग्ब्रह्माऽऽत्मविज्ञानं विद्वन्न्यामपरीक्षया ॥ ६९४ ॥ वा-
 सनानां मनोनाशो जीवन्मुक्तेस्तु साधनम् । विद्वन्न्यासो
 याज्ञवल्क्यप्रमुखैर्मुनिभिः कृतः ॥ ६९५ ॥ याज्ञवल्क्यः प्र-
 वव्राजेत्येवमादौ प्रतीयते । कहोलब्राह्मणे ऽप्येतं वै तमात्मा-
 नमित्यतः ॥ ६९६ ॥ वाक्यान्यासो याज्ञवल्क्यैः कथितो

विदुषां ननु । उक्तोपि विदुषां न्यासो नैवाऽज्ञानस्य गम्यते ॥ ६९७ ॥
 क्ताप्रत्ययेन संन्यासहेतुत्वमितरस्ततः । शारीरके ब्राह्मणे ऽपि
 संन्यासाबुदिताबुधौ ॥ ६९८ ॥ एतमेव विदित्वेति लोकमि-
 च्छन्त इत्यतः । मुनित्वमत्र मननशीलत्वं तत्र सिध्यति ॥ ६९९ ॥
 कर्तव्यान्तरतासत्त्वे त्वर्थान्मानान्तरं भवेत् । प्रलोभयित्वा
 नन्वत्र मुनित्वेन फलेन तु ॥ ७०० ॥ विधीयते विविदिषा
 न्यासोऽयं नेतरः पृथक् । ज्ञानं विविदिषा न्यासफलं न मुनिता
 ननु ॥ ७०१ ॥ ज्ञानमेव मुनित्वं स्यात् मैवं साधनसाध्यता ।
 गम्यते त्वाप्रत्ययेन कथमैक्यं तयोर्भवेत् । परिपाको ब्रह्मबुद्धेर्मु-
 नित्वं ज्ञानपूर्वकम् ॥ ७०२ ॥ प्रयोजनं विविदिषा न्यासस्या-
 ऽस्त्वाति चेच्छुणु । विद्वन्न्यासः फलीभूतसंन्यासान्तरमि-
 ष्यते ॥ ७०३ ॥ ज्ञानहेतुविविदिषा संन्यासादनयोः पुनः ।
 सलिङ्गता ऽलिङ्गता चेत्येवं भेदः श्रुतौ श्रुतः ॥ ७०४ ॥

असौ स्वपुत्रमित्रकलत्राऽऽप्तवन्धादीनग्रीन् स्वाध्यायं च
 सर्वकर्माणि संन्यस्य अमुं ब्रह्माण्डं च हित्वा कौपीनं दण्ड-
 माच्छादनं च स्वशरीरोपभोगार्थाय लोकस्योपकारार्थं च प-
 रिग्रहेत् । तच्च न मुख्यो ऽस्ति । को ऽयं मुख्य इति चेदयं मुख्यो
 न दण्डं न यज्ञोपवीतं नाच्छादनं चरति परमहंसः ।

तथापि परहंसत्वं तुल्यसङ्ख्या न बाधते । यतिविविदुषुः
 सम्यच्छ्रवणादिकमभ्यसेत् ॥ ७०५ ॥ मनस्तद्वासनायागं
 यतिर्विद्वान् समभ्यसेत् । त्रिदाण्डिनो विविदिषान्यासं सम्य-
 ग्विधाय च ॥ ७०६ ॥ विद्वन्न्यासं फलीभूतं जाबालश्रुतिर-
 ब्रवीत् । वसिष्ठोक्तेर्वासनायाः स्वरूपमिधीयते ॥ ७०७ ॥
 दृढभावनया सक्तपूर्वाऽपरविचारणम् । यदादानं पदार्थस्य वा-
 सना सा प्रकीर्तिता ॥ ७०८ ॥ भावितं तीव्रसंवेगादात्मना यत्त-

देव सः । भवत्याशु महाबाहो विगतेतरसंस्मृतिः ॥ ७०९ ॥
 तादृशूपो हि पुरुषो वासनाविवशीकृतः । संपश्यति यदैवैतत्
 सिद्धस्त्विति विमुह्यति ॥ ७१० ॥ वासनावेगवैवश्यात् स्वरूपं
 प्रजहाति तत् । भ्रान्तं पश्यति दुर्दृष्टिं सर्वं मदवशादिव ॥ ७११ ॥
 लोकवासनया जन्तोः शास्त्रवासनयाऽपि च । देहवासनया
 ज्ञानं जिज्ञासा नैव जायते ॥ ७१२ ॥ उत्पन्नं ब्रह्मविज्ञानं
 विदुषो न प्रतिष्ठितम् । तदेवमासुरी दैवी वासना द्वि-
 विधा मता ॥ ७१३ ॥ शरीरवासना लोकवामना शास्त्रवा-
 सना । मलिनास्तिस्त्र आसुर्यो विशयायैव वासनाः ७१४ ॥
 चतसृणां वासनानां क्षयः कार्यो विवेकिता । नन्वमूर्त्तत्वत-
 स्तासां क्षयः कर्तुं न शक्यते ॥ ७१५ ॥ भुजिक्रियाया नि-
 द्राया अमूर्त्ताः क्षयौ मतौ । विरोधभृतोपवासजागरौ यत्र-
 पूर्वकौ ॥ ७१६ ॥ लोके दृष्टौ तथाऽत्रापि वासनानां क्षयो
 भवेत् । अद्य स्थित्वा निराहारः श्वोभुतइति मन्त्रतः ॥ ७१७ ॥
 संकल्प्य सविधानेन स्थितौ त्यागस्तयोर्द्यदि । प्रैषमन्त्रेण सं-
 कल्प्य प्रकृतेऽप्यप्रमादतः ॥ ७१८ ॥ अवस्थानेन तत्त्या-
 गः कर्तुं शक्यो मनीषिभिः । सूपौदनादिमान्निध्यत्यागस्तत्र
 यदीष्यते ॥ ७१९ ॥ स्रूचन्दनादिसान्निध्यत्यागोऽत्रापि
 विवक्ष्यताम् । पुराणश्रवणाच्चित्तलालनं यदि मन्यसे ॥ ७२० ॥
 मैत्र्यादिना तथाऽत्रापि लालयेच्चित्तबालकम् । बन्धो हि वा-
 सना बन्धमोक्षः स्याद्वासनाक्षयः ॥ ७२१ ॥ वासनां त्वं प-
 रित्यज्य मोक्षार्थित्वमपि त्यज । मानसीर्वामनाः पूर्वं त्यक्त्वा
 विषयवासनाः ॥ ७२२ ॥ मैत्र्यादिभावनानां सम्यग् गृहाणाऽम-
 लवासनाम् । ता अप्यतः परित्यज्य ताभिर्व्यवहरन्नापि ॥ ७२३ ॥
 अन्तः शान्तसमस्तेहो भव चिन्मात्रवासनः । तामप्यथ परि-

त्यज्य मनोबुद्धिसमन्विताम् ॥ ७२४ ॥ शेषे स्थिरसमाधाने ये न
 त्यजसि ते त्यज । विवेकाऽसनिरोधाभ्यां स्वभ्यस्ताभ्यां मुहु-
 र्मुहुः ॥ ७२४ ॥ मैत्र्यादिभावनास्वासु सुस्थिरास्वखिलासु च ।
 क्षीयन्ते वासनायत्रमन्तरा श्वासवत्सदा ॥ ७२५ ॥ अवस्थिता-
 भिमैत्र्यादिभावनाभिरयं यतिः । लोके व्यवहरन् हर्षविषा-
 दान् संपरित्यजन् ॥ ७२६ ॥ मनोरथाऽऽलस्यनिद्रास्त्यक्त्वा
 चिन्मात्रवासनाम् । कुर्याच्चिद्रासना नाम चिन्मात्रमिति भाव-
 ना ॥ ७२८ ॥ चिज्जडोभयरूपेण भासते निखिलं जगत् ।
 उपादानतया चिच्च मृद्रत्स्यादनुयायिनी ॥ ७२९ ॥ भासते
 निखिलं चेदं जगच्चैतन्यपूर्वकम् । तमेव भान्तमित्यादिश्रुत्या
 सर्वं जडात्मकम् ॥ ७३० ॥ उपेक्ष्य चित्तं चिन्मात्रं वासये-
 त्सा ऽपि वासना । संपाद्या श्वासवद्यावत्तावत्स्वाभाविकी
 दृढा ॥ ७३१ ॥ तस्माच्चिद्रासनास्थित्यै मलिना सुखवासना ।
 विनासनीया मैत्र्यादिवासनाभिः प्रयत्नतः ॥ ७३२ ॥ निवृत्ते
 सर्वयत्रे तु मलिना वासना यथा । निवर्तते यथा शुद्धवासनाः
 क्षीणतां ययुः ॥ ७३३ ॥ वासनायां निवृत्तायां सर्वस्यां गत-
 वासनम् । मनो ऽवतिष्ठते बुद्धसत्त्वं दिगतकल्मषम् ॥ ७३४ ॥
 तस्माद्वासनया बद्धं मुक्तौ निर्वासनं मनः । राम निर्वासनी-
 भावमाहराऽऽशु विवेकतः ॥ ७३५ ॥ सम्यगालोचनात्सत्या-
 द्वासनां प्रविलीयते । वासनाविलये चेतः शममायाति दीप-
 वत् ॥ ७३६ ॥ यो जागर्ति सुषुप्तिस्थो यस्य जाग्रन्न विद्य-
 ते । यस्य निर्वासनो बोधः स जीवन्मुक्त उच्यते ॥ ७३७ ॥
 सुषुप्तिवत्प्रशमितभाववृत्तिना स्थितः सदा जाग्रति येन चेतसा ।
 कलाऽन्वितो विधुरिव यः सदा बुधैर्निपेव्यते मुक्त इतीह
 स स्मृतः ॥ ७३८ ॥ हृदयात्संपरित्यज्य सर्वमेव महामतिः ।

यस्तिष्ठति गतव्यग्रः स मुक्तः परमेश्वरः ॥ ७३९ ॥ समाधिमथ
 कर्माणि मा करोतु करोतु वा । हृदयेनाऽस्तमर्वास्थो मुक्त एव
 न संशयः ॥ ७४० ॥ नैष्कर्म्येण न तस्यार्थस्तस्यार्थोऽस्ति न कर्म-
 भिः । न समाधानजप्याभ्यां यस्य निर्वासनं मनः ॥ ७४१ ॥
 विचारितमलं शास्त्रं चिरमुद्गाहितं मिथः । संत्यक्तवासना-
 न्मौनादृते नास्त्युत्तमं पदम् ॥ ७४२ ॥ निर्वासनमनस्कस्य
 कथं जीवनकारणम् । व्यवहारो भवेत्किं वा चाक्षुषो लुप्यते
 ऽथ वा ॥ ७४३ ॥ मानसो वा तत्र नाद्य उद्दालकनिराकृतः ।
 वासनाहीनमप्येतच्चक्षुरादीन्द्रियं स्वतः ॥ ७४४ ॥ प्रवर्तते बहिः
 स्वार्थे वासना नाऽत्र कारणम् । द्वितीयस्तु वसिष्ठेन प्रतिषिद्धो
 महात्मना ॥ ७४५ ॥ अफलोपनतेष्वक्षयादीन्द्रियेषु यथा पुनः ।
 नीरागमेव पतति तद्वत्कार्येषु धारधीः ॥ ७४६ ॥ वासनाक्षय
 उक्तो ऽथ मनसो ऽप्ययमुच्यते । अशेषवासनानाशे मनो य-
 द्यपि नश्यति ॥ ७४७ ॥ तथापि वासनात्यागरक्षार्थं पृथगी-
 र्यते । सहस्राङ्कुरशाखस्य फलपल्लवशालिनः ॥ ७४८ ॥ अस्य
 संसारवृक्षस्य मनो मूलमिति स्थितम् । संकल्पमेव ते मन्ये
 संकल्पोपशमेन तु ॥ ७४९ ॥ शोषयामि यथा शोषमेति संसारपा-
 दपः । प्रबुद्धो ऽस्मि प्रबुद्धो ऽस्मि दृष्टश्चैरो मया ऽऽत्मनः ॥ ७५० ॥
 मनो नाम निहन्म्येनमनेनाऽस्मि चिरं हतः । अस्य संसा-
 रवृक्षस्य सर्वोपद्रवशालिनः ॥ ७५१ ॥ उपाय एक एवाऽस्ति
 मनसस्तस्य निग्रहः । मनसो हृदयो नाशो मनोनाशो महोद-
 यः ॥ ७५२ ॥ ज्ञमनो नाशमभ्येति मनो ऽज्ञस्य हि शृङ्खला ।
 तावन्निशीथवेताला बलान्ति हृदि वासनाः ॥ ७५३ ॥
 एकतत्त्वदृढाऽभ्यासाद् यावन्न विजितं मनः । प्रक्षीणचित्तदर्पस्य
 निगृहीतेन्द्रियद्विषः ॥ ७५४ ॥ पद्मिन्य इव हेमन्ते क्षीयन्ते

भोगवसानाः । हस्तं हस्तेन संपीड्य दन्तैर्दन्तान्विचूर्य
च । अङ्गान्यङ्गैः समाक्रम्य जयेदादौ स्वकं मनः ॥ ७५५ ॥ ए-
तावति धरणितले सुभगास्ते सन्तु चेतनाः पुरुषाः । पुरुषक-
थासु च गुण्या न जिता ये चेतसा स्वेन ॥ ७५६ ॥ हृदयविले-
कृतकुण्डलोलवणकलनाविषो मनोभुजगः । यस्योपशान्तिमग-
मदुदितोन्नतशान्तिमव्ययं वन्दे ॥ ७५७ ॥ चित्तं नाभिः किला-
ऽस्येह मायाचक्रस्य सर्वतः । स्थीयते चेत्तदाक्रम्य तेन किं
चित्प्रबोधतः ॥ ७५८ ॥ मनसो निग्रहाऽऽयत्तमभयं सर्वयो-
गिनाम् । दुःस्वप्नः प्रबोधश्चाप्यक्षया शान्तिरेव च ॥ ७५९ ॥
चञ्चलं हीति वचनं हठयोगैकगोचरम् । उपविश्योपविश्यैव चि-
त्तैकेन मुहुर्मुहुः ॥ ७६० ॥ न शक्यते मनो जेतुं विना युक्तिम-
निन्दिताम् । अङ्कुशेन विना जेतुं यथा दुष्टमतङ्गजः ॥ ७६१ ॥
अध्यात्मविद्याऽधिगमः साधुमङ्ग एव च । वासनासं परि-
त्यागः प्राणस्पन्दनिरोधनम् ॥ ७६२ ॥ एतास्ता युक्तयः पुष्टाः
सन्ति चित्तजये किल । सतीषु युक्तिष्वेतासु हठान्नियम-
यन्ति ये । ततस्ते दीपमुत्सृज्य तमो घ्नन्ति तमोज्जनैः ॥ ७६३ ॥
विमूढाः कर्तुमुद्युक्ता ये हठाच्चेतसो जयम् । ते निवध्नन्ति ना-
गेन्द्रमुन्मत्तं विसतन्तुभिः ॥ ७६४ ॥ चक्षुर्वार्कश्रोत्रजिह्वादीं स्त-
त्तत्स्थानोपरोधतः । निगृह्यते हठाद्यद्रुत्तद्रुच्चेतोनिरोधनम् ॥ ७६५ ॥
करिष्यामीत्युक्तं तत् किं तु योग्यः स एव हि । य एव
परिडतः प्रोक्तः सोपायक्रमनिग्रहः ॥ ७६६ ॥ अध्यात्मवि-
द्याप्रमुखा उपाया ईरिता बुधैः । प्राणस्पन्दो वासना च
चित्तस्य प्रेरके उभे ॥ ७६७ ॥ तयोर्निरोधे चित्तं तु प्रशमं
याति तत्क्षणात् । वासनाप्राणयोश्चित्तप्रेरकत्वं न केवल-
म् ॥ ७६८ ॥ अन्योन्यप्रेरकत्वं च वासनाप्राणयोर्मतम् । वा-

सनावशनः प्राणस्पन्दस्तेन च वासना ॥ ७६९ ॥ क्रियते चि-
 त्तबीजस्य तेन बीजाङ्कुरक्रमः । तयोरन्यतरस्यैव नाशेनोभ-
 भयनाशनम् ॥ ७७० ॥ द्वे बीजे राम चित्तस्य प्राणस्पन्दनवा-
 सने । एकस्मिंश्च तयोः क्षीणे क्षिप्रं द्वे अपि नश्यतः ॥ ७७१ ॥
 तयोर्विनाशने हेतुः फलं च कथितं बुधैः । प्राणाऽऽयामदृढा-
 भ्वासैर्युक्त्या च गुरुदत्तया ॥ ७७२ ॥ आसनाऽशनयोगेन
 प्राणस्पन्दो निरुध्यते । असङ्गव्यवहारित्वाद् भवभावनवर्ज-
 नात् ॥ ७७३ ॥ शरीरनाशदर्शित्वाद् वासना न प्रवर्तते ।
 वासनासंपरित्यागाद् चित्तं गच्छत्यचित्तताम् ॥ ७७४ ॥ प्रा-
 णस्पन्दनिरोधाच्च यथेच्छसि तथा कुरु । एतावन्मात्रकं मन्ये
 रूपं चित्तस्य राघव ॥ ७७५ ॥ यद्भावनं वस्तुनो ऽन्तर्वस्तु-
 त्वेन रसेन च । यदा न भाव्यते किं चिद्वेयोपादेयरूपि
 यत् ॥ ७७६ ॥ स्थीयते सकलं त्यक्त्वा तदा चित्तं न जायते ।
 अवासनाद्वा सततं यदा न मनुते मनः ॥ ७७७ ॥ अमनस्ता
 तदोदेति परमोपशमप्रदा । तस्याश्चाऽनुदये वक्ति शान्त्यभावं
 मुनिः स्वयम् ॥ ७७८ ॥ चित्तक्षयदृढाऽऽक्रान्तं न मित्राणि
 न बान्धवाः । शक्नुवन्ति परित्रातुं गुरवो न च मानवम् ॥ ७७९ ॥
 लक्ष्मोपायं फलं चाऽऽह त्वासनस्य पतञ्जलिः । उक्ताऽऽसनस्य
 देशो ऽपि श्रुतिस्मृत्यादिषु श्रुतः ॥ ७८६ ॥ तथैवाऽऽसनयो-
 गो ऽपि मिताहारादिसेवनम् । अत्याहारमनाहारमित्यस्यां
 श्रूयते श्रुतौ ॥ ७८७ ॥ नाऽत्यश्रतस्तु योगो ऽस्ति न चैकान्त-
 मनश्चतः । न चाऽतिस्वप्नशीलस्य जाग्रतो नैव चाऽज्जुन ॥ ७८८ ॥
 युक्ताऽऽहारविहारस्य युक्तचेष्टस्य कर्मसु । युक्तस्वप्नाऽनबोध-
 स्य योगो भवति दुःखहा ॥ ७८९ ॥ प्राणपीडनवाक्योक्त-
 प्रकारो ऽन्यत्र विश्रुतः । सव्याहृतिं सप्रणवां गायत्रीं शि-

रसा सह ॥ ७९० ॥ त्रिः पठेदायतप्राणः प्राणायामः स
उच्यते । प्राणायामास्त्रयः प्रोक्ता रेचपूरककुम्भकाः ॥ ७९१ ॥
उत्क्षिप्य वातमाकाशं शून्यं कृत्वा निरात्मकम् । शून्यभा-
वेन युजीयाद् रेचकस्येति लक्षणम् ॥ ७९२ ॥ वक्त्रेणोत्पल-
नालेन तोयमाकर्षयेन्नरः । एवं वायुर्ग्रहीतव्यः पूरकस्येति ल-
क्षणम् ॥ ७९३ ॥ नोच्छ्रस्यान्न च निःश्वस्यान्नैव गत्राणि चा-
लयेत् । एकं भावं नियुजीयात्कुम्भकस्येति लक्षणम् ॥ ७९४ ॥
बाह्याऽऽभ्यन्तरभेदेन कुम्भको द्विविधः स्मृतः । अपानेऽस्तं गते
प्राणो यावन्नाऽभ्युदितो हृदि ॥ ७९५ ॥ तावत्सा कुम्भका-
ऽवस्था योगिभिर्याऽनुभूयते । बाहिरस्तं गते प्राणे यावन्ना-
ऽपान उद्गतः ॥ ७९६ ॥ तावत्पूर्णा समाऽवस्था बाहिःस्थं कु-
म्भकं विदुः । विद्यामदाद्यासुरीभिर्वासनाभिर्युताऽयुतौ ॥ ७९७ ॥
तत्राऽऽद्यस्याऽभ्यासवशाद् निरुन्धेऽसौ स्वकं मनः । तन्नान्त-
रीयकत्वेन लीयते तत्र च श्रुतिः ॥ ७९८ ॥ प्राणान्पपी-
ड्येहेत्याद्या द्वितीयस्य तु योगिनः । ब्रह्मध्यानेन मनसि नि-
रुद्धे सुनिरोधनम् ॥ ७९९ ॥ तन्नान्तरीयकत्वेन सिद्धोन्मानं
त्रिरुन्नतम् । यथा पर्वतधातूनां दहन्ते धमनान्मलाः ॥ ८०० ॥
तथेन्द्रियकृता दोषा दहन्ते प्राणनिग्रहात् । यत्प्राणपवनस्प-
न्दश्चित्तस्पन्दः स एव हि ॥ ८०१ ॥ प्राणस्पन्दक्षये यत्रः
कर्तव्यो धमनोच्चकैः । आसनाऽनन्तरं कार्यं प्राणायामममुक-
यत् ॥ ८०२ ॥ रेचको बाह्यवृत्तिः स्यात्पूरकोऽन्तरवृत्तिः ।
कुम्भकः स्तम्भवृत्तिः स्यात् त्रिधायं परिकीर्तितः ॥ ८०३ ॥ स्यु-
र्देशकालसंख्याभिः परीक्ष्यास्ते त्रयो मताः । त्रिभ्यस्तु रेचका-
दिभ्यः प्रकारोऽन्यस्तु सूत्रितः ॥ ८०४ ॥ तस्मादध्यात्म-
विज्ञानसाधुसङ्गमवासनाक्षयप्राणनिरोधाः स्युश्चित्तनाशप्र-

दा इमे ॥ ८०५ ॥ क्षिप्तं मूढं च विक्षिप्तं विव्यग्रं मनस-
 स्तथा । निरुद्धं चेति पञ्चैता भूमयो योगिनां मताः ॥ ८०६ ॥
 आसुरीभिलोकशास्त्रवासनाभिः समन्वितम् । क्षिप्तमालस्य-
 निद्राद्यैः संमितं मूढमुच्यते ॥ ८०७ ॥ कादाचित्कध्यानयुक्त-
 तया क्षिप्ताद्विशेषितम् । विक्षिप्तमुच्यते ध्यानैर्विक्षिप्ते नाशिते
 सति ॥ ८०८ ॥ विक्षिप्तं तच्च संसारमध्यएवाऽवतिष्ठते । एका-
 ग्रे सति यच्चित्तं योगस्तत्त्वं प्रकाशयेत् ॥ ८०९ ॥ क्लेशान्
 विनाशयेत्कर्मबन्धान् विश्लेषयेत्तथा । निरोधाऽभिमुखं कु-
 र्यात्संप्रज्ञातः स उच्यते ॥ ८१० ॥ निरोधे सर्ववृत्तीनामसंप्र-
 ज्ञात उच्यते । समाधेस्तस्य चैवाऽष्टावङ्गान्यत्र च पञ्च च ॥ ८११ ॥
 बहिरङ्गानि तत्राद्यो यमः सद्भिः प्रकीर्तितः । अहिंसा सत्य-
 मस्तेयं ब्रह्मचर्यादिलक्षणः ॥ ८१२ ॥ नियमः शौचसन्तोष-
 तपआदिः प्रकीर्तितः । वैलक्षण्यमनुष्ठाने स्मर्यते नियमे य-
 मे ॥ ८१३ ॥ यमान् सेवेत सततं न निःसं नियमान् बुधः ।
 यमान् पतत्यकुर्वाणो नियमान् केवलान् भजन् ॥ ८१४ ॥
 पतति नियमवान् यमेष्वसक्तो न तु यमवान् नियमाऽलसो
 ऽवसीदेत् । इति यमनियमौ समीक्ष्य बुद्ध्या यमबहु-
 लेष्वनुसन्दधीत बुद्धिम् ॥ ८१५ ॥ अस्माभिरासनप्रा-
 णायामौ पूर्वं निरूपितौ । स्वविषयाऽसंप्रयोगे चित्तरूपाऽनुवर्त्त-
 नम् ॥ ८१६ ॥ इन्द्रियाणामीर्यते ऽसौ प्रसाहारो मनीषिभिः ।
 चित्तस्य देशबन्धस्तु धारणा परिकीर्तिता ॥ ८१७ ॥ अथ
 तत्र प्रत्ययैकतानता ध्यानमुच्यते । एवं तदेवाऽर्थमात्रनिर्भास-
 मिति सूत्रितः ॥ ८१८ ॥ समाधिः सूत्रकारेण पतञ्जलिमह-
 पिणा । आधारादिर्देश उक्तो मुनिभिर्योगवित्तमैः ॥ ८१९ ॥
 देशान्तरं तथा ऽन्यत्र श्रूयते योगिसंमतम् । मनः संकल्पकं

ध्यात्वा संक्षिप्यात्मनि बुद्धिमान् ॥ ८२० ॥ धारयित्वा तथा
 ऽऽत्मानं धारणा परिकीर्त्तिता । तत्त्वैकविषयश्चित्तप्रवाहो
 ध्यानमुच्यते ॥ ८२१ ॥ एवं विच्छिद्य विच्छिद्य जायमान-
 स्तथेतरः । संततश्चेति तौ ध्यानसमाधी परिकीर्त्तितौ ॥ ८२२ ॥
 चित्तैकाग्र्याद्यतो ज्ञानमुक्तं समुपजायते । तत्साधनमतो ध्यानं
 यथावदुपदिश्यते ॥ ८२३ ॥ विलाप्य प्रकृतिं कृत्स्नां सम्भव-
 व्यत्ययक्रमात् । परिशिष्टं च सन्मात्रं चिदानन्दं विचिन्तये-
 त् ॥ ८२४ ॥ इति प्रदर्शितौ तौ द्वौ सर्वाऽनुभवयोगिना ।
 ब्रह्माऽऽकारमनोवृत्तिप्रवाहाऽहं कृतिं विना ॥ ८२५ ॥ मं-
 प्रज्ञातसमाधिः स्याद् ध्यानाऽभ्यासप्रकर्षतः । ननु संप्रज्ञा-
 मासावङ्गी सर्वत्र विश्रुतः ॥ ८२६ ॥ समाधेरष्टमाङ्गस्य कथं
 स्थानं प्रपद्यते । यथा माणवको वेदमधीयानः स्वल्प-
 पि ॥ ८२७ ॥ पुनः पुनः समाधत्ते ऽधीतवेदस्तु बालकः ।
 सावधानो न स्वलति वेदस्याऽध्यापको गुरुः ॥ ८२८ ॥
 असावधानस्तन्व्यादीन् कुर्वन्प्रस्वलति स्वयम् । तथैव विषयै-
 क्ये ऽपि ध्यानादीनां परस्परम् ॥ ८२९ ॥ स्यादेवाऽवान्तरो
 भेदः परिपाकविशेषतः । एवं च सति पूर्वोक्तो दोष आपद्यते
 कथम् ॥ ८३० ॥ संप्रज्ञातान्तरङ्गं तु धारणादिव्रयं मतम् ।
 संप्रज्ञातादयो भूतभौतिकादिषु दर्शिताः ॥ ८३१ ॥ ते ऽन्त-
 र्धानादिसिद्धित्वात् समाधिं मुक्तिदं प्रति । विरोधिनो न ते
 ऽस्माभिराद्रियन्ते कथं च न ॥ ८३२ ॥ प्रश्नोत्तराभ्यामप्येवं
 गम्यते मुनिरामयोः । जीवन्मुक्तशरीणां कथमात्मविदां
 वर । शक्तयो नेह दृश्यन्तआकाशगमनादिकाः ॥ ८३३ ॥
 वसिष्ठः—अनात्मविदमुक्तो ऽपि नभोविहरणादिकम् ।
 द्रव्यमन्त्रक्रियाकालयुक्त्या ऽऽप्नोत्येव राघव ॥ ८३४ ॥ नाऽऽत्म-

ज्ञस्यैव विषय आत्मज्ञोऽध्यात्ममात्रदृक् । आत्मना ऽऽत्मनि संतृ-
 प्तो नाऽविद्यामनुधावति ॥ ८३५ ॥ ये के चन जगद्वावास्तान-
 विद्यामयान्निदुः । कथं तेषु किलाऽऽत्मज्ञस्सत्त्वा विद्यां नि-
 मज्जति ॥ ८३६ ॥ द्रव्यमन्त्रक्रियाकालयुक्तयः साधुसिद्धिदाः ।
 परमात्मपदप्राप्तौ नोपकुर्वन्ति काश्चन ॥ ८३७ ॥ सर्वेच्छालाभ-
 संशान्तावात्मलाभोदयो हि यः । स कथं सिद्धिवाञ्छायां मग्न-
 चित्तेन लभ्यते ॥ ८३८ ॥ न के चन जगद्वावास्तत्त्वज्ञं रञ्जयन्त्य-
 मी । नागरं नागरीकान्तं कुग्रामललना इव ॥ ८३९ ॥ अपि
 शीतरुचावर्के सुतीक्ष्णे ऽपीन्दुमण्डले । अप्यपः प्रसरत्यग्नौ
 जीवन्मुक्तो न विस्मयी ॥ ८४० ॥ चिदात्मन इमा इत्थं प्र-
 स्फुरन्तीह शक्तयः । इत्यस्याऽऽश्चर्यजालेषु नाभ्युदेति कुलूह-
 लम् ॥ ८४१ ॥ संपज्ञातसमाधिस्तु परमात्मैकगोचरः । वास-
 नानां विनाशस्य निरोधस्य च कारणम् ॥ ८४२ ॥ तेन तत्रैव
 चाऽस्माकमादरो विद्यते सदा । अथेदानीं निरोधाख्यसमा-
 धिरुपवर्ण्यते ॥ ८४३ ॥ सूत्रेणाऽनेन व्युत्थाननिरोधेत्यादिना
 मया । विरोधिनश्च व्युत्थानसंस्कारा योगसिद्धये ॥ ८४४ ॥
 वासिष्ठादौ तत्र तत्र मुनिना परिकीर्तिताः । निरोधहेतो-
 र्यत्रेन प्रसहं च प्रतीक्षणम् ॥ ८४५ ॥ व्युत्थानवासनानां च
 सञ्जाते ऽभिभवे सति । तया निरोधसंस्कारप्रादुर्भावे स्थिते
 सति ॥ ८४६ ॥ निरोधपरिणामो ऽयं समाधिर्धनमो भवेत् । प्र-
 तिक्षणं हि मनसः परिणामो भवेदिति ॥ ८४७ ॥ न्यायात्सिद्ध-
 मतस्तस्य निरुद्धस्य तु तत्कथम् । सत्यं तस्य विजातीयः
 परिणामो न जायते ॥ ८४८ ॥ सजातीयनिरोधाख्यात्म-
 स्कारादुद्भवन्ति ते । प्रशान्तवाहितामेतां विस्मष्टुं भगवान्
 जगौ ॥ ८४९ ॥ यदा विनियतं चित्तमात्मन्येवाऽवतिष्ठते ।

निःसृहः सर्वकामेभ्यो युक्त इत्युच्यते तदा ॥ ८५० ॥

यथा दीपो निवातस्थ इत्यादि-तद् विद्याद् दुःखसंयोगवियोग-
मिति वाक्यतः । वृत्तिप्रशमने हेतुः प्रयत्नाऽभ्यासपूर्वकः ॥ ८५१ ॥
निरोधः स्यात्तदा चित्तं संस्कारेणाऽवशिष्यते । उक्तयत्नाऽभ्या-
सजत्वमवधीद् भगवानपि ॥ ८५२ ॥ आत्मसंस्थं मनः कृत्वा
न किं चिदपि चिन्तयेत् । यतो यतो निश्चलति मनश्चञ्चलम-
स्थिरम् ॥ ८५३ ॥ ततस्ततो नियम्यैतदात्मन्येवेति वाक्यतः ।
अतो ऽतिमात्रतीव्रस्य त्वसंप्रज्ञातनामनि ॥ ८५४ ॥ समाधौ
दृढभूमौ स्याच्चित्तस्याऽस्य विनाशनम् । तेन नाशेन चित्तस्य
रक्षिते वासनाक्षये ॥ ८५५ ॥ योगिनो ब्रह्मनिष्ठस्य जीव-
न्मुक्तिः प्रतिष्ठिता । विदेहमुक्तिरेव स्यान्मनोनाशे ऽस्य यो-
गिनः ॥ ८५६ ॥ जीवन्मुक्तिर्न युक्ता स्यान्न प्रश्नोत्तरनिर्ण-
यात् । विवेकाऽभ्युदयाच्चित्ते स्वरूपे ऽन्तर्हिते मुने ॥ ८५७ ॥
मैत्र्यादयो गुणाः कुत्र जायन्ते योगिनां वर । द्विविधश्चित्त-
नाशो ऽस्ति सरूपो ऽरूप एव च ॥ ८५८ ॥ जीवन्मुक्तौ
सरूपः स्यादरूपो ऽदेहमुक्तितः । प्रकृतं गुणसम्भारं समेति
बहु मन्यते ॥ ८५९ ॥ सुखदुःखाद्यवष्टब्धं विद्यमानं मनो विदुः ।
चेतसः कथिता सत्ता मया रघुकुलोद्ग्रह ॥ ८६० ॥ अस्य ना-
शमिदानीं त्वं शृणु प्रश्नविदां वर । सुखदुःखदशा धीरं
साम्यान्न प्रोद्धरन्ति यम् ॥ ८६१ ॥ निःश्वास इव शैलेन्द्रं
चित्तं तस्य मृतं विदुः । आपत्कार्पण्यमुत्साहो मदो मान्द्यं
महोत्सवः ॥ ८६२ ॥ यं नयन्ति न वैरूप्यं तस्य नष्टं मनो
विदुः । चित्तापाशाऽभिधानं हि यदा नश्यति राघव ॥ ८६३ ॥
मैत्र्यादिभिर्गुणैर्युक्तं तदा सत्त्वमुदेसलम् । भूयोजन्मविनिर्मुक्तं
जीवन्मुक्तस्य तन्मनः ॥ ८६४ ॥ सरूपो ऽसौ मनोनाशो जी-

वन्मुक्तस्य विद्यते । अरूपस्तु मनोनाशो यो मयोक्तो रघूद्-
 ह ॥ ८६५ ॥ विदेहमुक्तिरेवाऽसौ विद्यते निष्फलात्मिका ।
 समग्राऽग्रगुणाऽऽधारमपि सत्त्वं प्रलीयते । विदेहमुक्तावमले
 पदे परमपावने ॥ ८६६ ॥ संशान्तदुःखमजडात्मकमेकसुप्तमानन्द-
 मन्थरमपेतरजस्तमो यत् । आकाशकोशनवस्तनवो महान्तस्तस्मि-
 न्पदे गलितचित्तमला विशान्ति ॥ ८६७ ॥ तस्मात्सरूपनाशो ऽस्य
 जीवन्मुक्तेः सुसाधनम् । ज्ञानरक्षा तपस्तद्ब्रह्मवादाविनाशन-
 म् ॥ ८६८ ॥ दुःखनाशस्तथा ऽऽनन्दसमभिव्यक्तिरिष्यते ।
 प्रयोजनं पञ्चविधं जीवन्मुक्तेर्महात्मभिः ॥ ८६९ ॥ ननु मा-
 नेन संजाततत्त्वज्ञानस्य बाधनम् । कथं सञ्जायते ज्ञानरक्षा
 नैव प्रयोजनम् ॥ ८७० ॥ चित्तविश्रान्त्यभावेन संशयादि प्र-
 सज्यते । उत्पन्नतत्त्वज्ञानस्य रामस्य संशयादिकम् ॥ ८७१ ॥
 उदाजहार विश्रान्तेः पूर्वं कौशिकयोगिराद् । न राघव तवा-
 ऽस्त्यन्यद् ज्ञेयं ज्ञानवतां वर ॥ ८७२ ॥ स्वयैव सूक्ष्मया बु-
 द्ध्या सर्वविज्ञानवानसि । भगवद्वासपुत्रस्य शुकस्येव मतिस्त-
 व ॥ ८७३ ॥ विश्रान्तिमात्रमेवाऽत्र ज्ञातज्ञेयो ऽप्यपेक्षते ।
 शुकस्तु स्वयमेवादौ विदित्वा तत्त्वमात्मनः ॥ ८७४ ॥ संश-
 यानः स्वपितरं पृष्ट्वा ऽपि संशयात्पुनः । उपसङ्गम्य जनकं
 शुक एवमुवाच ह ॥ ८७५ ॥ स्वयमेव मया पूर्वमेतज्ज्ञातं वि-
 वेकतः । एतदेव च पृष्टेन पित्रा मे समुदाहृतम् ॥ ८७६ ॥
 भवतामेष एवार्थः कथितो वाग्विदां वर । एष एव च वाक्यार्थः
 शास्त्रेषु परिदृश्यते ॥ ८७७ ॥ यथा ऽयं स्वविकल्पोऽस्यः स्व-
 विकल्पपरिक्षयात् । क्षीयते दग्धसंसारो निःसार इति निश्च-
 यः ॥ ८७८ ॥ तत्किमेतन्महाबाहो सखं ब्रूहि ममाऽचलम् ।
 ततो विश्रान्तिमाप्नोति चेतसा भ्राम्यता जगत् ॥ ८७९ ॥

नातः परतरः कश्चिन्निश्चयो ऽस्सपरो मुने । स्वयमेव त्वया
 ज्ञातं गुरुतश्च पुनः श्रुतम् ॥ ८८० ॥ अव्युच्छिन्नचिदात्मैकः
 पुमानस्तीह नेतरत् । स्वसंकल्पवशाद् बद्धो निःसंकल्पाद्विमु-
 च्यते ॥ ८८१ ॥ तेन त्वया स्फुटं ज्ञातं ज्ञेयं स्वस्य महात्मनः ।
 भोगेभ्यो ऽप्यरतिर्जाता दृश्याद्वा सकलादिह ॥ ८८२ ॥
 प्राप्तं प्राप्तव्यमखिलं भवता पूर्णचेतसा । न दृश्ये पतसि ब्र-
 ह्मन् मुक्तस्त्वं मोहमुत्सृज ॥ ८८३ ॥ अनुशिष्टस्तथेत्येवं जन-
 केन महात्मना । विश्राम शुक्स्तूर्णी स्वस्थे परमवस्तु-
 नि ॥ ८८४ ॥ वीतशोकभयाऽऽयासो निर्भयश्छिन्नसंशयः ।
 जगाम शिखरं मेरोः समाध्यर्थमनिन्दितम् ॥ ८८५ ॥ तत्र व-
 र्षसहस्राणि निर्विकल्पसमाधिना । देशे स्थित्वा शशामासा-
 वात्मन्यस्तेहदीपवत् ॥ ८८६ ॥ अज्ञश्चाऽश्रद्धानश्च संशया-
 त्मा विनश्यति । नाऽयं लोको ऽस्ति न परो न सुखं संशया-
 त्मनः ॥ ८८७ ॥ विपर्ययस्य दृष्टान्तो निदाघः परिकीर्तितः ।
 पराशरेण मुनिना तथैवोक्तं महात्मना ॥ ८८८ ॥ मणिम-
 न्त्रौषधाद्वन्हिः सुदीप्तो ऽपि यथेन्धनम् । प्रदग्धुं नैव शक्तः
 स्यात् प्रतिबद्धस्तथैव च ॥ ८८९ ॥ ज्ञानाऽग्निरपि सञ्जातः
 सुदीप्तः सुदृढो ऽपि वा । प्रदग्धुं नैव शक्तः स्यात्प्रतिबद्धस्तु
 कल्मषम् ॥ ८९० ॥ भावना विपरीता या या चाऽसम्भावना
 शुक । कुरुते प्रतिबन्धं सा खलु ज्ञानस्य नाऽपरम् ॥ ८९१ ॥
 ततो ऽविश्रान्तचित्तस्य संशयादिप्रसङ्गतः । प्रतिबद्धफलं ज्ञानं
 स्यात्ततो ऽज्ञानलक्षणम् ॥ ८९२ ॥ विश्रान्तचेतस्तस्य नष्ट-
 चित्तस्य धीमतः । प्रपञ्च एव नो भाति संशयादि कुतो भवे-
 त् ॥ ८९३ ॥ जगत्प्रतीतिहीनस्य स्वप्रयत्नं विनैव सः । व्य-
 वहारो ऽपीश्वरेण प्रेरितैरसुभिर्भवेत् ॥ ८९४ ॥ छन्दोगा अत

एवैन्द्रं वाक्यं नोपजनं स्मरन् । इदं शरीरं स यथा प्रयोग्य
 इति चाऽब्रुवन् ॥ ८९५ ॥ देहं विनश्वरमवस्थितमुत्थितं वा
 सिद्धो न पश्यति यतो ह्यगमस्वरूपम् । दैवादुपेतमथ दैवव-
 शादपेतं वासो यथा परिवृतं मदिरामदान्धाः ॥ ८९६ ॥ पा-
 र्श्वस्थबोधिताः सन्तः पूर्वाऽऽचारक्रमागतम् । आचारमाचर-
 न्त्येव सुप्तबुद्धवदक्षताः ॥ ८९७ ॥ सिद्धो न पश्यतीत्युक्तमा-
 चारं चाचरन्ति च । परस्परविरोधो ऽयं विश्रान्तेस्तारतम्य-
 तः ॥ ८९८ ॥ व्यवस्थया वारणीयस्तारतम्यमपि श्रुतम् ।
 आत्मक्रीडा आत्मरता इत्याद्यायाञ्च वाजिनाम् ॥ ८९९ ॥ च-
 त्वारौ ऽत्र प्रतीयन्ते ब्रह्मविद्वह्मविद्वरौ । वरीयांश्च वरिष्ठश्च
 तएते भूमिसप्तके ॥ ९०० ॥ चतुर्थमूमिमारभ्य क्रमाद्भूमिच-
 तुष्टयम् । सम्प्राप्ता इति विज्ञेया समाध्यभ्यासपाटवात् ॥ ९०१ ॥
 साध्यसाधनरूपेण भूमयः सप्त सन्ति हि । ज्ञप्तिमूमिः शुभेच्छा
 स्यात् प्रथमा समुदाहृता ॥ ९०२ ॥ विचारणा द्वितीया तु
 तृतीया तनुमानसा । सत्त्वापत्तिश्चतुर्थी स्यात्ततो ऽसंसक्तिना-
 मिका ॥ ९०३ ॥ पदार्थाऽभावना पष्ठी सप्तमी तुर्यगा स्मृता ।
 स्थितः किं मूढ एवास्मि प्रेक्षेहं शास्त्रसज्जनैः ॥ ९०४ ॥ वै-
 राग्यपूर्वमिच्छेति शुभेच्छेत्युच्यते बुधैः । शास्त्रसज्जनसंपर्कवै-
 राग्याऽभ्यासपूर्वकम् ॥ ९०५ ॥ सदाचारे प्रवृत्तिर्या प्रोच्यते
 सा विचारणा । विचारणाशुभेच्छाभ्यामिन्द्रियार्थेष्वरक्त-
 ता ॥ ९०६ ॥ यत्र सा तनुतामेति प्रोच्यते तनुमानसा । भू-
 मिकात्रितयाऽभ्यासाच्चित्ते ऽर्थविरतेर्वशात् ॥ ९०७ ॥ स-
 त्त्वात्मनि स्थिते शुद्धे सत्त्वापत्तिरुदाहृता । दशाचतुष्टयाऽभ्या-
 सादसंसर्गकला तु या ॥ ९०८ ॥ रूढसत्त्वचमत्कारा प्रोक्ता
 ऽसंसक्तिनामिका । भूमिकापञ्चकाऽभ्यासात् स्वात्मारामत-

या भृशम् ॥ ९०९ ॥ अभ्यन्तराणां बाह्यानां पदार्थानामभा-
वनम् । परप्रयुक्तेन चिरप्रयत्नेनाऽवबोधनम् ॥ ९१० ॥ पदा-
र्थाऽभावना नाम षष्ठी भवति भूमिका । भूमिपट्टचिराऽभ्या-
साद् भेदस्याऽनुपलम्भनात् ॥ ९११ ॥ यत्स्वभावैकनिष्ठत्वं
सा क्षेया तुर्यगा गतिः । तत्राद्याः साधनान्येव भेदमसत्त्वधी-
र्यतः ९१२ ॥ अत एवैतन्नित्यं जाग्रदित्युच्यते बुधैः । यथा
वद्वेदबुद्धयेदं जगज्जाग्रति दृश्यते ॥ ९१३ ॥ अद्वैते स्थैर्यमायाते
द्वैत तु प्रलयं गते । पश्यन्ति स्वप्नवल्लोकं चतुर्थी भूमिका म-
ता ॥ ९१४ ॥ चतुर्थभूमी निखिलदृशोपादानवस्तुनः । अ-
द्वितीयस्वभावत्वं निश्चित्य द्वैतवस्तुनः ॥ ९१५ ॥ मिथ्यात्व-
निश्चयः सोऽयं स्वप्न इत्यभिधीयते । चतुर्थभूमिकां प्राप्तो यो-
गी तु ब्रह्मविन्मतः ॥ ९१६ ॥ पञ्चमीप्रमुखास्तिस्रो जीव-
न्मुक्तेस्तु भूमिकाः । अवान्तरविशेषाः स्युर्वासिष्ठादौ त-
थोक्तितः ॥ ९१७ ॥ समाधेर्निर्विकल्पस्य त्वभ्यासाल्लब्धज-
न्मनी । विश्रान्तितारतम्येन जीवन्मुक्तेर्भवन्ति ताः ॥ ९१८ ॥
पञ्चमीभूमिगो योगी समाधेर्निर्विकल्पकात् । व्युत्तिष्ठति स्वयं
सोऽयं ब्रह्मविद्भर उच्यते ॥ ९१९ ॥ षष्ठीं प्राप्तः परैर्योगी-
व्युत्तिष्ठति विबोधितः । स ब्रह्मविद्भरीयान् स्यादिति गेदां द्व-
योर्मतः ॥ ९२० ॥ पञ्चमीभूमिकामेव सुप्तस्थपदनामिकाम् ।
शान्ताऽशेषविशेषांशस्तिष्ठत्यद्वैतमात्रके ॥ ९२१ ॥ अन्तर्मु-
खतया निसं बहिर्दृष्टिपरोऽपि सन् । परिश्रान्ततया निसं
निद्रालुरिव लक्ष्यते ॥ ९२२ ॥ कुर्वन्नभ्यासमेतस्या भूमिकाया वि-
वासनः । षष्ठीं गाढसुषुप्ताख्यां क्रमादतति भूमिकाम् ॥ ९२३ ॥
यत्र नाऽसन्न सद्रूपो नाऽहं नाऽप्यनहंकृतिः । केवलं क्षीण-
मनन आस्ते द्वैतैक्यनिर्गतः ॥ ९२४ ॥ अन्तः शून्यो बहिः शून्यः

शून्यकुम्भ इवाऽम्बरे । अन्तः पूर्णो वह्निः पूर्णः पूर्णकुम्भ
इवाऽम्बरे ॥ ६२५ ॥ तुर्याख्यां सप्तमीं भूमिं सम्प्राप्तस्य तु
योगिनः । स्वतो वा परतो वा ऽस्ति व्युत्थानं न महा-
त्मनः ॥ ६२६ ॥ स एव योगिनां ब्रह्मविद्विरिष्ठ इतीर्यते । प-
ञ्चमीप्रमुख्ये भूमित्रयरूपे सुसाधिते ॥ ६२७ ॥ जीवन्मुक्ति-
स्वरूपे तु द्वैतधीपरिवर्जनात् । संशयादेरभावेन ज्ञानं संरक्षितं
भवेत् ॥ ६२८ ॥ तपस्त्वं योगभूमीनां देवत्वाद्याप्तिहेतुतः ।
सिद्धेतुत्वं भगवता वसिष्ठेनापि दर्शितम् । अयतिः श्रद्धयो-
पेतो योगाच्चलितमानसः ॥ ६२९ ॥

इत्यादि विमूढो ब्रह्मणः पथि इत्यादि संसिद्धौ कुनन्दन ।

एकामथ द्वितीयां च तृतीयां भूमिकामुत । आरूढ-
स्य मृतस्याऽथ कीदृशी भगवन्गतिः ॥ ६३० ॥ यो-
गभूमिकयोक्ता तु जीवितस्य शरीरिणः । भूमिकांशाऽनु-
सारेण क्षीयते पूर्वदुष्कृतम् ॥ ६३१ ॥ ततः सुरविमानेषु लो-
कपालपुरेषु च । मेरुपर्वतकुञ्जेषु रमते रमणीसखः ॥ ६३२ ॥
ततः सुकृतसम्भारादुष्कृते च पुराकृते । भोगक्षये परिक्षीणे जा-
यन्ते योगिनो भुवि ॥ ६३३ ॥ शुचीनां श्रीमतां गेहे गुप्ते गुण-
वतां सताम् । तत्र प्राग्वासनाभ्यस्तं योगभूमिक्रमं बुधाः ॥ ६३४ ॥
स्पृष्ट्वा परिपतन्त्युच्चैरुत्तमं भूमिकाक्रमम् । तच्च ज्ञानात्पूर्वभावि-
भूमिकात्रितयस्य तु ॥ ६३५ ॥ सिद्धे तपस्त्वे किं वाच्यं भू-
मिकात्रयरूपिणः । असम्प्रज्ञातयोगस्य तपस्त्वं योगिसंम-
तम् ॥ ६३६ ॥ मनसश्चेन्द्रियाणां चैवैकाग्रं परमं तपः । त-
ज्ज्यायः सर्वधर्मेभ्यः स धर्मः पर उच्यते ॥ ६३७ ॥ अनेन
तपसा ज्ञानी न प्राप्नोति पराभवम् । तथापि क्रियते लोकसं-
ग्रहार्थं मनीषिभिः ॥ ६३८ ॥ गतिायामत एवोक्तं श्रीकृष्णे-

नाऽर्जुनं प्रति । लोकसंग्रहमेवापि संपश्यन् कर्तुमर्हसि ॥ ९३६ ॥
 शिष्यो भक्तस्तटस्थश्च संग्राहस्त्रिविधः स्मृतः । अन्तर्मुखेन
 गुरुणा योगिना कायिते सति ॥ ९४० ॥ तच्चे श्रद्धां परां
 भक्तिं संप्राप्य सहसा मनः । शिष्यस्य तच्चे विश्रान्तिं परां
 प्राप्नोत्यनुत्तमाम् ॥ ९४१ ॥ यस्य देवे परा भक्तिर्यथा देवे तथा
 गुरौ । तस्यैते कथिता ह्यर्थाः प्रकाशन्ते महात्मनः ॥ ९४२ ॥
 अन्नप्रदानवसतिप्रभृत्या योगिनं प्रति । सेवमानो भक्तलोक-
 स्तदीयं तु तपो ऽश्नुते ॥ ९४३ ॥ तस्य पुत्रा दायमिति श्रूयते
 स्मर्यते ऽपि च । प्रियेषु स्वेषु सुकृतमप्रियेषु च दुष्कृतम् ॥ ९४४ ॥
 विस्मज्य ध्यानयोगेन ब्रह्माप्नोति सनातनम् । तटस्थो द्विविधः
 प्रोक्त आस्तिको नास्तिकस्तथा ॥ ९४५ ॥ सन्मार्गाचरणं दृष्ट्वा
 योगिनः स्वयमास्तिकः । सन्मार्गएव तर्त्तेत सर्वदा स्मर्यते
 तदा ॥ ९४६ ॥ यद्यदाचरति श्रेष्ठस्तत्तदेवेतरो जनः । सय-
 त्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्त्तते ॥ ९४७ ॥ नास्तिको योगिव-
 र्थेण दृष्टः पापाद्विमुच्यते । यस्याऽनुभवपर्यन्तं बुद्धिस्तच्चे प्र-
 वर्त्तते ॥ ९४८ ॥ तद्दृष्टिगोचराः सर्वे मुच्यन्ते सर्वपातकैः ।
 सर्वप्राणयुपकारित्वं योगिनः परिपठ्यते ॥ ९४९ ॥ कुलं प-
 त्रं जननी कृतार्था विश्वम्भरा पुण्यवती च तेन । अपारस-
 च्चित्सुखसागरे ऽस्मिन् लीनं परे ब्रह्मणि यस्य चेतः ॥ ९५० ॥
 न केवलं योगिना ऽस्य शास्त्रीयं तप उच्यते । किं त्वस्य लौ-
 किकः सर्वव्यवहारो ऽपि तद्भवेत् ॥ ९५१ ॥ इत्थं तस्यैवं
 विदुषो यज्ञस्येति श्रुतौ श्रुतम् । जीवन्मुक्तेस्तपोरूपं द्वितीयं
 फलमीरितम् ॥ ९५२ ॥ जीवन्मुक्तेर्विसंवादविरहः फलमुच्यते ।
 लोके कलहरूपश्च निन्दारूपश्च संमतः ॥ ९५३ ॥ विसंवादो
 द्विधा तत्र कलहः क्रोधमूलकः । योगिना तु सह क्रोधरहितेन

महात्मना ॥ ९५४ ॥ कथं नाम क्रोधयुक्ते लौकिकः कलहा-
यते । अतिवादांस्तिक्ष्णेत नाऽवमन्येत कं चन ॥ ९५५ ॥
न चेमं देहमाश्रित्य वैरं कुर्वीत केन चित् । निन्दारूपो द्वि-
तीयोपि निन्द्यत्वाऽदर्शनात्कुतः ॥ ९५६ ॥ यं च सन्तं न चा-
ऽसन्तं नाऽश्रुतं न बहुश्रुतम् । न सुवृत्तं न दुर्वृत्तं वेद कश्चित्स
ब्राह्मणः ॥ ९५७ ॥ योगी तु तैर्थिकैः साकं शास्त्रमेव विसं-
वदेत् । तैर्थिको योगिचरिते विसंवादं करोति वा ॥ ९५८ ॥
शास्त्रप्रमेयशब्देन मेयं कीदृशमुच्यते । परशास्त्रप्रमेयं स्वशास्त्र-
मेयमुतोच्यते ॥ ९५९ ॥ नाद्यो युक्तस्तमेवैकं जानयेति
श्रुतेर्वशात् । नापि स्वशास्त्रमेयं वा प्रतिवाद्यग्रयो वदे-
त् ॥ ९६० ॥ पलालमिव धान्यार्थी त्यजेद्ब्रह्ममशेषतः ।
का कथा विजिगीषायाः कथाया योगिनस्तदा ॥ ९६१ ॥
अष्टाङ्गमाचरन् योगी सर्वेषामेव संमतम् । सर्वोपि तैर्थिको
योगिचरिते न विसंवदेत् ॥ ९६२ ॥ स्वस्वशास्त्रप्रमेयेषु
विवादे सम्भवत्यपि । मोक्षसाधनरूपस्य यमाद्यष्टाङ्ग-
कस्य तु ॥ ९६३ ॥ योगस्यैकविधत्वेन संमतत्वान्न चे-
तरः । यस्येदं जन्म पाश्चात्त्यं तमाश्वेव महामते । विशन्ति
विद्या विमला मुक्ता वेणुमिवोत्तमम् ॥ ९६४ ॥ आर्यता
हृद्यता मैत्री सौम्यता मुक्तता ज्ञता । समाश्रयन्ति तं
नित्यमन्तःपुरमिवाऽङ्गनाः ॥ ९६५ ॥ पेशलाऽऽचारमधुरं सर्वे
वाञ्छन्ति तं जनाः । वेणुं मनुरनिध्वानं वने वनमृगा
इव ॥ ९६६ ॥ सुपुप्तवत्प्रशमितभाववृत्तिना स्थितः सदा जाग्रति
येन चेतमा । कलान्वितो विधुरिव यः सदा बुधै-
र्निषेव्यते मुक्त इतीह स स्मृतः ॥ ९६७ ॥ मानरीव शमं
यान्ति विषमाणि मृदूनि च । विश्वासमिह भूतानि सर्वाणि

शमशालिनि ॥ ६६८ ॥ तपस्विषु बहुज्ञेषु याजकेषु नृपेषु च ।
 बलवत्सु धनाढ्येषु शमवानेव राजते ॥ ९६९ ॥ तस्मादेवं
 हिमननं जीवन्मुक्तेः प्रयोजनम् । विसंवादाऽभावरूपं तृतीयं
 कथितं मया ॥ ६७० ॥ इहलोकोद्भवात्सौख्यादुःखाच्च व्य-
 तिरिक्तयोः । पारलौकिकयोः सौख्यं दुःखयोरुभयोरपि ॥ ९७१ ॥
 तत्कारणे पुण्यपापे श्रौतस्मार्त्तादिलक्षणे । तच्चिन्तारूपदुःखस्य
 निवृत्तिमपि चाऽब्रुवन् ॥ ६७२ ॥ किमहं साधु नेसाद्याः श्रु-
 तयः स्मृतयस्तथा । पञ्चमं तत्फलं वचिम् सुखाऽऽविर्भावलक्षण-
 म् ॥ ६७३ ॥ त्रिधा सुखाऽविर्भावो ऽयं सर्वकामाप्तता तथा ।
 कृतकृसात्मता प्राप्तप्राप्तव्यत्वमितीरितम् ॥ ६७४ ॥ सर्वकामा-
 र्थिता यत्र विविधा परिकीर्त्तिता । सर्वेषु साक्षिता कामाहतता
 सर्वभोक्तृता ॥ ९७५ ॥ ब्रह्मादिषु स्थावरान्तेष्वनुस्यूतं चि-
 दात्मकम् । तद्ब्रह्माऽस्मीति विज्ञानं स्वदेहपरदेहयोः ॥ ६७६ ॥
 सर्वसाक्षित्वमस्तीति तदेव तदवाप्तता । इममर्थमभिप्रेत्य सो
 ऽश्रुतेति श्रुतिर्जगौ ॥ ६७७ ॥ यथा लोके भुक्तभोगेष्वका-
 महतता तथा । ज्ञानिनः सर्वभोगेषु दोषदृष्ट्या विरागि-
 णः ॥ ६७८ ॥ सर्वत्राऽकामहतता सर्वकामाऽप्तिलक्षणा । अत
 एवाऽनन्दवल्ल्यां श्रोत्रियस्येति च श्रुतम् ॥ ९७९ ॥ सद्रूपाऽऽनन्द-
 रूपेण सर्वत्राऽवस्थितं समम् । स्वह्माऽऽत्मानमनुसन्धाय सर्व-
 भोक्तृस्वरूपता ॥ ६८० ॥ इममर्थमभिप्रेत्य त्वहमन्नमिति
 श्रुतिः । तथैव कृतकृत्यत्वं विदुषो योगिनः श्रुतम् ॥ ६८१ ॥
 ज्ञानाऽस्मृतेन तृप्तस्य कृतकृत्यस्य योगिनः । नैवाऽस्ति किं
 चित्कर्त्तव्यमस्ति चेन्न स तत्त्ववित् ॥ ६८२ ॥ यस्त्वात्मर-
 तिरेव स्यादात्मतृप्तश्च मानवः । अत्मन्येव च संतुष्टस्तस्य का-
 र्यं न विद्यते ॥ ६८३ ॥ प्राप्ताऽप्राप्तव्यपेतस्य जीवन्मुक्तिप्र-

योजनम् । अभयं वै ब्रह्म वेदेत्येवमाद्या धृतिर्जगौ ॥ ६८४ ॥
 दुःखहानिः सुखाऽवाप्तिर्ज्ञानादेव तु लभ्यते । जीवन्मुक्तेः
 फलत्वेन नाऽर्हतोत्राऽभिधीयते ॥ ६८५ ॥ तत्त्वज्ञानं यथापूर्-
 वमुत्पन्नं रक्षितं भवेत् । एवं सुरक्षितत्वेन तयोस्तत्फलता भवे-
 त् ॥ ६८६ ॥ तस्मादुक्तप्रमाणेन तार्किको बोधितो ऽनिश-
 म् । ता एता भूमिकाः प्राप्य स्वात्मारामो विराजते । एवमुक्त-
 प्रकारेण विश्रान्तस्वान्त आत्मदृक् ॥ ६८७ ॥ आहैक्या मे म-
 नसो न वृत्तिर्विश्वं न जाने महरद्वये वा । अवेदिषं नाऽह-
 नि दृश्यजालं तद्रासनायाः प्रसरः कुतो मे ॥ ६८८ ॥ देहः
 पतत्वद्य युगान्तरे वा पतन्तु तस्मिन्निगरयो ऽशनिर्वा । तच्छे-
 षभूता विलयं प्रयान्तु का वा क्षतिर्नो बडवामुखाऽग्नौ ॥ ६८९ ॥
 त्यजत्वनन्तः क्षितिमम्बुराशौ मुञ्चन्तु तोयं भुवि सप्त
 मेघाः । उन्मीलयत्वेष ललाटनेत्रं भस्मास्तु विश्वं मम किं
 पुरारिः ॥ ६९० ॥ क्षितिः स्फुटत्वद्य नभः पतत्वद्यः चल-
 न्तु शैलाः सवितापि शीतलः । चन्द्रो ऽपि तीक्ष्णो ऽस्तु दिवा
 निशा तथा रात्रिश्च घस्रो ऽहमविस्मयी त्वतः ॥ ६९१ ॥
 त्यक्तोदयो दिनमणिर्हिमराश्मिरस्तु रूक्षश्च शीतपवनः प्र-
 तिवातु नित्यम् । शुष्यन्तु वारिनिधयो न दिशन्तु भिक्षां
 जल्पन्त्वसाधुवचनानि जना न कम्पे ॥ ६९२ ॥ एवं निर्वासनं
 कालं निरन्तरमतन्द्रितः । नयेत्संवत्सरात्पूर्वं तृप्यन्ते सर्ववास-
 नाः ॥ ६९३ ॥ पश्यन्तु मद्ब्रह्मसुखाऽनुभूतौ संदग्धचित्ताः क्षपयं
 कृतं मे । गृह्णामि दोर्भ्यामुरगेन्द्रजिह्वां पिबामि हालाहल-
 मित्यहं सुखम् ॥ ६९४ ॥ दधाति तप्तं परशुं कराग्रे नक्रेन्द्र-
 वक्त्रे च शिरः क्षिपामि । किं चित्र मत्तः परिशुद्धभूम्नो वस्त्व-
 स्ति कालत्रितये ऽप्यहं सः ॥ ६९५ ॥ निःसंशयं ब्रह्म नि-

रस्तभेदं पश्यन्तु लोकाः शपथं क्षणेन । आयान्तु यस्यास्ति
विभेदबुद्धिः सम्भूय मे ऽग्रे शपथं करिष्ये ॥ ९९६ ॥ तस्मा-
दुक्तप्रकारेण विश्रान्तस्वान्त आत्मदृक् । कोपि योगी परान-
न्दस्वानुभूतिं प्रगायति ॥ ९९७ ॥ प्रत्यगृह्णति यदध्यस्तं तद्वि-
ज्ञानात्पलायते । यदतो न स आनन्दः परिपूर्णकलानिधिः ।
हृदयव्योम्नि संशुद्धे प्रावृडन्ते हिमांशुवत् ॥ ९९८ ॥ आ-
विर्भूतो हृदयजलजं तोषयन्वर्धयन् स प्रेमाऽम्भोधिं विमल-
धिषणान् मोदयन्नस्तृष्णान् । अन्तर्बाह्यं समरसतया भ्राज-
यन् राजते यः सो ऽहं राजा विगतकलुषो लौकिकादन्यच-
न्द्रः ॥ ९९९ ॥ वृद्धो ऽस्ययो दिवि निशि सदा भूतले ब्र-
ह्मलोके विष्वग् मेरोरुपरि तदधो दृश्यजालाद्बहिश्च । वर्ते
ऽनन्तो न जनिमृतिमान् निर्गुणो ज्योतिषां च ज्योतिश्चाऽन्य-
स्तिमिरनिकराद्राजते पूर्णचन्द्रः ॥ १००० ॥ एतच्छैत्यं सकल-
समये मोददं स्वात्मभूतं नष्टद्वैतं स्वपरविकलं सर्वभूतेः प्रदातृ ।
दुःखाऽतीतो निखिलजगतां कारणं नास्ति तस्य कार्यं हेतुर्भ-
पदविधुरो राजते ऽखण्डचन्द्रः ॥ १००१ ॥ सृष्ट्यग्रे यः प-
रमुखवपुः शान्तरूपः सदा ऽऽसीद् भूयः सृष्ट्वा सुरनखगै-
भिन्नमण्डं ततश्च । तद्रक्षार्थं परमकरुणो विश्वमन्तः प्रविष्टो
धत्ते ऽन्तेपि प्रहसितमुखः शान्तमायेशचन्द्रः ॥ १००२ ॥ स-
र्वप्राणान् युगपदधिपः प्रेरयन् स्वस्वकार्ये तत्तद्देवान् निखि-
लफलवित् क्षेत्रतन्मानिनौ च । कूटस्थः सन्नमलमुदृशा वीक्ष्यते
तैरसङ्गः सत्तामात्रः सशिखनखगो दीप्यते साक्षिच-
न्द्रः ॥ १००३ ॥ यो दुर्ज्ञेयो गतगुणगणः स्वैः स्वयं तान्य-
बुध्यत् सत्यज्ञानो बहुसुखधनश्चेतसः सर्ववृत्तीः । जानंस्तासा-
मुदयलयदृग् भासते प्रत्यगात्मा स्वात्मारामो यमिहवल्यं

बोधयन् स्वाऽऽत्मचन्द्रः ॥ १००४ ॥ यः स्वाज्ञानान्नरसुरतनोः
 स्थावरं नारकं च विभ्रदेहं स्वजनपथेषु स्वात्मतां योजयित्वा ।
 नष्टप्रायो गुरुनरभयैर्वन्धजैर्मुह्यमानः शोचन्दुःखान् भ्रमति स-
 ततं शोभते जीवचन्द्रः ॥ १००५ ॥ यस्याङ्गप्रयोजनपतनत्रशा-
 स्कस्य चित्पुण्यराशेः सत्त्वे शुद्धे स्फुरति सदयः पूर्णरूपः
 परात्मा । तस्मिन्काले किमपि परमाऽऽनन्दमात्रे च तिष्ठेत्
 सोऽयं भूमा वरतरपदो वर्धते मुक्तचन्द्रः ॥ १००६ ॥ एवमा-
 नन्दगानेन सिद्धः को ऽपि विराजते । परमाऽऽनन्दपीयूषं भ-
 जंस्तृप्तो दिवानिशम् ॥ १००७ ॥ सर्वस्वागाद् ज्ञापयेच्च स्वा-
 त्मात्रमिदं जगत् । शिष्यते हि स्वतन्त्रो ऽयं लोकाऽनुग्रह-
 काम्यया ॥ १००८ ॥ गृह्णीयात्प्राणमात्रार्थं न गृह्णीयाच्च रा-
 जवत् । आहिताग्निं यथा काम्यं कुर्यात्कामनया स तु ॥ १००९ ॥
 कामनायां निवृत्तायां न कुर्याद्योज्यतां तथा । उपेक्षते कदा चिच्च
 देहं वृषभयोगिवत् ॥ १०१० ॥ नोपक्षक उपेक्ष्यं वा ग्राह्यं स्याद्
 ग्राहकं तथा । तदूहृष्ट्या भिन्नदृष्टीनां सर्वं स्यादेहमानिना-
 म् ॥ १०११ ॥ स्वच्छन्दवर्त्तनस्तस्य मुक्तमत्तगजस्य च ।
 शृङ्खला केन दीयेत तस्याऽसङ्गपरात्मनः ॥ १०१२ ॥ आत्मैव
 सर्वमिदमस्य विकारजालं सृत्सेव कुम्भविकृतिः कटकं सुवर्णम् ।
 माला फणीव निजहेतुमतत्त्वं एव स्वाऽज्ञानमूमाखिलं म-
 यि तत्त्वतो न ॥ १०१३ ॥ कृतकृत्यो ऽस्मि धन्यो ऽस्मि पू-
 र्णानन्दोस्मि भूपति । नृत्यन् गायन् परानन्दं न जाने स्वसुखा-
 ऽवधिम् ॥ १०१४ ॥ अहो भाग्यमहो भाग्यमहो गुरुरहो गुरुः ।
 अगाङ्गलेशात्तीर्णो ऽयं भववारां निर्धिर्मया ॥ १०१५ ॥ अहो
 शास्त्रमहो शास्त्रं यद्वाक्यलव्लेशतः । दुःखसंस्मृतिदात्राग्निवि-
 ज्ञानेन पदा जितः ॥ १०१६ ॥ अहो नारायणः शम्भुरहो
 हैयङ्गभीनमुत् । यत्प्रसादादिवं सर्वं तत्तत्त्वं पद्मभूरपि ॥ १०१७ ॥

न वेत्ति किं सुरा मर्त्यास्तृष्णात्तिवशगाः किमु । इत्येवं
मननं कुर्वन्नटव्यामात्मवान् कविः ॥ १०१८ ॥ अवधूतमार्ध-
भौमो भूमौ शमविरतियोषिद्भिः । काननवृन्दे क्रीडन् विल-
सति करिणीभिरिव द्विरदेन्द्रः ॥ १०१९ ॥ श्रीशपेरण्या
ऽयं द्योगनिद्रोद्भूतवृत्तान्तः । गीतो मया मुमुक्षून् प्रति निखि-
लाम्नायसंग्रहः स्वच्छः ॥ १०२० ॥ नत्वा गुरुरूपदपद्मं लब्धे-
शाङ्घिमरोरुहशुद्धाङ्गः । श्रुत्वा ऽत्र ग्रन्थममुं लोका ब्रह्माऽमृतं
पिबत ॥ १०२१ ॥ अग्रे स्थाणोरमृतमभयं स्वात्मतत्त्वं नि-
शायां संस्मृत्यैतत् सुखमयतया तिष्ठता दृष्टमित्यम् । भर्तुर्ल-
क्ष्म्याः पदनतिमनु श्रीगुरोर्द्वैतिमिश्र संवादो मे चित्तिरहमिदं
सर्वमेवेति दृष्टिः ॥ १०२२ ॥ दृष्टः स्वप्नो लिखित इह मे ग्रन्थ-
तः प्रेरणातः पत्युः काश्याः पदजलरुहे भक्तिमद्भिः सुगंयम् ।
पेयं ब्रह्मामृतमिदमिहाऽमुत्र सौख्यप्रदं स्यादद्याद्विद्यां श्रियमपि
यशः शृण्वते मुक्तियुग्मम् ॥ १०२३ ॥ श्रीगुरुः परमात्मैक
नानामूर्तिधरः प्रभुः । ब्रह्मविद्यागुरुत्वे हि विभाति परमेश्व-
रः ॥ १०२४ ॥ क ग्रन्थकरणं क त्वमिति मा जानताऽऽस्ति-
काः । गुरोरनुग्रहः किं किं न करोत्येवमाह वाक् ॥ १०२५ ॥
मूकं करोति वाचालमिति लोके ऽस्ति डिण्डिमः । यस्य देवे
परा भक्तिर्यथा देवे तथा गुरौ । तस्यैते कथिता ह्यर्थाः प्रका-
शन्ते महात्मनः ॥ १०२६ ॥ काहं क ग्रन्थकरणं किं तु येषां
प्रमादतः । मुक्तः स्यां श्रीगुरुश्रीशवेदान्तास्ते गिरा ऽचि-
ताः ॥ १०२७ ॥

इति श्रीपरमहंसपरिव्राजकाचार्यश्रीमत्सर्वेश्वरानन्दतीर्थ-
पूज्यपादशिष्यजयकृष्णब्रह्मतीर्थविरचितं
ब्रह्मामृतं सम्पूर्णम् ॥

